

KISEBBSÉGI SZEMLE

VIII. ÉVFOLYAM, 2023. 4. SZÁM

SZERKESZTŐK

FERENC VIKTÓRIA, GAZSÓ DÁNIEL, KÁNTOR ZOLTÁN

VENDÉGSZERKESZTŐK

RÁKÓCZI KRISZTIÁN, TÁTRAI PATRIK

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ABLONCZY BALÁZS, FERENC VIKTÓRIA, GAZSÓ DÁNIEL, KÁNTOR ZOLTÁN,
TÁTRAI PATRIK, TORÓ TIBOR, TÓTH NORBERT, VÍZI BALÁZS

Kiadó: *Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.*

1016 Budapest, Gellérthegy u. 30–32.

Internetcím: www.bgazrt.hu

Felelős kiadó: *Erdélyi Rudolf Zalán*

Tel.: +36 1 795 2012

E-mail: vezerigazgato@bgazrt.hu

Szerkesztőség: *Nemzetpolitikai Kutatóintézet*

1016 Budapest, Gellérthegy u. 30–32.

Internetcím: www.npki.hu

Felelős szerkesztő: *Kántor Zoltán*

Szerkesztőségi titkár: *Mile Csilla*

Tel.: +36 1 795 4614

E-mail: csilla.mile@bgazrt.hu

Nyelvi lektor: *Fülöp Éva*

Borítóterv: *Kőfaragó Anna, Kőfaragó Zsuzsa*

A borítón megjelenített fénykép forrása:

Art and Picture Collection, The New York Public Library. „Hungarian Design.”

The New York Public Library Digital Collections. 1911.

<http://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e1-0219-a3d9-e040-e00a18064a99>

Nyomás és kötés: *Kapitális Nyomdaipari Kft.*

4002 Debrecen, Balmazújvárosi út 14.

A Kisebbségi Szemle egy szaklektorált (peer-reviewed) folyóirat

MTA-értékelés: A

HU ISSN 2498-8049

TARTALOM

NÉPSZÁMLÁLÁS SZLOVÁKIÁBAN

TÁTRAI PATRIK: ETNIKAI RÉTEGZŐDÉSI RENDSZER SZLOVÁKIÁBAN A 2021-ES NÉPSZÁMLÁLÁS TÜKRÉBEN	7
---	---

HARRACH GÁBOR: A FELVIDÉKI MAGYARSÁGHOZ KÖTŐDŐ IDENTITÁSCSOPORTOK JELLEMZŐI	37
--	----

BALIZS DÁNIEL: LOKÁLIS KONFLIKTUSOK ÉS KÖZÖSSÉGI STRATÉGIÁK A POZSONYI AGGLOMERÁCIÓ MAGYARLAKTA TELEPÜLÉSEIN	71
---	----

MÉSZÁROS ANDRÁS: A BELSŐ MIGRÁCIÓ HATÁSAI SZLOVÁKIA LAKOSSÁGÁRA	91
---	----

RECENZIO

DANCS RÉKA REBEKA: EGYSZERŰ KIS MÉCSET SZORONGATOK A KEZEMBEN <i>TARCZAY GIZELLA: A HÜTLEN FOLYAM – NAPLÓ – ZÁGRÁB, 1916–1919.</i> <i>KAIROSZ KIADÓ: BUDAPEST, 2023.</i>	125
--	-----

RESUME	131
--------	-----

SZÁMUNK SZERZŐI	135
-----------------	-----

NÉPSZÁMLÁLÁS SZLOVÁKIÁBAN

A Nemzetpolitikai Kutatóintézetnek megalakulása óta alapvető célkitűzése, hogy bemutassa a nagyközönségnek a szomszédos országokban a magyar kisebbségek életét meghatározó politikai, oktatási, gazdasági és demográfiai folyamatokat. A *Kisebbségi Szemle* 2023. évi 3. számában megjelent három tanulmánnyal vette kezdetét az a munka, melynek célja a szlovákiai magyarok népesedési folyamatainak, jellemzőinek bemutatása a 2021-es szlovákiai népszámlálás alapján. Az előző lapszámban megjelent tanulmányok a felvidéki magyarok alapvető demográfiai folyamatait (születések, korcsoportos megoszlás, családi állapot), az asszimiláció kérdéskörét, valamint a belső migráció etnikai térszerkezetre gyakorolt hatását járták körül.

Jelen tematikus lapszámban folytatni kívánjuk a megkezdett munkát, minél komplexebb képet nyújtva a szlovákiai magyaroknak a népszámlálásból kirajzolódó aktuális helyzetéről. Tátrai Patrik tanulmányában a szlovákiai etnikai rétegződési rendszernek az ezredfordulót követő változásait vizsgálja kvantitatív megközelítésben – különös tekintettel a magyarok társadalmi pozícióira. Harrach Gábor nemzetiség és anyanyelv szerinti részhalmozatokra bontva elemzi a 2021-es census adatait, és hét identitáscsoportot létrehozva mutatja be azokat, akik magyar etnikai vagy nyelvi kötődést vallottak a népszámláláson. Balizs Dániel a Pozsonyt és agglomerációját érintő szuburbanizáció kérdéskörét vizsgálja, arra keresve a választ, hogy milyen hatást gyakorol az etnikai tényező a jelentős többségében magyar nemzetiségű őslakosok és az ebbe a közegebe beköltöző, zömében szlovák nemzetiségűek kapcsolatára, illetve azt, hogy hogyan változott az őshonos lakosok identitása a beköltözések hatására. A tudományos kutatók munkái mellett teret adunk a helyi tapasztalatok artikulálásának az érintett régiókban élők tollából: Mészáros András helyzetleírást ad arról, hogy a belső migráció milyen egyenlőtlen népesedési folyamatokat eredményezett Szlovákia egyes régióiban, valamint a Felső-Csallóközben található Csallóközcsüttörtök és Vörösmajor példáján keresztül bemutatja, hogy a helyi önkormányzat döntései, stratégiái mennyire különböző és egyenetlen társadalmi, ingatlanpiaci, nyelvi viszonyokat eredményezhetnek két szomszédos településen.

A szerkesztőség és a szerzők nevében kívánunk mindenkinek jó olvasást, hasznos időtöltést!

Tátrai Patrik és Rákóczi Krisztián
vendégszerkesztők

TÁTRAI PATRIK

ETNIKAI RÉTEGZŐDÉSI RENDSZER
SZLOVÁKIÁBAN A 2021-ES NÉPSZÁMLÁLÁS
TÜKRÉBEN

„Csak semmi neheztelés kedveseim. **Megváltozták a viszonyok**, ahogy felénk mondják Nyitrában. **Most a kenyér a fontos**, a szent kenyér, és nekünk az államnál nem könnyű a dolgunk. Mi nem vagyunk **szabadpályán**, mint te, lieber Herr Schwager. **Alkalmazkodnunk kell**, kérnélek szépen. És lehet-e alkalmazkodni másképpen, mint egészen... Nem akarok vagonlakó lenni ötven esztendővel... Tisza Pista hat uns verspielt, ki hitte volna. [...] A demokrácia szép dolog, és **ha egy kicsit tótul kell beszélni hozzá**, hát ezért hehehe nem megyünk a szomszédba. Nem lehet másként odafönn a Nyitra milá Nyitrában... Mann muss gute Miene machen, proszim ponyizsenye. Ők győzték, ahogy nálunk mondják. Új idők, új emberek... Minekünk államiaknak mindig alkalmazkodnunk kellett, kérlek alássan. [...] És mi is történt? Nem nagy dolog. **Azelőtt a konyhán beszéltünk tótul, a hivatalban magyarul. Most fordítva van.** A hivatalban povedálunk szlovákul. Odahaza pedig magyarul, ennyi az egész, kérem alássan.”¹ [kiemelések tőlem]

A hatalmi viszonyok, aszimmetriák és a társadalmi pozíciók etnikai aspektusainak szoros összefüggését mi sem mutatja be jobban, mint Peéry Rezső kisnemesi származású nagybátyjának visszaemlékezése az 1. világháborút követő időszakból, a háromnyelvű (szlovák, magyar, német) Nyitráról. A fenti részlet magában foglalja, hogy milyen sorskérdéseket hozott a felszínre Nyitrán az államhatalom és a többség-kisebbség viszonyok megváltozása. A szöveg számtalan aspektusa érzékelteti, hogy e geopolitikai változás („*megváltozták a viszonyok*”) milyen átalakulásokat indukált az etnikai rétegződési rendszerekben. Ezek egyben kijelölik azokat a vizsgálati pontokat, amelyek alapvető fontosságúak a társadalmi pozíciók vizsgálatakor, mint például a jövedelem („*most a kenyér a fontos*”), a foglalkozási szerkezet és az általa tükrözött függőségi viszonyok („*állam*” vs. „*szabadpálya*”). Emellett megjelenik a hatalmi viszonyokba ágyazottan megváltozó nyelvi/etnikai presztízs- és

1 Peéry Rezső: *Requiem egy országrészért*. Pannónia Könyvkiadó: Pozsony, 1993. 36–37.

hierarchiaviszonyok kérdése („*azelőtt a konyhán beszéltünk tótul, a hivatalban magyarul. Most fordítva van*”), amely – talán beleérthetjük ezt is a fenti idézetbe – átalakítja az asszimiláció mintázatait is („*alkalmazkodnunk kell*”).

Az, hogy az etnikai hovatartozás ilyen szinten befolyásolja a társadalmi pozíciókat, lehetőségeket, nem magától értetődő jelenség. A nemzetállamok 19. századi felemelkedése előtt a társadalmak más törésvonalak mentén tagolódtak, melyek közül az etnikai, nyelvi különbségek messze nem játszottak olyan szerepet, mint például a vallás. Ugyanakkor a nemzetállamok felemelkedése, a nacionalizmus ideológiájának gyors terjedése új dimenziókat hozott felszínre a hatalmi egyenlőtlenségekben. Így aztán a 19. századi nemzetállami modernizáció eredményeként a nemzetalkotó (tituláris) etnikai csoport privilegizált helyzetbe került,² ami alapvető hatást gyakorolt az etnikai rétegződési rendszerekre. E néhány évtized alatt, ami a nacionalizmus uralkodó ideológiává válása és Peéry nagybátyjának visszaemlékezése között eltelt, egyértelművé vált mindenki számára, hogy a hatalmi aszimmetriák egyben etnikai egyenlőtlenségeket is jelentenek. Mindennek egyenes következménye, hogy az etnikai hovatartozás deklaratív jellegű megvallása (pl. a népszámlálásokon) nem tét nélküli aktus, az etnikai affiliáció pedig nem csak egy egyszerű statisztikai kategória. Mindennek a kérdésnek – a szimbolikus síkon túl – jelentős társadalmi-gazdasági vonzatai lehetnek (egyéni és csoportszinten egyaránt), így az etnikai hovatartozás egyben kijelölt státussá, hatalmi hierarchiában elfoglalt pozícióvá is válik.³

A hazai szakirodalomban a magyar kisebbségek társadalmi pozícióinak, illetve az etnikai rétegződési rendszereknek a makroszintű vizsgálata számos munkát eredményezett – főként az ezredforduló óta.⁴ A szlovákiai magyarság vonatkozásában elsősorban Gyurgyík Lászlót kell megemlíteni, aki több munkájában is vizsgálja a szlovákiai magyarok társadalmi szerkezetét, pozícióit, valamint ezek változásait – többnyire az 1981–2001 közötti időszakra vonatkozóan.⁵ Megállapítása szerint a szlovákiai magyarság „*torz*” társadalmi-gazdasági

2 Wimmer, Andreas: *Nationalist Exclusion and Ethnic Conflicts. Shadows of Modernity*. Cambridge University Press: Cambridge, 2002.; Kiss Tamás: Etnikai rétegződési rendszer Erdélyben és Romániában. A magyarok társadalmi pozíciói. *Regio*, 2014. 24 (2). 187–245.

3 Brubaker, Rogers: *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge University Press: Cambridge, 1996. Ennek legeklektásabb példája az, mikor az egyén nemzetiségét a személyi igazolványában is feltüntetik, ahogyan az például Csehszlovákiában is gyakorlatban volt, ld. Gyönyör József: Államalkotó nemzetiségek. Madách Kiadó: Pozsony, 1989. 70.

4 Ennek részletes áttekintésére a tartalmi korlátok miatt ehelyütt nem vállalkozom; a kérdés részletes áttekintését ld. Borbély Mátyás – Csécsi Dávid – Péti Márton: A Kárpát-medencei külföldi magyarság társadalmi-gazdasági pozícióinak vizsgálatára alkalmas adatkörök összehasonlító elemzése. *Statisztikai Szemle*, 2022. 100 (8). 749–782.

5 Gyurgyík László: A szlovákiai magyarság társadalmi szerkezetének alakulása 1980–2001 között. *Korall*, 2004. (18). 155–176.; Gyurgyík László: *A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*. Kalligram Kiadó: Pozsony, 2006.; Gyurgyík László: A szlovákiai magyarok társadalomszerkezete a 90-es években. *Regio*, 2008. 19 (4). 77–101.

szerkezettel jellemezhető, mivel a magyarság „társadalom- és településszerkezeti, demográfiai jellemzői kedvezőtlenebbek, hátrányosabbak politikai hazájuk népességének szerkezeti mutatóinál”, összefüggésben a hatalmi-politikai viszonyokkal.⁶

Gyurgyík Lászlóval szemben Kiss Tamás nem a – torz vagy nem torz – társadalmi szerkezetet helyezi megközelítésének fókuszába, hanem az etnikai rétegződési rendszereket. Érvelése szerint az etnikai rétegződési rendszer fogalma adekvátabban írja le adott etnikai csoport társadalmi pozícióinak változását, mivel az etnikai csoportokat bizonyos körülmények között hatalmi osztályokként értelmezhetjük, tehát az etnikai csoporttagság akár az erőforrások elosztásában szerepet játszó tulajdonsággá válhat.⁷ Adaptálva e megközelítést, jelen munka sem a kisebbségi magyar társadalmi szerkezetről értekezik, hanem az etnikai törésvonalak mentén strukturálódó társadalmi pozíciókról, azaz az etnikai rétegződési rendszerről.

Gyurgyík László két évtizedes adatokon nyugvó munkái óta nem történt érdemi kísérlet a szlovákiai magyarok társadalmi pozícióinak átfogó bemutatására, értékelésére,⁸ valamint ezen jellemzők hosszabb távú kontextusban való elhelyezésére, legfeljebb csak egyes jellemzők mentén való vizsgálatukra a Kárpát-medencei magyar kisebbségeken belül.⁹ Jelen tanulmány ezt az űrt szeretné lehetőségeihez mérten betölteni: a dolgozat célkitűzése tehát a szlovákiai etnikai rétegződési rendszer vizsgálata – különös tekintettel a magyarok hatalmi aszimmetriával összefüggő társadalmi pozícióinak bemutatására a 2021-es népszámlálás alapján –, valamint a változások vizsgálata az ezredfordulót követően, etnikai metszetben, kvantitatív megközelítésben. A tanulmány fő kérdése, hogyan alakult az elmúlt évtizedekben a hatalmi pozícióban levő nemzetiség és a terület domináns kisebbségének egymáshoz

6 Gyurgyík, 2004. A szlovákiai magyarság, i.m. 155.

7 Kiss Tamás: Támpontok az erdélyi etnikai rétegződési rendszer vizsgálatához. *Pro Minoritate*, 2010. (2). 3–28.; Lenski, Gerhard: *Power and Privilege*. The University of North Carolina Press: Chapel Hill – London, 1966. 496.

8 Ugyanakkor témánk szempontjából is fontos Ravasz Ábel elemzése a magyarok településszerkezetének változásáról, és a fogyás hátterében meghúzódó strukturális okokról (Ravasz Ábel: *Szlovákiai magyarok és a 2011-es népszámlálás: mérleg és elemzés*. Kempelen Intézet – Publicus Slovensko: Komárom, 2012.); továbbá Horbulák Zsolt írásai a magyarlakta térségek fejlettségéről, illetve humán tőkéről (Horbulák Zsolt: Dél-Szlovákia gazdasági és szociális helyzete néhány mutató tükrében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2015. 17 [3]. 43–56.; Horbulák Zsolt: Dél-Szlovákia gazdasági és szociális helyzete néhány mutató tükrében [2. rész]. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2017. 19 [4]. 71–78.).

9 Csata Zsombor – Schwarcz Gyöngyi – Péti Márton – Borbély Mátyás: A Kárpát-medencei magyarok életminőségének összehasonlító elemzése. *Kisebbségi Szemle*, 2021. 6 (2). 59–85.; Gyurgyík László – Horváth István – Kiss Tamás: Demográfiai folyamatok, etnokulturális és társadalmi reprodukció. In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században: Tanulmánykötet*. Köztársasági Elnöki Hivatal: Budapest, 2010.; Péti Márton – Csata Zsombor – Schwarcz Gyöngyi – Borbély Mátyás: Hogy élnek a magyarok? A Kárpát-medencei magyarság életminőségének átfogó vizsgálata. *Magyar Tudomány*, 2021. 182 (6). 755–768.; Tátrai Patrik: Az etnikai rétegződési rendszerek átalakulása a Kárpát-medencében 1910 és 2011 között. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar kisebbségek 100 éve*. Komp-Press: Kolozsvár, 2023. 43–55.

viszonyított társadalmi-gazdasági helyzete, esetenként kitekintve a többi jelentősebb autochton kisebbségre (romák, ruszinok) is.

Módszerek

A vizsgálat szempontjából az első kulcskérdés, hogy melyek azok az indikátorok, téma-területek, amelyek egy egyén társadalmi státuszát, vagy egy csoport társadalmi pozícióját leginkább tükrözik. Gyurgyík László négy fő kategória köré csoportosította a társadalmi pozíciók indikátorait: etnikai, demográfiai, településszerkezeti és társadalomszerkezeti jellemzők.¹⁰ Mivel az utolsó kategóriát tartja a legfontosabbnak, ezért az első hármat egy-egy indikátor segítségével vizsgálja csak (sorrendben: magyarok aránya, átlagéletkor, magyarok urbanizáltsági aránya). Ezzel szemben a társadalomszerkezeti jellemzőket több változón keresztül is nyomon követi (iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, foglalkozási csoportok, gazdasági ágazatok, foglalkozási szerkezet). E felosztást adekvátnak gondolom szlovákiai viszonylatban, így apróbb módosításokkal, és némi hangsúlyeltolással hasonló struktúrát tartok célravezetőnek.

A vizsgált indikátorokat tekintve a szakirodalomban a leggyakrabban felbukkanó etnodemográfiai indikátorok a természetes szaporodással és a korszerkezettel összefüggő mutatók (pl. a különböző termékenységi arányszámok, átlagos életkor, öregedési index), a migráció, valamint az asszimiláció és kapcsolódó területei (pl. vegyes házasságok és az etnikai szocializáció). A társadalmi-gazdasági státuszhoz leggyakrabban olyan témaköröket sorolnak, mint az iskolai végzettség, foglalkozási szerkezet és jövedelem, és gyakran ebbe a dimenzióba emelik be az urbanizáció és a településszerkezet kérdéseit.¹¹

Jelen tanulmányban azonban kicsit más struktúrát tartok célravezetőnek. A demográfiai jellemzők egy része, bár hasznos indikátor, nem feltétlenül tükrözi az etnikai rétegződési rendszerek sajátosságait. Erre a legjobb példa talán a termékenység kérdése. Ahogy azt már több szerző is bemutatta, Szlovákiában a szlovákok termékenysége magasabb a magyarokénál, és ez a különbség évtizedes nagyságrendben, a termékenység szintjétől függetlenül fennáll.¹² Ez a jelenség elvileg alátámasztja az indikátor jogosultságát. Azonban ha olyan, általában az etnikai hierarchia alsó felében elhelyezkedő csoportok termékenységére gondolunk, mint a romák Kelet-Közép-Európában,¹³ vagy a különböző muszlim csoportok

10 Gyurgyík, 2004. A szlovákiai magyarság, i.m. 156.

11 Pl. Gyurgyík et al. 2010. Demográfiai folyamatok, i.m.; Gyurgyík, 2004. A szlovákiai magyarság, i.m.

12 Gyurgyík László: *A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig*. Fórum Kisebbségkutató Intézet: Somorja, 2014. 24.; Harrach Gábor: A felvidéki magyarság főbb demográfiai jellemzői a 2021-es népszámlálás tükrében. *Kisebbségi Szemle*, 2023. 8 (3). 7–33.

13 Szabó Laura – Spéder Zsolt: A roma népesség termékenységének összehasonlító vizsgálata négy kelet-közép-európai országban. *Demográfia*, 2022. 65 (2–3). 115–152.

a Balkánon és Oroszországban,¹⁴ akkor rögtön látható, hogy a termékenység vagy a természetes szaporodás önmagában még nem sokat mond a társadalmi pozíciókról. Ennél sokkal hatékonyabbak az etnikai reprodukció mutatói, illetve longitudinális megközelítésben pedig adott etnikai csoport népszámlálásokon rögzített száma. Utóbbi ugyanis nem feltétlenül tükrözi az etnikai csoportok demográfiai folyamatait, sokkal inkább a versengő nemzetépítések, nemzetiesítő politikák, illetve a társadalmi kirekesztés vagy befogadás eredményét.

Az etnikai reprodukció kérdése mellett igyekszem részletesen bemutatni a településszerkezeti kérdéseket, valamint a társadalmi-gazdasági státuszhoz kapcsolódó témaköröket.

Bár a fenti témakörökhöz kapcsolódó statisztikai indikátorok esetenként több forrásból is elérhetők, e tanulmányban elsősorban népszámlálási adatokra támaszkodom, hiszen ezek azok az adatforrások, amik teljes lefedettséget biztosítanak, rendszeresek, longitudinális összehasonlításra általában alkalmasak, valamint etnikai bontásban is közölnek különböző szintű adatokat.¹⁵ A jelenlegi helyzetet a 2021-es népszámlálásra támaszkodva ismertetem, esetenként összevetve a 2001-es és 2011-es népszámlálási adatokkal. A népszámlálási etnikai adatokat mindig az ismert nemzetiségű népességhez viszonyítom, kiküszöbölve így azt a problémát, hogy a 2001-es népszámláláshoz képest a 2011-es és a 2021-es népszámlálás szerint – az ismeretlen nemzetiségű személyek magas száma miatt – látványosan csökkent a főbb nemzetiségek (szlovákok, magyarok) népességen belüli aránya. Továbbá az összehasonlíthatóság érdekében a nemzetiségi adatokat használom, a 2021-es népszámlálás esetében – amikor egynél több nemzetiség is megjelölhető volt – pedig kizárólag az első nemzetiséget.

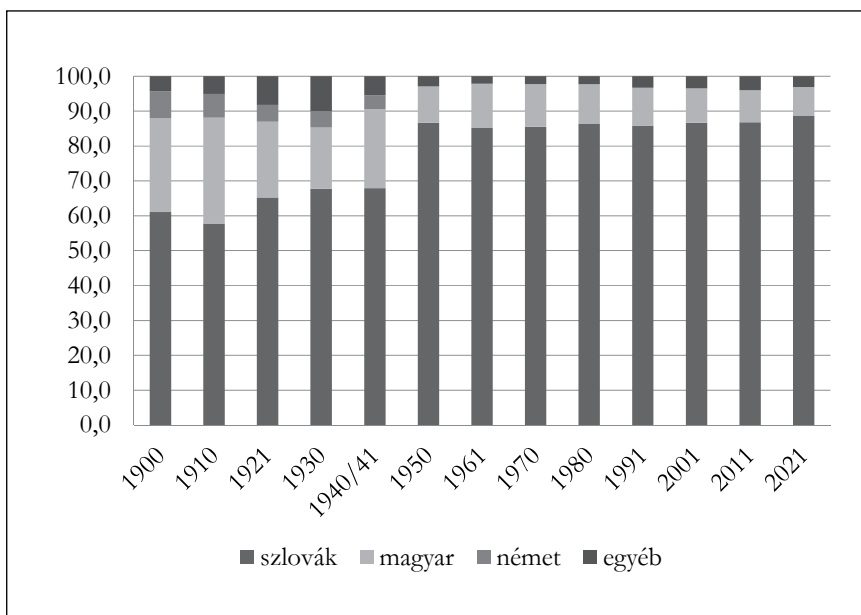
Etnodemográfiai indikátorok

Az etnikai rétegződési rendszerek Kelet-Közép-Európa nemzetállamainak többségében szoros kapcsolatban vannak a demográfiai mutatókkal. A legegyszerűbb indikátor az etnikai csoportok létszáma: a hatalmi pozíciókat jól tükrözi az egyének hivatalos kontextusban (pl. népszámláláson) történő nemzetiségi/anyanyelvi önbevallása, pontosabban az etnikai csoportok létszámának alakulása. A régióban – általánosságban nézve – a tituláris nemzetiség aránya az időben előrehaladva növekszik, azaz a népesség homogenizálódik. Nincs ez másként Szlovákia esetében sem: magyar uralom alatt a magyarok aránya nőtt leginkább, a (cseh)szlovák időszakban pedig a szlovákoké (1. ábra). Ez azonban nem csak a hatalomváltásokhoz vagy a nemzetiesítő politikákhoz köthető népmozgalomra vezethető vissza, mint amilyen migrációs folyamatokat láthattunk a határváltozások nyomán. A magyarok

14 Stonawski, Marcin – Potančoková, Michaela – Skirbekk, Vegard: Fertility Patterns of Native and Migrant Muslims in Europe. *Population, Space and Place*, 2016. (22) 6. 552–567.

15 Borbély et al., 2022. A Kárpát-medencei külhoni magyarság, i.m. 759–760.

esetében például az 1945–48-as jogfosztást követő népszámlálás eredménye, majd az 1961-es népszámlálásban ennek a „korrekciója” világosan mutatja, hogy az önidentifikáció változásai – összefüggésben a hatalmi aszimmetriákkal – jelentősen befolyásolják a népszámlálásokon rögzített etnikai összetételt. Ugyanígy, a kisebb létszámú népcsoportok (pl. németek, ruszinok, ukránok, romák) létszámváltozásain még gyakrabban látható egy olyan ingadozás, ami leginkább az aktuális társadalmi-gazdasági-politikai viszonyokkal van összefüggésben. Erre a legjobb példa, hogy a különböző regiszterek és felmérések¹⁶ szerint dinamikusan gyarapodó cigányság száma és aránya drasztikusan csökkent a 2021-es népszámlálás szerint (106-ról 67 ezer főre), ezzel a cigányság becslült és népszámlálási száma még távolabb került egymástól. Ezzel szemben a mindenkori tituláris nemzet száma népszámlálásról népszámlálásra nagyobb arányban nőtt, mint az ország népességéé (1. táblázat), ami az etnikai aszimmetriákra, és a vele járó asszimilációra hívja fel a figyelmet. Mindezek alapján kijelenthető, hogy a népszámlálás és az etnikai önbevallás Szlovákiában is az aktuális hatalmi-politikai-társadalmi viszonyok függvénye,¹⁷ aminek eredményeként egyes esetekben jelentősen elválnak egymástól a demográfiai és az etnikai folyamatok.

1. ábra: Szlovákia mai területének etnikai összetétele, 1900–2021 (%)

Forrás: magyar, csehszlovák és szlovák népszámlálási adatok

16 Mušinka, Alexander – Škobla, Daniel – Hurrle, Jakob – Matlovičová, Kvetoslava – Kling, Jaroslav: Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013. UNDP: Bratislava, 2014.

17 Kertzer, David – Arel, Dominique: Censuses, identity formation, and the struggle for political power. In: Kertzer, David I. – Arel, Dominique (eds.): *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge University Press: Cambridge, 2002. 1–42.

Időszak	Szlovák	Magyar	Cseh	Német	Ruszin, ukrán	Cigány
1900–1910	94,6	112,6	..	87,7	110,0	..
1910–1921	112,8	71,8	945,9	71,7	89,4	..
1921–1930	103,8	81,0	150,9	96,5	96,5	..
1930–1940/41	100,3	128,4	2,4	84,7	62,8	..
1940/41–1950	127,5	45,5	1329,4	3,8	77,8	..
1950–1961	98,4	120,7	93,4	99,7	60,6	..
1960–1970	100,2	97,9	95,4	70,0	109,7	..
1970–1980	101,2	92,1	109,7	55,7	84,5	..
1980–1991	99,2	96,1	87,6	175,9	73,6	..
1991–2001	101,0	90,7	83,4	98,7	113,6	117,3
2001–2011	100,2	93,5	72,3	92,1	124,1	124,9
2011–2021	102,1	89,6	92,9	68,8	79,0	61,8

1. táblázat: A főbb etnikumok számának változása (láncindex) az összlakosság változásához viszonyítva, 1900–2021 (az összlakosság számának változása = 100%)
Forrás: magyar, csehszlovák és szlovák népszámlálási adatok

Az etnodemográfiai jellemzők másik jelentős témaköre az *etnikai reprodukció* kérdése. Az egyes etnikai csoportok létszámalakulásánál már említettem, hogy az etnikai és demográfiai folyamatok elválnak egymástól, amit úgy is megfogalmazhatunk, hogy a kisebbségi magyar közösségek vizsgálatánál különbséget kell tennünk a demográfiai és az etnikai reprodukció között.¹⁸ Az etnikai reprodukció kérdéskörénél fontos hangsúlyozni a vegyes párok kapcsolatok szerepét, hiszen elsősorban ezek keretében valósul meg az etnikai reprodukció lecsökkenése, döntően a többségi nemzet javára. Ugyanakkor a vegyes házasságok/párkapcsolatok aránya önmagában még nem sokat mond az etnikai reprodukcióról, vagy a hatalmi viszonyokról, inkább csak az érintett etnikumok társadalmi távolságáról, vagy az együttélés minőségéről. Éppen ezért a következőkben azt vizsgáljuk, hogy a vegyes

18 Ebben az esetben a demográfiai reprodukció a magyar anyák által szült összes gyereket, míg az etnikai reprodukció a magyar anyák által szült magyar gyerekeket jelenti. Könnyen belátható, hogy – elsősorban a vegyes házasságokban – nem minden magyar anyának születik magyar gyermeke, így mindenképpen érdemes e két fogalmat elválasztani. Ld. Szilágyi N. Sándor: Az asszimiláció és hatása a népesedési folyamatokra. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. RMDSZ Ügyvezető Elnöksége: Kolozsvár, 2004. 157–234.

családokban születő gyerekek mekkora hányadát sorolják be a szülők magyarnak.¹⁹ Ez kiváló indikátora az egyes etnikai csoportok közötti presztízskülönségnek és hierarchiaviszonyoknak, tehát alapvető információkat nyerhetünk belőle az etnikai rétegződési rendszerekre vonatkozóan.

A szlovákiai magyarok etnikai reprodukciójának mértékéről egy 2000-es évek eleji felmérésből, valamint a legutóbbi két népszámlálásból tájékozódhatunk. Előbbi forrás szerint a magyarpárú vegyes házasságokból származó személyek 80%-a szlovák, 20%-a magyar nemzetiségűként identifikálta magát.²⁰ A népszámlálások vonatkozó eredményei is megerősítik ezt: 2011-ben a szlovák–magyar vegyes családban (beleértve az élettársi kapcsolatokat is) élő gyerekek 21,5%-át, 2021-ben az ugyanilyen családokban élő 0–14 éves gyerekek 24,4%-át, kortól függetlenül pedig 23,8%-át regisztrálták magyarként.²¹ Még ennél is magasabb értéket kapunk (24,6%), ha az ismeretlen nemzetiségű gyerekekkel nem számolunk. Az összes magyar részvételű vegyes párkapcsolatot tekintve a fenti arányok a magyarok számára enyhén (1–2 százalékponttal) kedvezőbbek,²² azonban még így is jelentősen elmaradnak a kiegyenlített viszonyokat jelentő 50%-tól. Összességében tehát úgy számolhatunk, hogy Szlovákiában a magyar érintettségű vegyes családokban élő gyerekek negyede lesz magyar nemzetiségűként regisztrálva.

Látható, hogy a vonatkozó értékek – az adatforrások és -közzététel módszertani különbségei ellenére is – meglehetősen stabilak, 20 éves időtávlaton belül is 20–25% között alakulnak, enyhén növekvő tendenciával, ami figyelemre méltó. Ugyanakkor a fentiekhez fontos hozzátenni, hogy bár a magyar etnikai reprodukció főként a vegyes párkapcsolatokban csökken le, de a homogén párkapcsolatokban sem teljes: 2021-ben az utóbbiakban élő gyerekek 4%-a nem magyar nemzetiséget vallott első helyen. Ezt valamelyest ellensúlyozzák a magyar részvétel nélküli párkapcsolatokban élő magyar nemzetiségű gyerekek.

A 2011-es népszámlálás mikroadataiból ismeretes, hogy a vegyes párkapcsolatokban végbemenő etnikai szocializáció jelentős egyenlőtlenségeket mutat olyan dimenziók mentén, mint tömb–szórvány, a település etnikai összetétele, a magyar társ neme, településméret

19 Ezt Szilágyi az intergenerációs asszimiláció indexeként értelmezi. Ld. Szilágyi, 2004. Az asszimiláció és hatása, i.m.

20 Gyurgyík, 2006. A szlovákiai magyarság, i.m.

21 Šprocha, Branislav: A családszerkezet etnikai sajátosságai és az exogám házasságok mintázatai Szlovákiában. *Kisebbségi Szemle*, 2019. 4 (3). 37–81.; Ivančíková, Ľudmila – Podmanická, Zuzana (szerk.): *Štatistika v súvislostiach. Rodinné správanie populácie Slovenska*. Štatistický úrad Slovenskej republiky: Bratislava, 2023.; Nagy Roland: Így öröklődik a magyarság. *uj szo.com*, 2023. november 16. Letöltése helye: <https://uj szo.com>; letöltés ideje: 2023. 12. 01.

22 A publikált adatok nem elég részletesek ahhoz, hogy pontos értékeket lehessen megadni. 2011-ben a magyar–roma vegyes párkapcsolatból származók 47,1%-át magyarként regisztrálták, míg 10 évvel később a magyar részvételű vegyes párkapcsolatokból származó (ahol a pár nem szlovák) 0–14 évesek esetén ez az érték 50,6% volt.

(falu–város dichotómia), a szülők iskolai végzettsége, a nem magyar társ etnikai hovatartozása. Ezek alapján elmondható, hogy nagyobb valószínűséggel regisztrálnak magyarként egy vegyes párkapcsolatból származó gyereket, ha a magyar etnikai tömb magyar többségű, kisméretű településén (falu) lakik, ha az anyja magyar, ha a szülők alacsony iskolai végzettségűek, és ha a nem magyar szülő nem szlovák.²³ Ezek a dimenziók tökéletesen leírják egyrészt az etnikai hierarchiát, másrészt azt, hogy a magyar etnicitás sok szempontból hátrányos társadalmi-gazdasági-társadalmi helyzetű párosul. A 2021-es népszámlálásból hasonló részletességű adatokkal egyelőre nem rendelkezünk, mindössze az tudható, hogy változatlanul számít a magyar szülő neme: azokban a szlovák–magyar párkapcsolatokban, ahol az anya magyar, ott a gyerekek 30,1%-át regisztrálták magyarként, míg fordított esetben mindössze 16,2%-ot.²⁴

Nem meglepő módon a fenti aszimmetriák nem csak a magyarok esetében érvényesek. A 2021-es népszámlálás alapján a szlovák–ruszin vegyes párkapcsolatból származók 21,1%-a, a szlovák–cseh utódok 4,9%, míg a szlovák–roma családból származók 38,8%-a vallja magát első helyen az adott kisebbségi csoporthoz tartozónak. Minél kisebb létszámú, minél dekoncentráltabb elhelyezkedésű tehát egy csoport, annál kisebb lesz esetükben az etnikai átörökítés mértéke. A mintát mindössze a roma népesség töri meg. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy – ellentétben a többi csoporttal, ahol a befogadás a meghatározó minta – az ő esetükben a társadalmi elutasítás, diszkrimináció és kizárás vezet oda, hogy ez az arány ilyen magas.²⁵

A településszerkezet etnikai különbségei

A társadalmi-gazdasági pozíciók nem függetlenek egy adott csoport területi elhelyezkedésétől (pl. centrum–periféria), településszerkezeti jellemzőitől (pl. falu–város). A településszerkezeten belül kiemelkedően fontos az urbanizáltság, illetve kimondottan a nagyvárosokban lakók arányának vizsgálata. A (nagy)városok mint a szolgáltatások széles körét, illetve (általában) a legdiverzebb foglalkozási, iskoláztatási lehetőségeket és legmagasabb jövedelmeket kínáló helyek népességkoncentrációjuknál fogva a gazdaság és az innováció csomópontjai. Népegységvonzó képességüknek köszönhetően a városok kitüntetett szerepet

23 Šprocha, 2019. A családstruktur etnikai sajátosságai, i.m. 75–79.

24 2011-ben az összes (tehát nem csak a szlovák–magyar) vegyes párkapcsolatra ismertek az adatok, amelyek szerint magyar anya esetén a vonatkozó érték 27,3%, magyar apa esetén 18,3% (Šprocha, 2019. A családstruktur etnikai sajátosságai, i.m. 78.).

25 Vö. Ladányi János – Szelényi Iván. Az etnikai besorolás objektivitásáról. In: Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia (szerk.): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok*. Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó: Budapest, 2000. 203–209.

játszottak a nemzetállamok etnikai homogenizációs törekvéseiben is. Mindez meglátszik a többségi/kisebbségi etnikai csoportok urbanizáltságán is. Ez még akkor is igaz, hogy ha a 20. század jellemző migrációs útja, a falu→város irány a 21. században részben megváltozott, és a szuburbanizáció révén immár a város→falu is egy rendkívül fontos mobilitási irány, leginkább a nagyvárosok környezetében.²⁶ Tovább nehezíti az időbeni átalakulás pontos nyomon követését a városok körének átalakulása, amely gyakran olyan települések várossá válásával jár, amelyek nem rendelkeznek a városi funkciók egy részével. Mindettől függetlenül azonban még mindig sokat elárul a városlakók aránya adott etnikai csoport településszerkezetéről, valamint az országos pozícióról.

Az ezredforduló óta eltelt időszakban Szlovákiában enyhén csökkent a városban élők aránya – összefüggésben a már említett szuburbanizációs folyamattal. Az általános mintázatot követi lényegében az összes főbb etnikai csoport is, amiben szerepet játszik az is, hogy az ismeretlen nemzetiségűek felülreprezentáltak a városokban. A csökkenő tendenciától lényegében függetlenül a szlovák népesség urbanizáltsági foka jelentősen magasabb a többi autochton etnikai csoporténál. Különösen érdekes, hogy a magyar népességen belül a városlakók aránya napjainkban már a 40%-ot sem éri el, ami még a viszonylag gyengén urbanizált Északkelet-Szlovákiában koncentrálódó ruszin népesség vonatkozó értékétől is jelentősen elmarad. Történeti távlatban tekintve pedig sokat mondó, hogy a 40% alatti érték még a magyarok 1910-es – a jelenlegi városhálózatra számolt – városodottságától (44%) is elmarad. Utóbbi persze jelentősen meghaladta a szlovák népesség (25%) vagy éppen az össznépesség (33%) korabeli értékét (2. táblázat). Ezek alapján megállapítható, hogy a városlakók aránya meglehetősen jó mutatója az etnikai rétegződésnek.

Év	Összes		Szlovák		Magyar		Cigány		Ruszin	
	falu	város	falu	város	falu	város	falu	város	falu	város
1910*	82,2	17,8	91,7	8,3	70,3	29,7	..	..	99,0	1,0
1910**	66,7	33,3	75,4	24,6	55,8	44,2	..	..	96,8	3,2
2001	43,6	56,4	41,9	58,1	60,0	40,0	56,8	43,2	50,2	49,8
2011	45,3	54,7	45,0	55,0	61,7	38,3	65,0	35,0	51,7	48,3
2021	46,8	53,2	46,5	53,5	62,1	37,9	70,1	29,9	53,2	46,8

*A korabeli városhálózatra számítva; **A jelenlegi városhálózatra számítva

2. táblázat: A városlakók aránya Szlovákia főbb autochton nemzetiségei körében, 1910–2021

Forrás: magyar és szlovák népszámlálási adatok alapján a szerző számítása

26 Pl. Pregi Lóránt: A belső migráció hatása az etnikai szerkezet átalakulására Dél-Szlovákiában. *Kisebbségi Szemle*, 2023. 8 (3). 71–97.; Šveda, Martin – Výboštok, Ján – Gurňák, Daniel: *Atlas suburbanizácie Bratislavy*. Geografický ústav SAV: Bratislava, 2021.

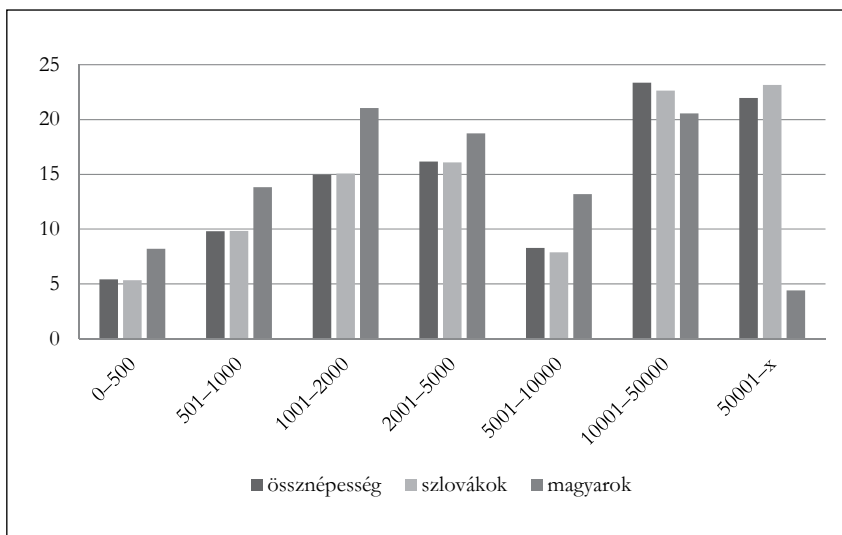
A magyar lakosságot napjainkban jellemző alacsony urbanizáltsági érték két dologról mindenképpen árulkodik. Egyrészt azokról a makroszintű társadalmi-gazdasági folyamatokról, amelyek Szlovákiában az elmúlt száz évben lejátszódtak, és ezeket jelentős részben az erőforrások tudatos, Dél-Szlovákián kívüli allokációja határozta meg.²⁷ Ennek eredményeként – a nyelvhatármenti nagyobb városokat, Pozsonyt, Kassát és Nyitrát leszámítva – a dél-szlovákiai urbanizáció mértéke, valamint ezzel összefüggésben a városi jogállás megszerzése elmaradt a magyarlakta településterületen kívülitől. Másrészt viszont árulkodik arról a – mikroszinten, azaz az egyének szintjén is jól érzékelhető – etnikai aszimmetriáról, amelyek eredményeként a városok az asszimiláció kiemelt helyszínei lettek, ahol a magyarság számbelileg is jobban zsugorodik az átlagnál, összefüggésben természetesen az alacsonyabb koncentrációjukkal, helyi arányukkal.

Fontos kiemelnünk, hogy a vázolt aszimmetriák bár általános jellemzői térségünk nemzetállamainak, a Kárpát-medencei magyar kisebbségeket tekintve Szlovákiában a legfeltűnőbb az arányok ilyen mértékű átfordulása, illetve a különbség mértéke. Bár a 20. század elején, magyar uralom alatt minden régióban (Kárpátalján, Erdélyben és a Vajdaságban is) a magyarok városodottsága jóval magasabb volt, mint a mai tituláris etnikai csoportoké, a többi régióban jelenleg lényegében megegyezik a városlakók aránya a magyar, illetve a többségi népeiségeken belül.²⁸

Ha településnagyság szerint is megvizsgáljuk a magyarok megoszlását, akkor további információkhoz juthatunk. A 2. ábrán jól látható, hogy a szlovák (és az ország teljes) lakosságához képest a magyarok felülreprezentáltak a 10 ezer főnél kisebb településeken, enyhén alulreprezentáltak a kis- és középvárosoknak megfelelő 10–50 ezer fős kategóriában, és rendkívül alulreprezentáltak az 50 ezer főt meghaladó lakosságú nagyvárosokban. Tehát a magyarok nem pusztán a városokban, hanem kimondottan a településhierarchia legmagasabb fokain a leginkább alulreprezentáltak. Mindez a 2001 óta eltelt időszakban érdemben nem változott, bár főként a szuburbanizációnak köszönhetően 20 év alatt a 2000–10 000 fős települések népszerúsége nőtt leginkább (mind a magyarok, mind a szlovákok körében), míg a kisméretű (<1000 fő) falvak, illetve a nagyvárosok részesedése jelentősen csökkent.

27 Demeter, Gábor: Estimating Regional Inequalities in the Carpathian Basin – Historical Origins and Recent Outcomes (1880–2010). *Regional Statistics*, 2020. 10 (1). 23–59.; Papp István – Pénzes János – Demeter Gábor: A közlekedési hálózatok és a komplex területi fejlettség időbeli összehasonlító vizsgálata a történelmi Magyarország példáján. *Térületi Statisztika*, 2021. 61 (4). 445–465.

28 Tátrai, 2023. Az etnikai rétegződési rendszerek, i.m. 49.

2. ábra: Az össznépesség, a szlovákok és a magyarok megoszlása településnagyság szerint, 2021 (%)

Forrás: a 2021-es szlovák népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés

A településszerkezet vizsgálatokor a településnagyság mellett fontos indikátor az egyes etnikai csoportok koncentráltasága, azaz a települési etnikai aránya, amely hatással van a demográfiai pozíciókra is, és amihez ráadásul nyelvhasználati jogok is kötődnek. Míg Szlovákiát korábban – főként a második világháborút megelőzően – általánosságban az éles nyelvhatárok, és ennek megfelelően a viszonylag homogén etnikai összetételű települések jellemezték, addig napjainkra ez gyökeresen megváltozott. A nemzetiesítő politikák (pl. kolonizáció, lakosságcsere, reszlovakizáció, a különböző nyelvi/oktatási jogszűkítések), valamint az ennek nyomán felerősödő asszimilációs folyamatok eredményeként az egykor viszonylag homogén magyar (és ruszin) településterület egy jelentős része napjainkra vegyessé vált.²⁹

A 2021-es népszámlálás nemzetiségi adatai szerint Szlovákiában a kisebbségi etnikai tömbök jelentősen erodálódtak: a ruszinok esetében a saját többségű településen élők aránya a 2011-es 13%-ról 2%-ra zuhant.³⁰ Hasonló folyamat a magyaroknál is megfigyelhető,

29 Farkas György: A nemzetiségi megoszlás térszerkezete vegyes lakosságú régiókban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2000. 2 (2). 109–124.; Horbulák Zsolt – Demeter Gábor: A szlovákiai magyar közösség létszáma és területi mintázata a 2021. évi népszámlálás alapján. *Területi Statisztika*, 2023. 63 (2). 207–233.; Kocsis Károly: *Szlovákia mai területének etnikai térképe*. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet – Akadémiai Kisebbségkutató Műhely: Budapest, 2000.; Pregi, 2023. A belső migráció hatása, i.m.

30 Bár Szlovákiában a magyarokon és a ruszinokon kívül a romáknak is vannak 50%-nál magasabb arányban lakott településeik, a számuk fluktuációja, a roma etnikai önbevallás hektikussága miatt a településterületük vizsgálata a népszámlálás alapján teljességgel félrevezető lenne.

bár nem elsősorban a magyar többségű településen élők aránya csökkent (74–73%), hanem inkább az erős magyar többségű (>80%) településeken élőké (27→23%). Hosszú távon azonban még feltűnőbb a változás, hiszen 2001-ben még a magyarok 38%-a élt ilyen településeken, így e kategóriában a magyarok száma megfeleződött (3. táblázat). Ezzel összhangban 20 év alatt a leghomogénebb magyar többségű (>90% az ismert nemzetiségű lakossághoz viszonyítva) települések száma drasztikusan, 108-ról 19-re csökkent. Mindennek ellenpontjaként a szórványnak számító kategóriákban (aminek határát jelen esetben 25%-nál húzom meg) mind a magyarok, mind a ruszinok aránya jelentősen nőtt az elmúlt tíz évben (12→15%, illetve 61→71%). Ezen értékek azt mutatják, hogy Szlovákiában az autochton, saját településterülettel rendelkező kisebbségeket a dekoncentráció – avagy más megközelítésben: szórványosodás – jellemzi, amelynek mértéke természetesen területileg egyenlőtlen.

A magyarok települési aránya (%)	Magyarok száma (fő)			Magyarok megoszlása (%)		
	2001	2011	2021	2001	2011	2021
0–10	38 897	33 238	34 448	7,5	7,2	8,2
10–25	20 315	21 839	26 775	3,9	4,8	6,3
25–50	65 102	63 538	52 979	12,5	13,9	12,6
50–80	197 472	216 907	210 924	37,9	47,3	50,0
80–100	198 742	122 945	96 939	38,2	26,8	23,0
Összesen	520 528	458 467	422 065	100	100	100

3. táblázat: A magyarok száma, megoszlása, változása a magyarok aránya szerint képezett településcsoportokban, 2001–2021

Forrás: a 2001-es, 2011-es és 2021-es szlovák népszámlálás adatai alapján a szerző számítása

A településszerkezeti vizsgálatok lezárásaként érdemes egy pillantást vetni az eddig vizsgált két dimenzió (településnagyság, települési etnikai arány) keresztmetszetére. A 2021-es népszámlálás alapján a leghomogénebb (>75%) magyar többségű településeken élők 77%-a falvakban (pontosabban 5000 főnél kisebb településeken) lakik. Így nem meglepő, hogy a szórványhelyzetű (a magyarok aránya 25% alatt) településeken élő magyarok 70%-ának pedig a 10 ezer főnél népesebb városok adnak otthont. Mindez azt is jelenti, hogy a magyarok többnyire a falusias, periférikus területeken élnek többségben, míg a településhierarchián felfelé egyre csökkenő arányban vannak jelen, ami egyértelmű társadalmi-gazdasági hátrányt jelent. A 2001-hez viszonyított változások vizsgálata is ezt támasztja alá. A 4. táblázat bal felső felében az értékek növekedést, jobb alsó felében csökkenést mutatnak. Ez azt

jelzi, hogy a magyarok száma nőtt a szlovákiai magyar közösség szempontjából kedvezőtlen településtípusokon (kisebb méretű, a magyarok alacsonyabb helyi arányával jellemezhető helységeken), míg – településmérettől függetlenül – csökkent minden relatíve homogén magyarlakta településen, valamint a nagyobb, tízezer főt meghaladó városokban (különösen ott, ahol a magyarok aránya meghaladta a 25%-ot).

Településnagyság (fő)	Magyarok aránya az ismert nemzetiségűeken belül (%)				
	0–25	25–50	50–75	75–100	Összesen
0–500	156,5	144,1	113,4	60,4	81,1
501–1000	138,9	97,6	108,9	58,6	75,6
1001–2000	162,5	101,8	126,5	65,7	85,8
2001–5000	192,5	119,0	123,8	59,0	93,2
5001–10000	151,5	149,1	99,4	58,7	93,0
10001–50000	122,5	43,9	54,1	88,8	70,1
50001–x	65,5	-	-	-	65,5
Összesen	103,4	81,4	97,2	64,5	81,1

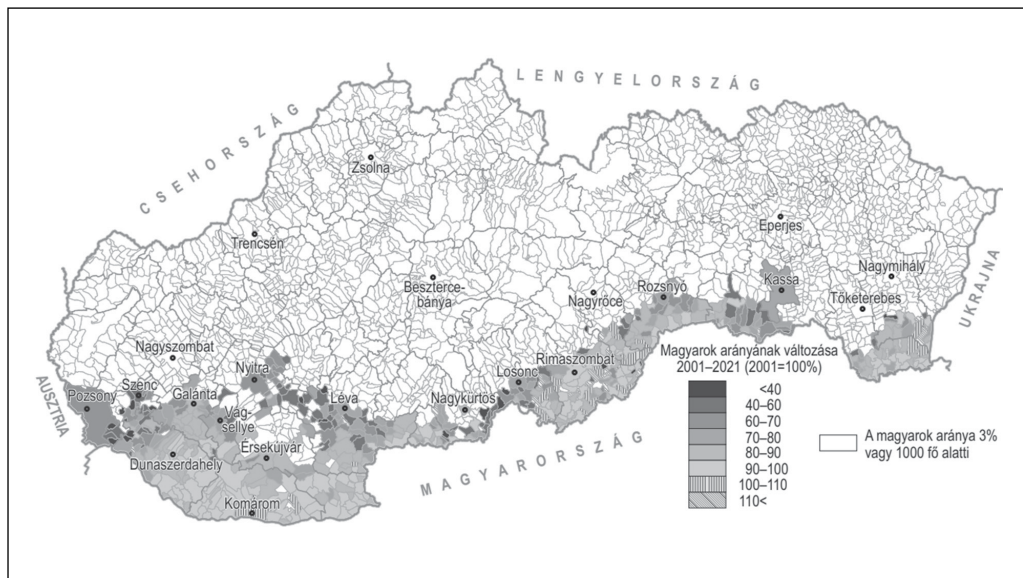
4. táblázat: A magyarok számának változása a településméret, illetve a magyarok helyi aránya szerint képzett településkategóriákban, 2001–2021 (2001 = 100%)

Forrás: a 2001-es és 2021-es szlovák népszámlálás adatai alapján a szerző számítása

A folyamat mozgatórugói – az általánosnak mondható természetes fogyáson túl – jelentős részben kapcsolódnak a településszerkezeti jellemzőkhöz, különösképp a tömb–szórvány és a falu–város dichotómiához. Egyrészt megfigyelhető az asszimiláció hatása, amely már évtizedek óta a magyar közösség fogyásának legfőbb tényezője.³¹ Elsősorban az asszimilációnak köszönhetően a magyar településterület peremén (főként a Nyitrai, a Lévai, a Kassa-környéki járások területén, valamint a Nagykürtösi és Losonci járások határán elkeskenyedő magyar nyelvterületén) a magyarok arányának csökkenése jóval felülmúlja a tömb belsejében regisztrált értékeket. Az asszimilációhoz társul a szuburbanizáció hatása, amely főként a Felső-Csallóközben okozta az etnikai arányok látványos eltolódását

31 Tátrai Patrik: A demográfiai asszimiláció számszerűsítésének lehetőségei a szlovákiai magyarok 2021-es népszámlálási adatai példáján. *Kisebbségi Szemle*, 2023. 8 (3). 35–69.

az elmúlt évtizedben,³² de Kassa³³ és Nyitra³⁴ környékén is szerepet játszanak a magyarok demográfiai pozícióinak erodálódásában. A harmadik tényező pedig a roma identifikáció fluktuációja és ehhez kapcsolódóan a magas termékenyséjük kérdésköre, amelynek eredményeként (főként Gömörben) a magyar nemzetiségűek száma helyenként látványosan növekszik (3. ábra).

3. ábra: A magyarok arányának változása 2001 és 2021 között (%)

Forrás: a 2001-es és 2021-es szlovák népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés

A társadalmi-gazdasági pozíciók indikátorai

A társadalmi pozíciók egyik legfontosabb indikátora a népesség legmagasabb iskolai végzettsége, amely régiókban jellemzően összhangban van a jövedelmi viszonyokkal és a társadalmi-gazdasági státusszal is. A korábbi kutatásokból tudható, hogy a kisebbségi magyarok iskolai végzettsége a Kárpát-medencében mindenütt elmarad a tituláris nemzetiségétől.³⁵ A szlovákiai magyarok esetében is ez volt a helyzet,³⁶ ami érdemben a 2021-es

32 Balizs Dániel: Lokális konfliktusok és közösségi stratégiák a pozsonyi agglomeráció magyarlakta településeiben. *Kisebbségi Szemle*, 2023. 8 (4). 71–90.

33 Novotný, Ladislav – Pregi, Lóránt: Changes in Ethnic Structure of Population in the Light of Recent Trends of Migration and Natural Reproduction. *Geographica Pannonica*, 2015. 19 (4). 194–211.

34 Repaská, Gabriela: Sociálne dôsledky suburbanizácie v suburbánnej zóne mesta Nitra v období rokov 1998 – 2009. *Geographia Cassoviensis*, 2013. 7 (1). 122–136.

35 Papp Z. Attila: A Kárpát-medencei kisebbségi magyar felsőoktatás kihívásai. *Felsőoktatási Műhely*, 2010. 4 (3). 79–92.

36 Gyurgyík, 2004. A szlovákiai magyarság, i.m. 160.

népszámlálás eredményei szerint sem változott. A főbb autochton kisebbségeket vizsgálva – egyáltalán nem meglepő módon – a roma népesség helyzete a legkedvezőtlenebb, akik körében a legfeljebb alapfokú végzettségűek aránya 77%. Az össznépességhez képest a magyarok felülreprezentáltak az alsó szegmensekben és alulreprezentáltak a felsőfokú végzettségűek között, tehát végzettségi mutatóik meglehetősen kedvezőtlenek. Ez összhangban van a magyarok település- és foglalkozási szerkezetével, hiszen szignifikánsan nagyobb hányaduk él falvakban és dolgozik a primer szektorban (mezőgazdaságban), mint a szlovákoknak. Ami viszont nagyon meglepő, hogy a ruszin népesség iskolázottsága még a szlovákokét is jelentősen meghaladja (5. táblázat). Ez – együtt a viszonylag magas fokú urbanizáltságukkal – azonban nem feltétlenül azt mutatja, hogy a Szlovákia északkeleti periferiáján élő ruszinok esete kivétel lenne az etnikai–hatalmi egyenlőtlenségek rendszerében. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy a ruszin népesség asszimilációja olyan nagymértékű volt az elmúlt száz évben, hogy a napjainkban viszonylag kis létszámú közösség (egy részének) etnikai identifikációját már inkább a szimbolikus etnicitás elméleti keretében lehet értelmezni.³⁷ Azaz a ruszinok folyamatos etnikai–nyelvi asszimilációja mellett a magasabb státuszú/végzettségű ruszin gyökerű népesség egy része ismét ruszinnak vallja magát annak ellenére is, hogy a mindennapokban nem vagy alig kapcsolódnak a kisebbségi kultúrához, intézményrendszerhez.

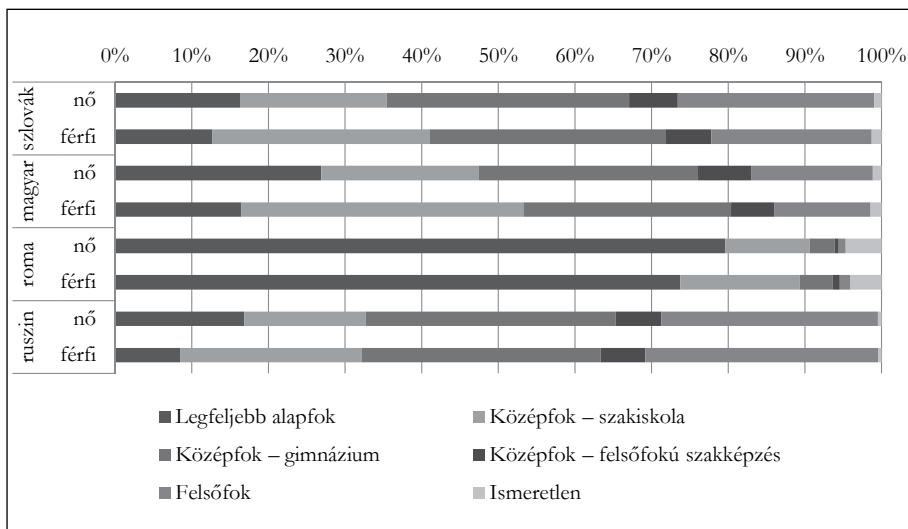
37 Gans, Herbert: Symbolic ethnicity: The future of ethnic groups and cultures in America. *Ethnic and Racial Studies*, 1979. 2 (1). 1–20.

Legmagasabb iskolai végzettség	Szlovák		Magyar		Roma		Ruszin		Össznépesség	
	szám	arány	szám	arány	szám	arány	szám	arány	szám	arány
Alapfok vagy iskolai végzettség nélkül	561 961	14,6	81 688	21,9	33 297	76,7	2 740	12,6	679 686	15,8
Középfok – szakiskola	909 965	23,6	105 497	28,3	5 784	13,3	4 332	19,9	1 025 578	23,9
Középfok – gimnázium	1 205 873	31,2	103 994	27,9	1 627	3,7	6 940	31,8	1 318 434	30,7
Középfok – felsőfokú szakképzés	237 571	6,2	23 587	6,3	333	0,8	1 282	5,9	262 773	6,1
Felsőfok	902 150	23,4	53 191	14,3	503	1,2	6 398	29,4	962 242	22,4
Ismeretlen	42 935	1,1	4 764	1,3	1 890	4,4	102	0,5	49 691	1,2
Összesen	3 860 455	100	372 721	100	43 434	100	21 794	100	4 298 404	100

5. táblázat: A legmagasabb iskolai végzettség a 15+ éves népesség körében főbb etnikai csoportonként, 2021

Forrás: a 2021-es szlovák népszámlálás adatai alapján a szerző számítása

Nemek szerinti bontásban vizsgálva megállapítható, hogy hasonlóan a Kárpát-medence régióinak többségéhez, a nők felülreprezentáltak mind a legmagasabb, mind a legalacsonyabb iskolai végzettségűek között, lényegében etnikumtól függetlenül.³⁸ A magyarok (és a ruszinok) esetében különösen feltűnő a nők felülreprezentáltsága a legfeljebb alapfokú végzettségűek körében (4. ábra). A jelenség hátterében egyrészt a falusi társadalmak jellemzője áll, ahol korábban a nők taníttatása, iskolázottsága jelentősen elmaradt a férfiakétól, és amely napjainkban főképp az idősebb generációk sajátossága. A magyarok körében például a 45 év feletti korcsoportok azok, ahol – a korral egyre növekvő mértékben – a nők részese-
sedése magasabb a legfeljebb alapfokú végzettségűek között, mint a férfiaké. Másrészt az a – Kárpát-medencében az elmúlt időszakban már általános – jelenség figyelhető meg, hogy a főiskolát, egyetemet végzettek között több nő található, mint férfi.³⁹ Ez azonban nem jelenti szükségszerűen a nők jobb induló helyzetét a munkaerőpiacon, hiszen sok helyen jellemző a horizontális szegregáció, azaz a nők alulreprezentáltsága egyes – versenyképe-
sebb – szakokon, területeken (pl. számítástechnika).⁴⁰

4. ábra: A legmagasabb iskolai végzettség a 15+ éves népesség körében nemek és főbb etnikai csoportok szerint, 2021 (%)

Forrás: a 2021-es szlovák népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés

- 38 Mindössze a romák esetében figyelhető meg, hogy a felsőfokú végzettségűeken belül a férfiak aránya magasabb, tükrözve a roma népesség társadalmi folyamatainak időbeli megkésettységét a többi csoporthoz képest.
- 39 Varga Júlia: A női–férfi iskolázottsági különbségek átalakulása. In: Fazekas Károly – Szabó-Morvai Ágnes (szerk.): *Munkaerőpiaci tükrök 2017*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet: Budapest, 2018. 97–102.
- 40 Lendák-Kabók Karolina: A gender és az etnikum hatása az etnikai kisebbségi nők lehetőségeire Szerbia felsőoktatási rendszerében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2021. 23 (1). 117–135.

A nemi különbségek mellett érdemes megvizsgálni a korcsoportos különbségeket is. Általánosságban véve elmondható, hogy a kor előrehaladtával csökken a felsőfokú és nő a legfeljebb alafokú végzettségűek aránya. A folyamat hátterében elsősorban a felsőoktatás elmúlt évtizedekben megfigyelhető tömegesedése áll.

A felsőfokú végzettségűek arányában ugyanakkor továbbra is fennáll egy jelentős különbség a magyar és a többségi népesség között, és ez a hátrány az idő előrehaladtával is csak mérsékelten csökkent (6. táblázat). Ugyanakkor az eredmények értelmezését valamilyen nehezíti, hogy az ismeretlen nemzetiségűek körében enyhén felülreprezentáltak a felsőfokú végzettségűek. További meglepő eredmény, hogy dacára a felsőfokú végzettségűek meredeken emelkedő – bár az elmúlt évtizedben lassuló – számának és arányának, a roma népesség körében arányuk még csökkent is. Ez, akárcsak a ruszinok esetében, szintén az etnikai identifikáció kérdéskörére hívja fel a figyelmet, mégpedig arra, hogy a cigányság ingadozó száma mögött nem valós demográfiai folyamatok állnak: 2021-ben a roma sztereotípiáknak megfelelő (marginalizált, alacsonyabb végzettségű) népesség nagyobb arányban vallotta magát romának.

Nemzetiség		1970	1980	1991	2001	2011	2021
Szlovák		3,2	5,5	8,2	10,3	17,3	23,4
Magyar		1,4	2,2	3,6	5,4	10,0	14,3
Roma		..	..	..	..	1,6	1,2
Ruszin		..	..	..	..	20,7	29,4
Összesen		3,2	5,3	7,7	9,8	16,4	22,4
Változás az előző időponthoz képest (előző időpont = 100%)	szlovákok		193,1	158,2	138,3	168,4	140,9
	magyarok		170,5	169,5	144,2	168,4	133,5
A szlovák és magyar felsőfokú képzettségűek arányának hányadosa		2,4	2,5	2,2	1,9	1,7	1,6

6. táblázat: A felsőfokú végzettségűek aránya a 15+ éves népesség körében főbb etnikai csoportonként, 1970–2021 (%)

Forrás: (cseh)szlovák népszámlálási adatok, 1970 és 2001 között Gyurgyík, 2006.

A szlovákiai magyarság, i.m. nyomán

A szlovákok és magyarok között megfigyelhető különbségek tehát tartósak: azonban mivel a szlovákok felülreprezentáltak a városokban, ahol jellemzően magasabb a felsőfokú végzettségük aránya, ezért érdemes területi bontásban is megvizsgálni az adatokat. Ezáltal kiderülhet, hogy ha figyelembe vesszük a településszerkezeti különbségeket, akkor is fennállnak-e a különbségek. A következőkben tehát a dél-szlovákiai járásokra és a felsőfokú végzettségűekre fókuszálva igyekszem bemutatni az etnikai csoportok közötti iskolázottsági különbségeket.

Az eredmények alátámasztják, hogy a település népességszáma szoros összefüggésben van a felsőfokú végzettségük arányával, ennek megfelelően főként a nagyobb városokban magas az utóbbiak aránya. Bár a falu–város dichotómia jelentős magyarázóerővel bír, a felerősödő szuburbanizáció miatt a nagyobb városok környékén (Szenci járás, Dunaszerdahelyi járás, Nyitrai járás, Kassa-vidéki járás) is magas értékekkel találkozhatunk – főként a szlovák népesség esetén, érzékeltetve a szuburbanizációban résztvevők etnikai összetételét (7. táblázat). A felsőfokú végzettségük aránya összefüggésben van az országon belüli gazdasági különbségekkel és ezek következményeivel, mint például a fiatalabb korosztályok kelet→nyugat irányú (szelektív) migrációjával, aminek következtében a gazdasági magtér-ségek és perifériák közötti iskolázottsági különbségek állandósulnak.⁴¹ A magyar népesség esetében mindez azt jelenti, hogy a nyelvterületük nyugati felében (a képzeletbeli határt a Lévai és Nagykürtösi járás között meghúзва, azonban a kiugró értékeket produkáló nagyvárosok, Pozsony és Kassa értékeit nem számítva) a felsőfokú végzettségük aránya 14,1%, míg keleti felében ugyanez 11%. A szlovákok (23,4 vs. 16,4%) illetve az össznépesség (19,5 vs. 14,5%) esetében a kelet–nyugati különbségek még kirívóbbak. Mivel a magyar népesség esetében a legalacsonyabb értékek éppen azon járásokhoz köthetők, ahol a romák aránya a legmagasabb a magukat magyarnak vallókon belül (Rimaszombati, Losonci),⁴² ezért nem tűnik alaptalannak az a feltételezés, hogy a jelentős kelet–nyugati különbség hátterében az alacsony iskolázottságú roma népesség jelenléte is szerepet játszik.

41 Pregi, 2023. A belső migráció hatása, i.m.

42 Harrach Gábor: A felvidéki magyarsághoz kötődő identitáscsoportok jellemzői. *Kisebbségi Szemle*, 2023. 8 (4). 37–70.

Járás	Magyarok, 2021		Szlovákok, 2021		Össznépesség, 2021		Magyarok, 2011, %	Szlovákok, 2011, %	Össznépesség, 2011, %
	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya			
Pozsony	3 499	33,0	157 833	46,0	173 848	43,3	23,6	34,4	34,1
Dunaszerdahelyi	11 159	14,8	5 426	21,8	17 227	16,2	10,1	16,2	11,9
Galántai	3 144	11,9	9 002	17,7	12 462	15,3	7,7	13,3	11,8
Kassa-vidéki	1 337	14,8	14 045	16,8	15 876	15,5	10,1	11,4	13,7
Kassa	1 906	36,4	55 538	33,6	60 920	31,2	28,3	25,4	22,1
Komáromi	7 640	13,9	4 393	17,4	12 449	14,2	10,1	13,4	10,7
Vágsellyei	1 760	13,6	5 163	18,3	7 108	16,1	9,1	14,2	12,4
Lévai	2 697	12,7	12 689	18,8	15 856	16,6	8,8	14,0	13,8
Losonci	1 478	10,4	6 988	17,3	8 713	14,6	8,3	13,7	15,1
Nagy Mihályi	1 257	13,2	13 447	18,4	15 241	16,8	10,0	14,6	16,2
Nyitrai	1 142	17,8	34 269	27,3	36 718	26,2	12,3	20,3	19,3
Érsekújvári	5 646	14,2	13 915	19,2	20 114	16,8	9,7	14,0	11,8
Nagyőrcei	680	11,0	3 016	13,4	3 788	11,9	7,7	11,1	9,2
Rimaszombati	2 224	8,8	5 132	14,8	7 549	11,4	7,1	12,1	11,2
Rozsnyói	1 466	12,1	5 196	15,9	6 859	13,9	7,9	12,7	12,3
Szenci	1 446	18,3	22 117	35,7	24 870	32,8	11,6	25,9	26,0
Tőketerebesi	2 350	10,8	9 206	16,4	11 831	13,8	7,3	12,9	10,3
Nagykürtösi	941	11,5	3 463	13,2	4 520	12,5	6,6	10,2	8,7
Szlovákia összesen	53 191	14,3	902 150	23,4	962 242	22,4	10,0	17,3	16,4

7. táblázat: A felsőfokú végzettségük aránya a 15+ éves népesség körében főbb etnikai csoportonként a dél-szlovákiai járásokban, 2011–2021 (%)

Forrás: a 2011-es és 2021-es szlovák népszámlálás adatai alapján a szerző számítása

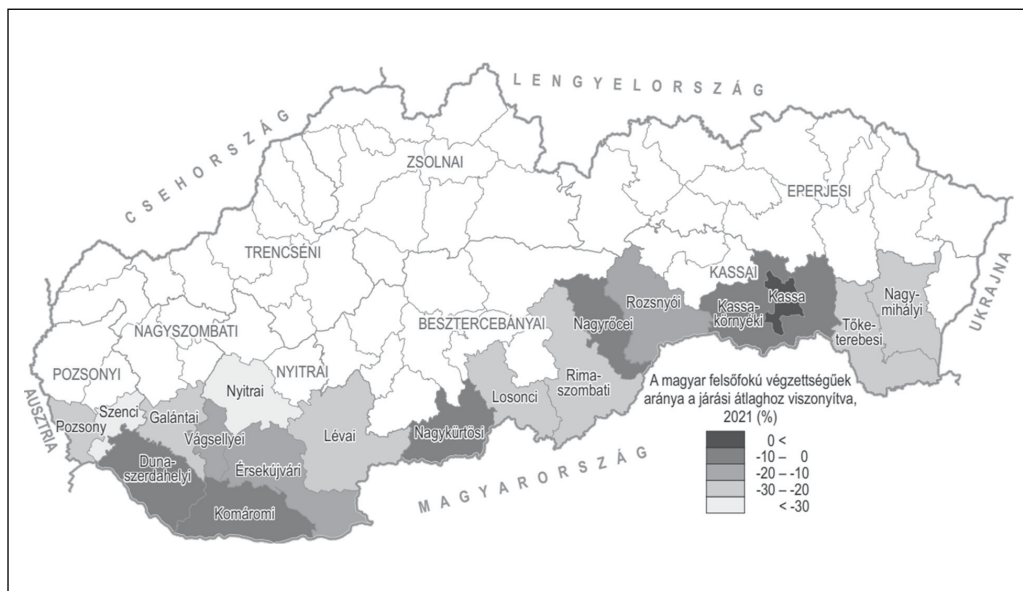
Ugyanakkor a regionális, illetve falu–város különbségtől függetlenül fennállnak az iskolázottság etnikai különbségei, azaz a felsőfokú végzettségűek aránya a magyarok között szinte mindenütt elmarad a vonatkozó szlovák értékektől.⁴³ A különbség mértéke azonban széles skálán mozog. Általánosságban úgy tűnik, hogy a magyarok járási aránya is hatással van rá, hiszen mind 2011-ben, mind 2021-ben a legkisebb különbséget mutató járások között ott találjuk a magyar tömbterületeket leginkább fedő Komáromi, Dunaszerdahelyi és Érsekújvári járást. Ugyanakkor szintén kicsi a különbség egyes szórványosodó vagy alacsony magyar létszámmal jellemezhető járásokban (Nagykürtösi, Kassa-vidéki, Nagyrőcei járás), ami inkább e térségek periférikus jellegére hívja fel a figyelmet, ahol a magyar–szlovák etnikai törésvonal a térség egészének helyzetéhez képest kevésbé jelentős.⁴⁴ Ezzel szemben a legnagyobb különbséget 2021-ben a magyar településterület peremén elhelyezkedő, nagyobb város (vagy fővárosi agglomeráció) adatait tartalmazó járásokban (Szenci, Nyitrai) regisztrálták (5. ábra). 2011 és 2021 között a relatív pozícióján leginkább a Rozsnyói, a Kassa-vidéki, a Nagykürtösi, és a Losonci járás javított, míg a Tőketerebesi, a Nyitrai és az Érsekújvári rontott.

Összességében a felsőfokú végzettségűek vizsgálata alapján egyértelmű, hogy a magyarok legmagasabb iskolai végzettsége járási szinten is számottevően elmarad az átlagtól. Ez értelmezésem szerint két dolgot jelenthet: egyrészt a magyarok eleve hátrányosabb pozícióját, amely bár valamelyest csökkent az elmúlt évtizedekben, de a hátrány generációkon keresztül tovább öröklődik. Másrészt valószínűleg szerepet játszhatnak az asszimilációs folyamatok. A 2011-es népszámlálásból tudjuk, hogy az etnikai átöröklítés és a legmagasabb iskolai végzettség fordítottan arányos,⁴⁵ azaz éppen a legmagasabb végzettségűek körében lehet a legmagasabb az asszimiláció, amely visszahat a magyarok iskolázottsági szerkezetére is. Ezek mellett még két tényezőt érdemes megemlíteni: az erőteljes szuburbanizációs folyamatok megléte lokálisan jelentősen növeli a magyarok iskolázottsági hátrányát, míg a magukat magyarnak valló romák magas száma csökkenti a magyarok iskolázottsági szintjét.

43 Az egyetlen kivétel Kassa városa, ahol már 2011-ben is magasabb volt a magyarok értéke, azonban e jelenség okára a rendelkezésre álló adatokból következtetni nem lehet.

44 Továbbá szerepet játszhat még a roma népesség önidentifikációja, mivel pl. a Kassa-vidéki járásban jelentős részük szlováknak vallja magát, ezáltal némileg csökkenhetett a szlovák népesség iskolázottsági mutatója.

45 Šprocha, 2019. A családszerkezet, i.m. 79.

5. ábra: A magyar felsőfokú végzettségűek aránya a járási átlaghoz viszonyítva, 2021

Forrás: a 2021-es szlovák népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés

Az iskolázottság mellett a társadalmi-gazdasági státusz legfontosabb jellemzői a *gazdasági típusú mutatók*. A 2021-es szlovák népszámlálásból három fajta gazdasági adat nyerhető ki: egyrészt a jelenlegi gazdasági aktivitásra vonatkozók (pl. dolgozik, tanul, nyugdíjas, stb.), másrészt a munkaerőpiaci státusz (alkalmazott vagy vállalkozó), harmadrészt az alkalmazottak foglalkozási csoportjainak ISCO-08 struktúra szerinti megoszlása. Elemzésünk szempontjából mindegyik kategória fontos adatokkal szolgálhat az etnikai különbségekről, azonban nincs egy olyan mutató, ami képes lenne magába sűríteni minden fontosabb aspektust. A következőkben ezért részletesebben két mutatót, a munkanélküliségi rátát, illetve a foglalkoztatottakon belül a foglalkozási főcsoportok megoszlását fogom vizsgálni, jelezve ezen mutatók előnyeit és korlátait.

Szlovákiában a gazdaságilag aktív népesség aránya a rendszerváltást követően átlépte az 50%-ot, és azóta 51% körül mozog. Az elmúlt évtizedekben jellemzően mind a szlovák, mind a magyar népesség aktivitási rátája átlag feletti volt, amiben részben a demográfiai tényezők játszottak szerepet (pl. a magyaroknál a gyerekkorúak arányának csökkenése), részben gazdasági szükségszerűségek (pl. dolgozó nyugdíjasok arányának növekedése). Az aktivitási ráta etnikai különbségei azonban – a cigányságot leszámítva – nem jelentősek, és elsősorban a demográfiai különbségekből fakadnak. Így például a nem dolgozó nyugdíjasok aránya 2021-ben a szlovákoknál 20%, a magyaroknál 25%, a ruszinoknál 30% – összefüggésben utóbbi két csoport jelentős elöregedésével. Ugyanakkor a cigányság esetében

nem csak a teljesen eltérő korszerkezet okozza a rendkívül alacsony gazdasági aktivitásukat, hanem a hátrányos társadalmi összetétel is (pl. 20%-uk háztartásbeli). Az adatok azonban ismét csak arra hívják fel a figyelmet, hogy 2021-ben a roma etnikai önidentifikáció együtt járt a marginalizáltsággal, az alacsony társadalmi-gazdasági státusszal, és a magasabb státuszúak igyekeztek elkerülni a roma stigmát: míg 2011-ben a romák aktivitási rátája 43,4% volt, addig 2021-ben mindössze 29,5% (8. táblázat).

	2021					2011				
	Szlovák	Magyar	Cigány	Ruszin	Összesen	Szlovák	Magyar	Cigány	Ruszin	Összesen
Aktivitási ráta	53,0	51,7	29,5	52,6	51,1	53,0	52,6	43,4	47,6	50,9
Munkanélküliségi ráta	7,7	10,3	52,0	7,4	8,3	14,9	21,2	76,5	14,4	16,1
Nem dolgozó nyugdíjasok aránya	19,4	24,8	7,5	30,4	19,4	20,6	25,0	6,8	35,1	19,7
Háztartásbeliek aránya	5,5	6,6	18,8	3,9	5,6	0,4	0,7	1,9	0,2	0,5
Alkalmazottak aránya	78,1	77,5	71,3	71,8	77,7	81,4	83,8	69,8	81,9	78,3
Vállalkozók aránya	13,2	13,6	17,5	17,1	13,7	14,5	15,0	8,3	18,9	14,1

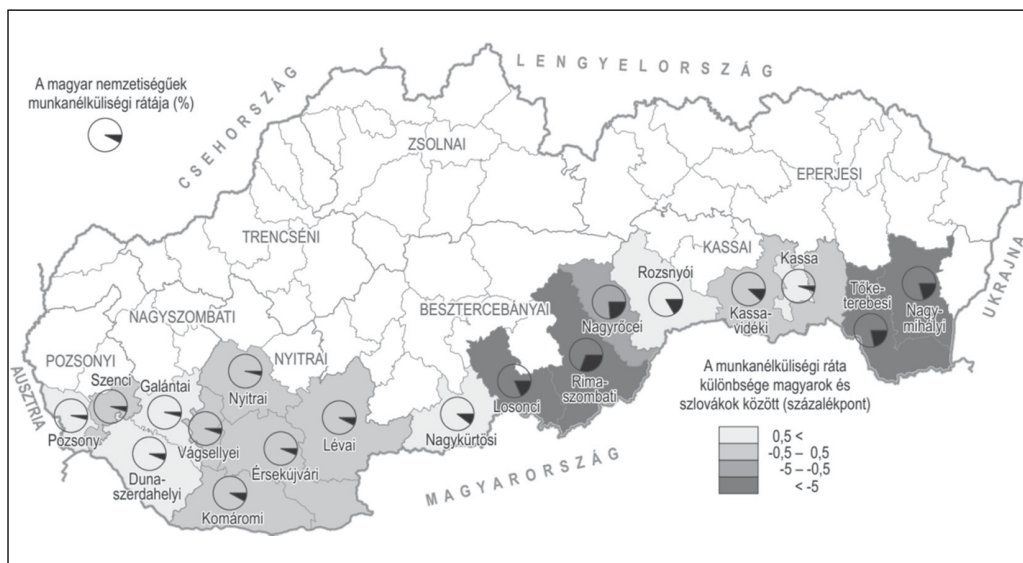
8. táblázat: A gazdasági aktivitás főbb mutatói etnikai csoportonként, 2011–2021 (%)
Forrás: a 2011-es és 2021-es szlovák népszámlálás adatai alapján a szerző számítása

A népszámlálásokon rögzített munkanélküliségi ráta ugyanakkor már jelentősebb etnikai különbségeket takar. A legfeltűnőbb természetesen a romák körében regisztrált kiugróan magas arány (2011: 76%; 2021: 52%), de magyar–szlovák viszonylatban is megfigyelhető legalább 3 százalékpontos különbség az elmúlt három népszámláláson,⁴⁶ amely akár abból is fakadhat, hogy a magyarlakta területek Szlovákia fejletlenebb, magas munkanélküliséggel jellemezhető részei közé tartoznak. Ennek vizsgálatához járónként is elemzem

⁴⁶ A népszámlálási munkanélküliségi adatok ugyanakkor longitudinális elemzésre kevésbé alkalmasak, mivel nagyságukat jelentősen befolyásolják a konjunktúrák (a 2011-es adatokat például a gazdasági válság), illetve a kategóriák közötti átjárás: feltűnő például, hogy a 2011-es adatokban a magas munkanélküliségi adatok mellett alacsony a háztartásbeliek aránya, míg 2021-ben a munkanélküliség megfelelődéssel párhuzamosan kiugró mértékben nőtt a háztartásbeliek aránya.

az adatokat, bár fontos leszögezni, hogy még így sem lehet teljes mértékben következtetni a szlovákok és magyarok közti – területi hátrány nélkül számolt – aszimmetriára, mivel a dél-szlovákiai járásokon belül is igaz az, hogy a szlovákok felülreprezentáltak a városokban, amelyek jellemzően a jobb gazdasági érvényesülés lehetőségét kínálják.

A dél-szlovákiai járásokra szűkítve a fókusz az azt láthatjuk, hogy a magyarok munkanélküliségi rátája átlag feletti, de már csak 2 százalékponttal marad el a szlovákok értékétől, igazolva, hogy a régió fejlettsége elmarad a szlovákiai átlagtól. Az igazán meglepő kép azonban járásonként kibontva tárul elénk. Ugyanis a dél-szlovákiai járások nagy részében a magyarok munkanélküliségi rátája kedvezőbb, vagy megegyezik a szlovák lakosság értékével. Viszont egyes járásokban (növekvő sorrendben a Losonci, Nagymihályi, Tőketerebesi és a Rimaszombati járásokban) hatalmas, 6–16 százalékpontos különbség alakult ki (6. ábra). És ezek a járások éppen azok, ahol a magukat magyarnak (is) vallókon belül a romák a legnagyobb arányban vannak jelen.⁴⁷ Mindez viszont azt is jelenti, hogy a munkanélküliségi statisztikákból kirajzolódó etnikai különbségeket elsősorban nem magyar–szlovák relációban kell értelmezni, hanem a roma–nem roma különbségnek a magyar statisztikai kategórián belüli kivetüléseként. A munkanélküliségben tehát az etnikai törésvonalak fontosak, de nem általánosságban a kisebbségek és a tituláris csoport, hanem kimondottan a cigányok és nem cigányok között.

6. ábra: A munkanélküliségi ráta különbségei magyarok és szlovákok között a dél-szlovákiai járásokban, 2021-ben

Forrás: a 2021-es szlovák népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés

47 Ld. Harrach, 2023. A felvidéki magyarsághoz, i.m.

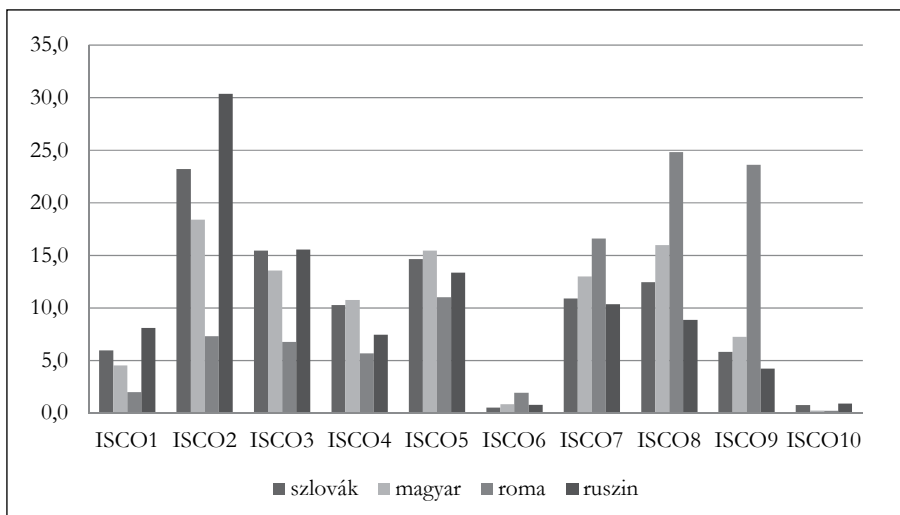
Az aktív népességen belüli státuszkülönbségek mérésére elvileg alkalmas lehetne az alkalmazottak és vállalkozók megkülönböztetése, feltételezve, hogy a vállalkozók magasabb státuszúak, de régóta tudható, hogy régiókban a vállalkozók egy része kényszervállalkozó vagy bújtatott munkaviszonyt takar, így messzemenő következtetést a vonatkozó, 8. táblázatban közölt főbb adatokból nem lehet levonni. Annál inkább az alkalmazottak foglalkozási megoszlásából. Bár az alkalmazottak a teljes népességnek csak bő harmadát adják, mégis az ő foglalkozási megoszlásuk segítségével igen jól megragadhatjuk az egyes alcsoportok (jelen esetben etnikai csoportok) státuszbeli különbségeit.

A foglalkozási csoportokat a már említett 10 főcsoportból álló ISCO-08 rendszerbe sorolja a 2021-es szlovákiai népszámlálás is. Jellemzően az első két kategóriát⁴⁸ azonosítják a magasabb státuszúakkal, míg a skála végén találhatók az alacsony státuszú munkák. Az iskolai végzettség és a foglalkozási főcsoportok keresztáblái is alátámasztják ezen felosztás jogosultságát, hiszen az ISCO1 és 2-ben dolgozók többsége (a magyarok esetében 58, ill. 71%-a) felsőfokú végzettségű, míg az ISCO-skálán felfelé haladva egyre csökken az iskolai végzettség. Kivételt a 10-es csoport jelent (fegyveres szervek foglalkozásai), amely nem illeszthető be egyértelműen e kontinuumba, éppen ezért a státusz szempontjából nem vizsgálom. Ugyanakkor a 10-es csoportban megfigyelhető etnikai aránytalanságok, a kisebbségek, különösképp a magyarok és romák rendkívüli alulrepräsentáltsága (az országos átlag mindössze harmada) jól mutatja a nemzetállami logikát, az erőszakszervezetek rekrutációjának etnikai hátterét, az etnikai kisebbségek szekuritizációját (biztonságiasítását).⁴⁹

A foglalkozási főcsoportokat megvizsgálva ugyanúgy szembeötlők az etnikai aszimmetriák, mint az iskolázottság, a településszerkezet vagy a demográfia terén. A magyar nemzetiségűek a szlovákokhoz (és az összlakossághoz) képest alulrepräsentáltak a magasabb státuszú foglalkozásokban, és felülrepräsentáltak a skála másik felén. Ez kevésbé meglepő, hiszen a magyarok például a tituláris nemzetiségeknél nagyobb arányban dolgoznak a mezőgazdaságban – összhangban falusiasabb településszerkezetükkel és átlagosan alacsonyabb iskolai végzettségükkel. Ami viszont némileg meglepő, hogy a ruszin népesség még a szlovákoknál is kedvezőbb jellemzőkkel bír, továbbá részvételük a 10-es csoportban (fegyveres erők) még a szlovákokénál is enyhén magasabb. A másik végpontot a roma népesség jelenti; az ő esetükben a 7. ábrán látható megoszlási görbe is teljesen eltér a többi etnikai csoporttól – kedvezőtlen irányba.

48 (1) Gazdasági, igazgatási, érdekképviselési vezetők, törvényhozók, illetve (2) felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások.

49 A szekuritizáció elméletéről bővebben ld. Máté-Tóth András – Szilárdi Réka: Szekuritizáció és vallás Kelet-Közép-Európában. *Regio*, 2022. 32 (1). 26–43.

7. ábra: A foglalkoztatottak megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint a főbb etnikai csoportok körében, 2021 (%)⁵⁰

Forrás: a 2021-es szlovák népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés

Ha a foglalkozási főcsoportok megoszlásának időbeni dinamikájára vagyunk kíváncsiak, nem vagyunk egyszerű helyzetben, mivel a kategorizálás népszámlálásról népszámlálásra változik, így a pontos összehasonlítás nem lehetséges. Azt azonban tudjuk, hogy 2001-ben a magas státuszúak között (vezető és irányító alkalmazottak; értelmiségiek) a magyarok részesedése (10,8%) elmaradt a szlovákokétól (13,8%).⁵¹ A különbség mértéke 2001 és 2021 között lényegében változatlan. Hasonló változatlanságról árulkodik, ha a 2021-es ISCO-főcsoportokat korosztályos bontásban vizsgáljuk. Érdemi munkaerőpiaci átrendeződés esetén a magyarok és szlovákok közötti különbség eltérne a fiatalabb és idősebb generációk között. Azonban nem ez a helyzet: a magyarok és szlovákok közötti különbség mértéke viszonylag stabil (vagy legalábbis nem mutat tendenciaszerű változást). Kivételt jelent az ISCO4-es csoport,⁵² ahol a magyarok a szlovákokhoz képest egyre inkább felülreprezentáltak, illetve az ISCO5,⁵³ ahol a korábban jelentősen felülreprezentált magyarok a fiatalabbak között már átlag körüli részesedésűek. Összességében azonban nem látszik az, hogy a magyarok és szlovákok közötti státuszkülönbség csökkenne. A fentieknél valamivel árnyaltabb kép derülne ki a területi bontású adatokból, azonban a foglalkozási főcsoportok nemzetiségenkénti létszámadatai csak kerületi szinten érhetők el, amiből érdemi következtetéseket nem lehet levonni.

50 A szlovákiai átlag kategóriánként legfeljebb 0,2 százalékponttal tér csak el a szlovákok értékétől, így a diagramon nem jelenítettem meg.

51 Gyurgyík, 2006. A szlovákiai magyarság, i.m.

52 Irodai és ügyviteli (ügyfélkapcsolati) jellegű foglalkozások.

53 Kereskedelmi és szolgáltatási foglalkozások.

Az eddig vizsgált tényezők következményeként is értelmezhetjük a magyar és többségi népesség között kialakuló jövedelmi különbségeket. A régiókban elsősorban Erdélyre vonatkozóan jól dokumentáltak az etnikai alapú jövedelmi egyenlőtlenségek,⁵⁴ Szlovákiában azonban erről keveset tudunk, főleg mivel a vonatkozó statisztikák sem etnikai, sem részletes területi bontásban nem elérhetők. Az NSKI 2018-as felmérésében ugyanakkor azt írják, hogy „a Felvidéken nem észleltünk számottevő különbséget a magyarok és szlovákok átlagbérei között.”⁵⁵ Ezen meglepő adat – amely nincs összhangban a helyi tapasztalatokkal – inkább a magyarokra és a teljes népességre vonatkozó adatok gyűjtésének módszertani különbségére vezethető vissza, mintsem a tényleges helyzetre, annál is inkább, mivel a szakirodalomból ismert települési szintű jövedelmi helyzet egyértelműen azt mutatja, hogy a magyarlakta térségek (kiemelten a Komáromtól Tornaújig húzódó határmenti sáv) az alsó jövedelmi decilisekbe tartoznak.⁵⁶ A területi mintázat alapján nemcsak a magyarok által lakott perifériákon, hanem a roma lakosság által magasabb arányban lakott térségekben is alacsony jövedelem realizálódik. Mindez összhangban van a területi fejlettségi vizsgálatokból kirajzolódó képpel is.⁵⁷ Azt azonban empirikus adatok híján nem tudjuk biztosan, hogy a magyarok alacsonyabb jövedelme „pusztán” arra vezethető-e vissza, hogy a magyarok felülreprezentáltak a fejletlenebb térségekben, továbbá alacsonyabb az iskolai végzettségük. Erdélyi példák alapján a jövedelmi hátrány részben az etnicitáshoz/nyelvhez kapcsolódik,⁵⁸ és bár a szlovákiai kontextus valamelyest eltér, lehetséges, hogy ezen tényezők itt is szerepet játszanak.

Konklúzió

A 2021-es szlovákiai népszámlálásra alapozott vizsgálat megmutatta, hogy a társadalmi pozíciók és etnikai rétegződési rendszerek a hatalmi viszonyokba ágyazottan működnek. Szlovákia esetében is kimutatható, hogy a tituláris nemzetiség tagjai kedvezőbb helyzetben voltak és vannak a többi etnikai csoportnál. Ez a különbség társadalmi-gazdasági-politikai korszakokon, változásokon átível, tehát az oka nem időszakos kontextusokban keresendő, hanem ezen nemzetállamok általános logikájában gyökerezik; a nemzetállami

54 Csata Zsombor: Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek Romániában, etnikai metszetben. *Erdélyi Társadalom*, 2017. 15 (1). 81–103.; Kiss, 2014. Etnikai rétegződési rendszer, i.m. 210–215.

55 Csata et al., 2021. A Kárpát-medencei magyarok, i.m. 63.

56 Výboštok, Ján: Spravodlivá nerovnosť? *Quark: magazín o vede a technike*, 2020. szeptember 23. Letöltés helye: www.quark.sk/spravodлива-nerovnost; letöltés ideje: 2023. 12. 01.

57 Demeter, 2020. Estimating regional inequalities, i.m.; Rusnák, Jaroslav – Korec, Pavol – Plešivčák, Martin: The trade-off between national growth and interregional inequality: Three decades of regional development in Slovakia. *Geografický Časopis*, 2023. 75 (3). 291–311.

58 Csata, 2017. Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek, i.m. 100.

intézményesített aszimmetria alakítja ki azokat a struktúrákat, amelyek fenntartják az etnikai egyenlőtlenségeket. Fontos látni, hogy az élet különböző területei ebben a rendszerben nem elválaszthatók: a bemutatott etnodemográfiai, településszerkezeti és társadalmi-gazdasági pozíciók szorosan együtt mozognak, szoros kölcsönhatásban vannak egymással.

A makroszintű folyamatok mögött azonban fontos mikroszintű konzekvenciák is húzódnak. Az adatok azt sejtetik, hogy a bemutatott pozicionális különbségek újratermelődnének, és ez nem pusztán az örökölt hátrányok továbbvitelével van összefüggésben. A hatalmi aszimmetriák által termelt – a bemutatott indikátorok által jól tükrözött – etnikai hierarchia (és presztízsvizonyok) ugyanis az egyének identifikációs döntését is befolyásolják, amelyek aztán alapjaiban hatnak vissza az adott csoport összetételére. Leegyszerűsítve: az etnikai kisebbségek felfelé irányuló társadalmi mobilitásának egyik csatornája az asszimiláció.

A szlovákok és magyarok közötti aszimmetria mértékét legjobban a vegyes házasságban született gyerekek etnikai identifikációja (avagy másképpen: az intergenerációs asszimiláció) érzékelteti, hiszen ez az a mutató, ahol a tituláris nemzet és a kisebbségi magyar közösségek közti hierarchia- és presztízskülönbség a legtisztábban megnyilvánul. Ezen mutató alapján a Kárpát-medencei magyar kisebbségeket tekintve a szlovákiai magyarokat jellemzi a legkedvezőtlenebb érték,⁵⁹ ami azt is jelenti, hogy szlovákiai kontextusban kulcsfontosságú az etnikai identifikáció és az ezt nagyban meghatározó presztízsvizonyok vizsgálata.

A társadalmi pozíciók és az etnikai identifikáció kölcsönhatása nem csak a magyaroknál, hanem a többi vizsgált csoport esetében is megmutatkozik, bár némileg eltérő módon. A roma népesség esetében az adatokból arra következtethetünk, hogy a 2021-es népszámláláson már egyre inkább csak a marginalizáltabb, szegényebb, a roma sztereotípiáknak jobban megfelelő emberek vallják magukat romának, míg tehetősebb csoportjaik hivatalos kontextusban – amilyen a népszámlálás – nem azonosulnak a stigmatizált, a társadalmi mobilitást korlátozó roma etnicitással. Ettől gyökeresen eltérő a harmadik őshonos, saját településterülettel rendelkező csoport, a ruszinok esete. Figyelembe véve a korszerkezetüket (jelentős előregedés mellett a fiatalabb középgeneráció viszonylag magasabb aránya), a viszonylag kedvező településszerkezetüket, iskolai végzettségüket és foglalkozási mutatóikat az a következtetés adódik, hogy az előregedő, kevésbé asszimilált, hagyományos

59 Romániában 2011-ben a vegyes családokban született gyerekek 34%-át, Vajdaságban 2002-ben 40%-át, Kárpátalján 2001-ben és 2017-ben 53%-át magyarként regisztrálták. Kiss, Tamás: Assimilation and Boundary Reinforcement: Ethnic Exogamy and Socialization in Ethnically Mixed Families. In: Kiss, Tamás – Székely, István Gergő – Toró, Tibor – Bárdi, Nándor – Horváth, István (szerk.): *Unequal Accommodation of Minority Rights*. Palgrave Macmillan: New York – London, 2018. 487.; Badis Róbert: Láttelek a vajdasági magyarok demográfiai helyzetéről. *Pro Minoritate*, 2012. (3). 27–38.; Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Erőss Ágnes: A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 2018. 3 (3). 7–31.

településterületükön élő csoportjaik mellett létezik egy olyan csoportjuk, amely fiatalabb, magasabban kvalifikált, magasabb foglalkozási státuszú, városokban felülreprezentált, és akiknek a ruszin identitását a szimbolikus etnicitás keretében érdemes értelmezni. A ruszinok esetében tehát – előrehaladott asszimilációjuk okán – már megszűntek azok a nemzetállami logikából fakadó kényszerek, amelyek őket egy alacsonyabb társadalmi státuszra predesztinálnák, vagy ami miatt bennük a többségi népesség biztonsági kockázatot látna.

A szlovákiai etnikai rétegződési rendszert összességében az aszimmetriák széles skálája jellemzi a romáktól a magyarokon át a ruszinokig, igazodva a presztízviszonyokhoz. Jelen vizsgálat arra hívja fel a figyelmet, hogy Szlovákiában – illetve tágabb térségünk nemzetállamaiban általánosságban is – a mai napig számít az etnikai/nyelvi hovatartozás; komoly egzisztenciális következménye van annak, hogy valaki a privilegizált államalkotó vagy egy kisebbségi közösséghez tartozik-e.

HARRACH GÁBOR

A FELVIDÉKI MAGYARSÁGHOZ KÖTŐDŐ IDENTITÁSCSOPORTOK JELLEMZŐI

Azzal, hogy a 2021-es szlovákiai népszámlálás kérdéssorába bekerült a másodlagos nemzetiség, a felvidéki magyarság identitásával és akkulturációjával kapcsolatos tudásunk új dimenzióval bővült. Amíg a korábbi census adatok alapján három nagy halmazra (magyar és egyéb anyanyelvű magyarokra, valamint magyar anyanyelvű más nemzetiségűekre) oszthattuk fel azokat, akik etnikai vagy nyelvi kötődést tanúsítottak a magyarság felé, addig a másodlagos identitás bevezetésével már hét ilyen alcsoportot hozhatunk létre. Ezekből négy a névlegesen is magyar nemzetiségűeket – vagyis a magukat teljes mértékben vagy elsődlegesen magyarnak valló személyeket –, három pedig a magyarsághoz másodlagos identitásuk vagy csak anyanyelvük révén kötődő személyeket foglalja magába.

Maga az elgondolás, hogy identitás és anyanyelv szerinti részhalmazokra bontva elemezzük a census adatokat – kiterjesztve ezzel horizontunkat a névlegesen magyar személyekről a magyar kötődésű személyek összességére (422 065 főről 496 290 főre) –, Gyurgyík Lászlótól származik, aki koncentrikus körök mentén hierarchikus rendbe állította az alcsoportokat, középen a magyar etnikumú és magyar anyanyelvű személyek mintegy 403 ezres ún. magcsoportjával, a legkülső körben pedig a magukat csupán másodlagosan magyarnak tartó nem magyar anyanyelvűekkel.¹

Ebben a magcsoportban Gyurgyík nem különítette el a kizárólagosan, illetve elsődlegesen magyar nemzetiségű személyeket – vagyis a homogén és a kettős identitással rendelkezőket –, így végül öt alcsoport jött létre (s ebből négyet helyezett el a hierarchikus rendszerben). Ugyanakkor a másodlagos nemzeti identitásuk census kategóriájának a bevezetésével nemcsak a magyarsághoz gyengébben kötődő személyek eddig rejtett körére nyertünk rálátást, hanem azokra is, akik a magyar nemzetrészen *belül* mutatnak fel hasonlóképpen kettős kötődéseket. A magam részéről két módosítás beiktatásával követtem az alcsoportokra bontás ötletét. Egyrészt az említett szempont szerint „kettévágtam” a Gyurgyík-féle magcsoportot (s ezzel együtt a névlegesen magyarnak számítókat nem magyar

1 Gyurgyík László: Quo vadis? A szlovákiai magyarsághoz tartozók (száma) a 2021. évi népszámlálás nemzetiségi és anyanyelvi adatai alapján. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2022. 24 (3). 3–17.

anyanyelvű szegmensét is) – így lett végül hét az alcsoportok száma –, innentől már csak a homogén magyar identitásúak körére alkalmazva a magcsoport kifejezést. Másrészt eltekintettem a hierarchia továbbgondolásától, ugyanis nem látni azt a világos rendezőelvet, ami ezt mind a hét alcsoport esetében lehetővé tenné.²

A számokkal jelölt hét alcsoportot – amelyek közül a magcsoport az 1. jelölést kapta – az 1. táblázat mutatja, zárójelben az egyes attribútumok későbbiekben használatos rövidítéseivel.

		Etnikum			
		Kizárólag magyar (M)	Elsődlegesen magyar (M1)	Másodlagosan magyar (M2)	Nem magyar (NM)
Anyanyelv	Magyar (MA)	1	3	5	7
	Nem magyar (NMA)	2	4	6	–

1. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő népesség alcsoportjai
Forrás: saját készítés

Az alábbi tanulmány célja a hét alcsoport jellemzőinek leírása a rendelkezésre álló cenzus adatok alapján. A Szlovák Statisztikai Hivatal online népszámlálási adatbázisa³ ugyan elérhetővé teszi a legfontosabb demográfiai és szociológiai mutatókat (iskolázottság, foglalkoztatottsági státusz, családi állapot, gyermekszám) az anyanyelvi, az etnikai és a másodlagosan vállalt etnikai csoportok esetében, e három kategória bármely kombinációja esetén már csak a nemre és a korra vonatkozó statisztikákhoz jutunk hozzá. Azonban még ez a szűkösebb, országos és járási szinten egyaránt elérhető adatkínálat is elegendő lehet az alcsoportok alábbi jellemzőinek a megismeréséhez:

2 Hierarchia felállítása esetén abból indulhatnánk ki, hogy a nemzeti hovatartozás erősebb indikátora az etnikai hovatartozásnak, mint a pusztán adottságnak tekinthető anyanyelv, ami kétségtelenül megkönnyítené a magyar identitású, de nem magyar anyanyelvű, valamint a magyar anyanyelvű, de nem magyar identitású alcsoportok egymáshoz viszonyított elrendezését. Véleményem szerint azonban a másodlagos identitás megjelenésével a két indikátornak ez az egyértelmű megkülönböztethetősége érvényét veszítette.

3 Letöltés helye: www.scitanie.sk/en/; letöltés ideje: 2023. 12. 29.

- Részarányok. Mivel a szóban forgó hét alcsoport lényegében egy-egy külön identitás-típust képvisel,⁴ azok egymáshoz viszonyított részaránya – országosan és járásonként egyaránt – közvetlen képet ad a felvidéki magyarság identitásstruktúrájáról.
- Életkori jellemzők. Ennek jelentőségét az adja, hogy a felvidéki magyarság körében a nemzeti identitás erőssége a fiatalabb korcsoportok felé haladva egyre csökken,⁵ az etnikailag vegyes családok egy részében pedig a kisebbséghez tartozó szülő még az első gyermek megszületése előtt nemzetiséget vált.⁶
- Egyéb etnikai és anyanyelvi kötődések. A magyar–szlovák és a magyar–cigány kapcsolódások alcsoportonkénti statisztikai rámutatnak az identitásvesztés egyes etnikai és nyelvi dimenzióira. Figyelembe véve a felvidéki magyarságon belül külön etnikai szegmenst képező cigányok egyedi demográfiai és szociológiai jellemzőit,⁷ valamint esetükben az akkulturáció és asszimiláció fogalmának sajátos jelentéstartományát,⁸ egyes mutatók vonatkozásában, mint például életkor és földrajzi megoszlás, külön is megvizsgáltam a roma és a nem roma szegmenst. Egyrészt a nem roma szegmens esetében tisztábban kirajzolódnak a felvidéki magyarság identitásvesztésének domináns jellemzői, másrészt a magyar cigányság önálló vizsgálata ma már elengedhetetlen része a Kárpát-medencei népszámlálási összegzéseknek.
- Területi megoszlás. Az egyes alcsoportok földrajzi (jelen esetben: járási) koncentrációjából, illetve urbanizáltsági szintjéből azok etnodemográfiai és szociológiai jellemzőire is következtethetünk.

Függetlenül attól, hogy az alcsoportok között nem állítottam fel teljes hierarchiát, megállapítható, hogy a magcsoporttól a 6. és a 7. alcsoport áll a legtrágyább (gyakorlatilag egy szinttel a befejezett asszimiláció előtt), előbbi a magyar identitás másodlagossága és a

4 Szigorúan nézve elsősorban a nemzetiségi hovatartozás kapcsán beszélhetünk identitás csoportokról, az anyanyelv vonatkozásában már kevésbé. Elfogadva azonban Gyurgyík László állítását, miszerint a nemzetiség és az anyanyelv egyszerre határozza meg a nemzeti közösséghez tartozás konzisztenciáját, végül mindegyik alcsoport esetében használok a kifejezést. Itt kell megjegyezni, hogy tanulmányomban a nemzetiség és az etnikum fogalmát – mivel esetünkben ugyanazon népszámlálási kategóriát jelölik – szinonimaként használok.

5 Lampl Zsuzsanna: A szlovákiai magyarok nemzeti identitásának néhány vetülete korcsoportos megközelítésben. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2015. 17 (3). 3–22.

6 Gyurgyík László: *A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig*. Fórum Kisebbségkutató Intézet: Somorja, 2014.

7 Vaňo, Boris: *The Demographic Characteristics of Roma Population in Slovakia*. INFOSTAT – Institute of Informatics and Statistics Demographic Research Centre: Bratislava, 2001. Letöltés helye: www.infostat.sk/slovakpopin/pdf/romeng.pdf; letöltés ideje: 2023. 12. 29.; Sipos László: A szlovákiai roma oktatási rendszer. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2015. 17 (1). 31–49.

8 Lajcakova, Jarmila: The uneasy road towards remedying the economic and cultural disadvantage of the Roma in Slovakia. *International Journal on Minority and Group Rights*, 2007. 14 (1). 59–83.

magyar nyelvhasználat (valószínűsíthető) hiánya,⁹ az utóbbi pedig a magyarsággal szemben az anyanyelvi kötelék dacára tanúsított teljes elzárkózás okán.

Bár elméletben az akkulturáció/asszimiláció állomásaiként tekinthetünk a magcsoporton kívüli identitáskategóriákra, tartózkodnunk kell attól, hogy az összes érintettet egy ilyen folyamat alanyának tekintsük, egyrészt mert a folyamatjelleg érvényesülése egyéni szinten mindig kétséges (az illető egy egész életen át viselheti egyetlen alcsoport jellemzőit), másrészt mert fordított irányba mutató, disszimilációs jelenségek is lejátszódhatnak az egyes alcsoportokon belül.

Meg kell még említeni a 4. és főleg a 2. alcsoportot, amelyek tagjai nem magyar anyanyelvűként is ragaszkodnak – ráadásul az utóbbi esetben másodlagos identitás nélkül – a magyar nemzetiségükhöz. A jelenségre több logikus magyarázat is adható. Az egyik lehetőség, hogy az etnikailag vegyes családból származó személy, bár szlovák nyelvi környezetben nőtt fel, a magyar felmenő nemzetiségét követte, illetve 15 éves kora alatt – a népszámlálásra vonatkozó jogszabály értelmében – a szülei határoztak így. A másik reális lehetőség a már említett disszimiláció. Egyes felmérések és riportok főleg Pozsony esetében számolnak be olyan pozitív etnikai miliőről, amely elvileg akár egy ilyen folyamatnak is kedvezhet.¹⁰ De nem zárható ki az sem, hogy egyes magyar válaszadók valójában a hétköznapiakban beszélt nyelvre gondoltak az anyanyelvre vonatkozó kérdés kitöltésekor.

Ezen a ponton kell kitérnünk egy sajátos, technikai eredetű problémára: bár az online népszámlálási kérdőív második identitásra vonatkozó kérdésénél rendelkezésre állt a „nincs másik nemzetiség” opció, ha valaki válasz nélkül lépett tovább a következő kérdésre, a rendszer ezt – miközben engedte a továbblépést – ismeretlen válaszként regisztrálta.¹¹ Azok tehát, akik kizárólagosan magyarnak tekintik magukat, de mindezt a számukra irreleváns kérdés átugrásával fejezték ki, a statisztikában akaratuk ellenére is ismeretlen másodidentitással rendelkező magyarként jelennek meg, miközben valójában nem a 3. (vagy 4.), hanem az 1. (vagy 2.) alcsoportba tartoznak. Amiért mégsem sorolhatjuk át őket automatikusan a realisabb kategóriába, az a bizonyosság hiánya: nem zárható ki, hogy egyesek ténylegesen nem kívántak nyilatkozni a maguk második identitásáról, így az életszerűségi szempontok dacára is tiszteletben kell tartanunk a statisztikai valóságot.

9 A népszámlálás során a másik fontos nyelvhasználati mutatóra, az aktuálisan használt nyelvre (illetve azon belül a nyilvánosságban és otthon beszéltre) ezúttal nem kérdeztek rá.

10 A Pozsonyi Magyar Intézet és a szlovák IVO kutatóintézet közös felmérése szerint Pozsonyban a lakosság 13%-a, vagyis a helyi magyar anyanyelvű népesség ötszöröse tud magyarul, és a megkérdezettek túlnyomó többsége a város történelmi örökségét is jól ismeri. (Új Szó-összeállítás: Van „magyar Pozsony”? *uj szo.com*, 2013. július 28. Letöltés helye: <https://uj szo.com>; letöltés ideje: 2023. 12. 29.). Egy másik tudósítás a pozsonyi magyar nyelvkurzusok iránti érdeklődés élénk növekedéséről számol be (Durica Katarina: Magyarul tanul a pozsonyi szlovák elit. *index.hu*, 2013. október 21. Letöltés helye: <https://index.hu>; letöltés ideje: 2023. 12. 29.).

11 Rákóczi Krisztián személyes tájékoztatása, köszönet érte.

Ami a területi megoszlást illeti, a népszámlálási adatbázis egyik jellemzője, hogy a komplexebb adatszoportok lekérdezésére szolgáló felületen (*extended results*) egyes személyek esetében – a beazonosíthatóság elkerülése végett – az első és második identitásra, valamint az anyanyelvre vonatkozó járási adatokat bizalmasnak (*confidential*) minősíti, ami esetünkben kismértékű adatvesztést, az alcsoportok viszonylatában pedig torzítást eredményez. Az adatvesztés onnan látható, hogy a magyar kötődésű személyek így kapott járási létszámainak az összege alacsonyabb az országos értéknél, mivel a bizalmas adatkezelés elfedheti a magyar vonatkozású attribútumokat.¹² Ez egyúttal az alcsoportok valós létszámmegoszlását is torzítja. De torzulást eredményez az is, ha egy személynél a bizalmas minősítés a magyar attribútumoknak csak egy részét fedi el, ugyanis ebben az esetben az illetőt továbbra is magyar kötődésűként tartja számon a statisztika, ám a ténylegesnél alacsonyabb sorszámú alcsoportba kerül – vagyis a torzulás ebben az esetben az erősebb identitáskategória kárára történik. (Fiktív példa: egy magyar anyanyelvű, magát magyar–ruszin nemzetiségűnek valló nő anyanyelvi adatát az adatfeldolgozás során bizalmas információnak minősítik, így elemzési statisztikánkban a 3. alcsoport helyett a 4. alcsoportot gyarapítja. Ha viszont az elsődleges etnikai hovatartozását kezelik bizalmasan, már a 7. alcsoportba kerül.)

A bizalmas adatokkal analóg – ugyancsak adatvesztést és az alcsoportok létszámmegoszlásának torzulását eredményező – problémát jelent az ismeretlen etnikumúak és anyanyelvűek jelenléte, azzal a különbséggel, hogy ez nagyobb tömeget érint, miközben annak pontos mértékére az országos statisztikából már nem kapunk képet. Az ismeretlen nemzetiségűek, illetve anyanyelvűek a 2021-es népszámlálási statisztikákban az összlakosság 5-6%-át teszik ki. Gyurgyík László az ilyenkor szokásos becslési protokollt elvégezve – az ismeretlenek számát az ismert számú csoportok között létszamarányosan, települési szinten szétosztva – a magyar nemzetiség körében mintegy 23 ezres (5,3%), a magyar anyanyelvűeknél pedig 26 ezres (5,6%) többletet mutatott ki.¹³ Elemzésének lényegi részébe azonban – követve a témával foglalkozó szakirodalmi hagyományt¹⁴ – már nem integrálta ezeket az

12 Azt, hogy a Szlovák Statisztikai Hivatal egy személy esetében maximálisan hány adatot minősített bizalmasnak, nem vizsgáltam. Szűrőpróbaszerűen megnéztem viszont a Dunaszerdahelyi járás és a Komáromi járás adatait, ahol – a magyarokkal ellentétben – az elsődleges és másodlagos szlovák etnikai adatokból egyet sem minősítettek bizalmasnak, a szlovák anyanyelvi adatok közül pedig csupán kettőt, noha az etnikai megoszlások ismeretében a szlovák kötődésű válaszadók személyes beazonosíthatóságának a kockázata itt magasabb, mint a magyaroké. (A járási szintű összehasonlítást az tette lehetővé, hogy a népszámlálási adatbázis alapszintű statisztikákat tartalmazó felületén [*basic results*] teljes valójukban megtekinthetők az alapvető – tehát adatkombinációt nem tartalmazó – járási etnikai és anyanyelvi adatok.)

13 Gyurgyík, 2022. Quo vadis, i.m.

14 Jellemző példaként a *Felvidéki Magyarok* című folyóirat 2022/1. – a 2021-es census eredményeit összegző – lapszámát érdemes megemlíteni, amelynek fókuszában elsősorban a magukat másodlagosan magyaroknak vallók állnak, az ismeretlen nemzetiségűek lehetséges létszámformáló szerepét viszont nem tárgyalták. Letöltés helye: <https://felvidek.ma/wp-content/uploads/2012/02/fma-43.pdf>; letöltés ideje: 2023. 12. 29.

eredményeket, automatikusan a nem magyarok közé sorolva ezzel az első és második etnikum, valamint anyanyelv tekintetében ismeretlen, illetve bizalmasan kezelt személyeket. Jelen tanulmányban magam is ezt az eljárást követem, nem függetlenül attól a tapasztalattól, miszerint a felvidéki magyarság esetében a visszaosztással kiegészített statisztikák vizsgálata az eredeti adatokon nyugvó összképet érdemben nem befolyásolja.¹⁵

Az alcsoportok országos jellemzői

Létszámadatok

A 2. táblázatban az alcsoportok létszámadatai és azok egymáshoz viszonyított részarányai láthatók. Bár felvidéki magyar viszonylatban nem jellemző az identitásszint nemi hovatartozás általi meghatározottsága – ezt leginkább a magyar férfiak és nők által kötött vegyesházasságok kiegyensúlyozott aránya igazolja¹⁶ –, az adatokat nemek szerinti bontásban is bemutatom. A táblázatokat innentől az 1. táblázatnak megfelelő elrendezésben, de már csak az egyes attribútumok rövidítését alkalmazva közlöm.

	M	M1	M2	NM	M	M1	M2	NM
	Létszámadatok				Részarányok (%)			
Férfiak								
MA	175 732	17 243	9 115	18 429	73,8	7,2	3,8	7,7
NMA	7 646	2 032	7 783	–	3,2	0,9	3,3	–
Nők								
MA	192 076	18 089	9 784	21 707	74,4	7,0	3,8	8,4
NMA	7 270	1 977	7 407	–	2,8	0,8	2,9	–
Összesen								
MA	367 808	35 332	18 899	40 136	74,1	7,1	3,8	8,1
NMA	14 916	4 009	15 190	–	3,0	0,8	3,1	–

2. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő népesség alcsoportjainak megoszlása
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

15 Jelen sorok szerzője a felvidéki magyar pártok szavazóbázisának elemzésekor minden érintett település esetében hozzáadta a helyi magyar népességhez az ismeretlen nemzetiségűek arányosított számát, ám a hivatalos nemzetiségi statisztikák így módon történő bővítése semmit nem változtatott a korábban feltárt jelenségek és szabályszerűségek lényegén. Ld. Harrach Gábor – Rákóczi Krisztián: *Külön utakon. Adalékok a felvidéki magyarság 2009 utáni politikatörténetéhez*. NPKE–L'Harmattan: Budapest, 2017.

16 Gyurgyík, 2014. A szlovákiai magyarság, i.m.

A magyarsághoz valamilyen szinten kötődő személyek összlétszáma, mint fentebb is szó volt róla, 496 290, ami 18%-kal magasabb a felvidéki magyarság hivatalos létszámánál. Ha megfordítjuk a viszonyt, s az összlétszámot tekintjük 100%-nak, látható, hogy az itt magcsoportnak tekintett szegmens az érintett népesség háromnegyedét, a Gyurgyík-féle magcsoport (1. és 3. csoport) pedig annak 81%-át adja, míg a névlegesen is magyar személyek esetében már 85%, a magyar anyanyelvűeknél pedig 93% az arány. A magyar kötődésű szlovákiai népesség identitásszerkezetét tehát az idegen etnikai és anyanyelvi kötődések relatíve alacsony aránya jellemzi.

Érdeemes azonban tudatosítanunk, hogy az itt tárgyalt népszámlálás az identitásnak csupán a legfajsúlyosabb indikátorait számszerűsíti, s az olyan finomabb változók adatait, mint az államhoz, anyaországhoz, nemzetfogalomhoz, hazához, szülőföldre való viszonyulás, vagy például a hovatartozás nyilvános felvállalása, már a különféle felmérésekből ismerjük. Mindez azért is érdekes, mert ezekben a felmérésekben a gyengébb identitásnak megfeleltethető válaszok aránya – a kérdés tartalmától függően – hol alacsonyabb, hol magasabb a magcsoporton kívüli alcsoportok összességének a részarányánál (26%),¹⁷ ami egyrészt megmutatja az identitástípusok közötti választóvonalak képlékenységet, másrészt bizonyos esetekben világossá teszi a magcsoporton belül is érvényesülő megosztottságot, vagyis a magcsoport további szűkíthetőségét.

Az alcsoportok létszámmegoszlása szerint magasabb azok aránya, akik csak az önazonosság tekintetében, mint akik kizárólag nyelvi téren tanúsítanak deficitet (az 5. és 7. alcsoport együtt 12%-ot, a 2. és 4. alcsoport pedig 4%-ot képvisel), míg a mindkét tekintetben gyenge kötődést felmutató 6. alcsoport aránya csupán 3%. Figyelemre méltó, hogy a nem magyar anyanyelvűek körében a teljesen magyar identitású 2. alcsoport – a logikailag elvárható részarányokkal szemben – majdnem négyszer akkora, mint a kétnemzetiségűekből álló 4. alcsoport. Látható az is, hogy az egyes alcsoportok szinte egyenlő arányban oszlanak el a férfi és a női szegmensben belül, vagyis az identitásszerkezet tekintetében nincs különbség a két nem között. (Ami első ránézésre feltűnhet, az a nők mintegy húszeszes létszámtöbblete, ám ez az 52%-os arány csak egy százalékponttal magasabb az országos átlagnál.)

17 A felvidéki magyarok 27%-a csak akkor vállalja nemzetiségét, ha nem származik belőle kára, 20%-a teljesen érdektelen a téma iránt; 35%-a saját (szűkebb) szülőföldjét, 33%-a Szlovákiát, 21%-a pedig a Felvidéket tartja a hazájának. Ld. Lampl Zsuzsanna: *A szlovákiai magyarok szociológiája*. Fórum Kisebbségkutató Intézet: Somorja, 2012.

Életkori jellemzők

Az alábbiakban leíró jelleggel tekintem át az alcsoportok életkori jellemzőit, míg a korösszetétel és az identitástípusok megoszlásának kapcsolatára a roma és a nem roma szegmens tárgyalásakor térek majd ki. Az életkori sajátosságok leírására két mutatót alkalmaztam: az átlagéletkort,¹⁸ valamint a fiatalkori függőségi rátát (*youth dependency ratio*),¹⁹ amely a fiatalkorúaknak (0–14 évesek) az aktív korúakhoz (15–64 évesek) viszonyított százalékarányát mutatja. Szlovákiában az átlagéletkor 41 év – a férfiaké 39, a nőké 42 –, a fiatalkori függőségi ráta pedig 23,7%.

	M	M1	M2	NM	M	M1	M2	NM
	Átlagéletkor				Fiatalkori függőségi ráta (%)			
Férfiak								
MA	44	38	41	40	17,3	24,9	20,6	22,0
NMA	40	38	39	–	14,2	18,0	22,7	–
Nők								
MA	48	41	45	45	16,5	24,7	18,5	20,3
NMA	40	39	41	–	15,2	20,4	22,3	–
Összesen								
MA	46	39	43	43	16,9	24,8	19,5	21,1
NMA	40	39	40	–	14,7	19,2	22,5	–

3. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő népesség alcsoportjainak átlagéletkora és fiatalkori függőségi rátája

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

18 Nehezítette az átlagéletkor pontos kiszámítását, hogy a népszámlálási adatbázis az alcsoportok esetében a 90 éves és idősebb személyek létszámát összevontan adja meg. Ugyanakkor az országos életkorstatisztikában már ötéves korintervallumokban is elérhetők a 90–109 évesek létszámadatai, amelyek átlagolása során mindkét nemnél 93 év lett a kerekített átlagéletkor. Így az alcsoportok esetében 90 év felett ezzel az országos értékkel kalkuláltam.

19 Ennek előnye a teljes népességre vetített arányszámhoz képest, hogy az időskori halandóság nem befolyásolja annak értékét.

Az alcsoportok átlagéletkora az országos értékhez képest hektikusan alakul, a fiatalkori függőségi ráta viszont a 3. csoport kivételével minden alcsoportban alulmúlja azt. Ez vegyes képet ad a felvidéki magyarságnak a szlovákiai átlaghoz viszonyított előregedettségéről, aminek az az oka, hogy az átlagéletkor és a fiatalkori függőségi ráta között elvárható negatív kapcsolat itt meglehetősen gyenge.

Főként a 2. alcsoport esetében feltűnő a két koradat közötti koherencia hiánya, különösen a szintén homogén magyar identitással jellemezhető 1. alcsoporttal összevetve, amelyhez képest a 2. alcsoport átlagéletkora hat évvel, a nők körében pedig nyolccal kevesebb, miközben a fiatalkorúak aránya is jóval alacsonyabb, sőt az összes alcsoport közül itt a legkisebb. Mindez arra utal, hogy a 2. alcsoport viszonylag kedvező átlagéletkora nem a gyermekkorúak magasabb arányának, hanem a felnőtt válaszadók kedvezőbb korösszetételének köszönhető. A fiatalkori függőségi ráta alacsony értéke elvileg két okra vezethető vissza: az alacsonyabb gyermekvállalási hajlandóságra vagy az etnikai reprodukció alacsony szintjére, ami itt a 2. alcsoport által megjelenített identitástípus reprodukcióját jelenti. Valójában éppen ennek az identitástípusnak a különleges és átmeneti jellege az, ami megnehezíti annak „átörökítését”. A magyar anyanyelv hiánya és a magyar identitás teljes felvállalása – mivel „*a szlovákiai magyarok nemzeti azonosságtudatának a nyelv [...] központi eleme*”²⁰ – együttesen egy olyan ellentmondás hordozója, amelyet intergenerációs jelleggel csak egy kiegyensúlyozottabb, „logikusabb” identitástípus által lehet feloldani. Valószínű tehát, hogy a 2. alcsoportba tartozó szülők kiskorú gyermekeinek jelentős hányadát a magcsoportban vagy az önazonosság valamely gyengébb típusát képviselő alcsoportban találjuk, legalábbis a függőségi ráta feltűnően alacsony értékének ez a leglogikusabb magyarázata.

Etnikai jellemzők

A továbbiakban megnézzük a vegyes kötődésekkel rendelkező, tehát a magcsoporton kívüli személyek konkrét etnikai vagy anyanyelvi jellemzőit, kezdve elsőként a magyar anyanyelvűekkel. (Az oszlopadatoknál ezúttal a magyar etnikai kötődés betűjelét és az alcsoport sorszámát egyaránt feltüntettem.)

20 Lanstyák István: A magyar nyelv jelene és jövője Szlovákiában. In: Lanstyák István – Szabómihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Kalligram: Pozsony, 2002. 12.

	MA					
	M1(3.)*	M2(5.)**	NM(7.)**	M1(3.)*	M2(5.)**	NM(7.)**
	Létszámadatok			Részarányok (%)		
Férfiak						
Szlovák	7 655	7 399	15 729	44,4	81,2	85,3
Cigány	5 576	1 577	2 233	32,3	17,3	12,1
Ismeretlen	3 372	18	152	19,6	0,2	0,8
Egyéb	640	121	315	3,7	1,3	1,7
Összes	17 243	9 115	18 429	100,0	100,0	100,0
Nők						
Szlovák	8 818	8 138	19 065	48,7	83,2	87,8
Cigány	5 441	1 539	2 274	30,1	15,7	10,5
Ismeretlen	3 372	5	137	18,6	0,1	0,6
Egyéb	458	102	231	2,5	1,0	1,1
Összes	18 089	9 784	21 707	100,0	100,0	100,0
Összesen						
Szlovák	16 473	15 537	27 203	46,6	82,2	86,4
Cigány	11 017	3 116	3 813	31,2	16,5	12,1
Ismeretlen	6 744	23	142	19,1	0,1	0,5
Egyéb	1 098	223	333	3,1	1,2	1,1
Összes	35 332	18 899	31 491	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés: * A másodlagosan megjelölt etnikai identitásra vonatkozóan. ** Az elsődlegesen megjelölt etnikai identitásra vonatkozóan

4. táblázat: Nem magyar etnikai kötődések a magyar anyanyelvű népességben
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

A gyengébb identitáscsoportok felé haladva abszolút értékben és arányát tekintve is a szlovák kötődés növekedése tapasztalható, sőt a névlegesen nem magyar alcsoportoknál már inkább megugrásról beszélhetünk, ami visszaigazolja, hogy ezekre az identitáscsoportokra a többségi nemzet irányában történő asszimiláció stációiként is tekinthetünk, a 3. alcsoportnál még csak lehetőségként, míg az 5. alcsoport esetében aktuálisan zajló, a 7. alcsoportnál pedig – a megvallott nemzetiséget tekintve – befejezett folyamatként.

A másik jellemző sajátosság a cigányok magas, a magukat elsődlegesen magyarnak vallók körében egyharmadot is megközelítő aránya. Hányaduk a magyar identitásszint gyengülésével párhuzamosan csökken, vagyis a szlovák és a roma etnikum jelenléte egymással ellentétesen alakul. Fontos még látnunk, hogy miközben a 2. táblázatból még az identitásvesztés nemsemleges jellege rajzolódott ki, a fenti adatok már nyilvánvalóvá teszik, hogy a nőket a férfiakhoz képest a szlovák kötődések magasabb és a cigány kötődések alacsonyabb aránya jellemzi. (A magyar cigányság alcsoportjaival a továbbiakban külön fejezetben foglalkozom.)

Feltűnő és magyarázatra szoruló jelenség, hogy amíg a 3. alcsoportban kiemelkedő, közel 20%-os az ismeretlen identitással is rendelkezők aránya, addig a többi alcsoportnál ez egészen elenyésző. Az ilyen rejtőzködő magatartásra elvileg három ok jöhet számításba. Az első a válaszadó etnikumától független, elvi alapú válaszmegtagadás. Ezt a lehetőséget gyakorlatilag kizárhatjuk, mivel az egyik nemzetiség megvallása itt eleve megtörtént. A második szóba jöhető ok a kisebbségi aggodalmakon alapuló válaszmegtagadás. Itt legfeljebb a roma identitás elhallgatása jöhet szóba, egy ilyen attitűdöt azonban más alcsoportban is észlelnünk kellene. A harmadik, legvalószínűbb lehetőség az online népszámlálási rendszer fentebb már említett téves válaszütemelzése. Amennyiben a 3. alcsoport ismeretlenjeinek relatíve magas száma ez utóbbi scenárióra vezethető vissza, a magcsoporthoz tartozók száma közel hétezerrel, a magyar kötődésű népességen belüli aránya pedig mintegy másfél százalékponttal magasabb az ismertnél. Átsorolásuktól azonban az említett ok (bizonyosságihiány) miatt eltekintek.

A továbbiakban a nem magyar anyanyelvű alcsoportok egyéb etnikai, illetve anyanyelvi kötődéseit veszem górcső alá.

	NMA			
	M1(4.)*		M2(6.)**	
	M1(4.)*		M2(6.)**	
Létszámadatok		Részarányok (%)		
Férfiak				
Szlovák	1 497	7 271	73,7	93,4
Cigány	210	274	10,3	3,5
Ismeretlen	89	3	4,4	0,0
Egyéb	236	235	11,6	3,0
Összes	2 032	7 783	100,0	100,0
Nők				
Szlovák	1 565	7 029	79,2	94,9
Cigány	175	202	8,9	2,7
Ismeretlen	79	3	4,0	0,0
Egyéb	158	173	8,0	2,3
Összes	1 977	7 407	100,0	100,0
Összesen				
Szlovák	3 062	14 300	76,4	94,1
Cigány	385	476	9,6	3,1
Ismeretlen	168	6	4,2	0,0
Egyéb	394	408	9,8	2,7
Összes	4 009	15 190	100,0	100,0

Megjegyzés: * A másodlagosan megjelölt etnikai identitásokra vonatkozóan. ** Az elsődlegesen megjelölt etnikai identitásokra vonatkozóan.

5. táblázat: Nem magyar etnikai kötődések a nem magyar anyanyelvű népességben
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Az etnikai kötődések alakulása több hasonlóságot is mutat a magyar anyanyelvűekével: a gyengébb identitáscsoportban itt is magasabb a szlovák, illetve alacsonyabb a roma kötődés aránya, továbbá a nők ezúttal is nagyobb arányban kapcsolódnak a szlovák, és kisebb arányban a cigány etnikumhoz. A 4. alcsoportban viszonylag magas arányt értek még el az „egyéb” kategóriába esők, akiknek többségét a szomszédos szláv népekhez (csehekhez, morvákhoz, ruszinokhoz, ukránokhoz) kötődő személyek teszik ki.

	NMA					
	M(2.)	M1(4.)	M2(6.)	M(2.)	M1(4.)	M2(6.)
	Létszámadatok			Részarányok (%)		
Férfiak						
Szlovák	6 384	1 653	7 281	83,5	81,3	93,6
Cigány	283	156	260	3,7	7,7	3,3
Ismeretlen	781	22	12	10,2	1,1	0,2
Egyéb	198	201	230	2,6	9,9	3,0
Összes	7 646	2 032	7 783	100,0	100,0	100,0
Nők						
Szlovák	6 264	1 664	7 005	86,2	84,2	94,6
Cigány	271	152	215	3,7	7,7	2,9
Ismeretlen	570	11	9	7,8	0,6	0,1
Egyéb	165	150	178	2,3	7,6	2,4
Összes	7 270	1 977	7 407	100,0	100,0	100,0
Összesen						
Szlovák	12 648	3 317	14 286	84,8	82,7	94,0
Cigány	554	308	475	3,7	7,7	3,1
Ismeretlen	1 351	33	21	9,1	0,8	0,1
Egyéb	363	351	408	2,4	8,8	2,7
Összes	14 916	4 009	15 190	100,0	100,0	100,0

6. táblázat: Anyanyelvi kötődések a nem magyar anyanyelvű népességben

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

A táblázatból kiolvasható legfontosabb eredmény, hogy a 2. alcsoportba túlnyomórészt szlovák anyanyelvűek tartoznak, de az ismeretlen anyanyelvűek aránya is viszonylag magas, amire itt – az ismeretlen nemzetiségűekkel ellentétben – nem találni racionális magyarázatot. A nem magyar anyanyelvű alcsoportokra általánosságban is jellemző a szlovák anyanyelvűek kiugróan magas aránya, sőt az előrehaladott asszimiláció ismérveit hordozó, csupán származástudatában magyar 6. alcsoport gyakorlatilag nyelvében és (mint fentebb láthattuk) identitásában szlovák csoportként írható le. Ez megerősíti, hogy a magyarok egyidejű önazonosság- és nyelvvesztése szinte teljes mértékben a többségi nemzet irányában zajlik.

A 4. alcsoportnál ezúttal is megfigyelhető az „egyéb” kategóriába esők viszonylag magas aránya, akiknek többségét itt ugyancsak a szomszédos szláv népekhez tartozók teszik ki, vagyis esetükben gyakorlatilag egybeesés tapasztalható a második nemzetiség és az anyanyelv között. Az etnikai kötődések kapcsán említett egyéb szabályszerűségek (szlovákok és cigányok számarányainak identitástípus szerinti változása, a nemek etnikai megoszlásának sajátosságai) az anyanyelvi megoszlás esetében már nem, vagy csak részlegesen érvényesek.

Arra, hogy összevessük a nemzetiségi és az anyanyelvi dimenzióban tapasztalható egyéb kötődések megoszlását, csak a 4. és 6. alcsoport esetében van lehetőség. A 6. alcsoportnál, amelyet imént egy lényegében szlovák entitásként jellemeztem, a két változó attribútumai a férfiak és a nők körében is szinte teljesen egyenlő arányban oszlanak el, míg a 4. alcsoportnál a szlovák kötődésűek részaránya az anyanyelvi kategóriában – nemtől függően – 5–8 százalékponttal magasabb, mint a nemzetiségiben, ahol ez a többlet szétoszlik a cigányok, az ismeretlenek és az egyéb nemzetiségűek között.

Összességében tehát elmondható, hogy az egyes alcsoportokon belül a nem magyar etnikai kötődések heterogenitását – vagyis a nem szlovák kötődések összarányát – többnyire a magyar identitás szintje, a nemi hovatartozás, valamint a kötődés jellege (nemzetiség vs. anyanyelv) határozza meg.

A roma és nem roma magyarok néhány jellemzője

Létszámadatok

A magyarsághoz kötődő roma és nem roma népesség önálló vizsgálata során az első felmerülő kérdés a cigányok létszámmeghatározásának a módja, ugyanis esetükben a népszámlálási adatok minden közép-európai országban közismerten alacsonyabb értékeket adnak a valóságnál, Szlovákia esetében például annak csupán negyedét-ötödét.²¹ A húsz évvel ezelőtti becslések mintegy 400 ezresre teszik a szlovákiai cigányság számát,²² ebből Gyurgyík szerint mintegy 80 ezer kötődhet a magyarsághoz.

21 Gyurgyík, 2014. A szlovákiai magyarság, i.m.

22 Gyurgyík becslése Boris Vaňo 2002-es számításán, az pedig az 1980-as népszámlálás eredményein alapul. Mint Gyurgyík rámutat, a szlovák demográfusok napjainkban is ezeknek a censusadatoknak a továbbszámításával készítenek becsléseket a felvidéki cigányság jelenlegi létszámáról. Ezen a népszámláláson ugyanis a számlálóbiztosok lehetőséget kaptak arra, hogy a kérdőíven bejelöljék a magukat más etnikumhoz soroló, ám a kérdező által romának vélt személyek vélelmezett származását, így a kutatók – függetlenül az eljárás tévedési lehetőségeitől és etikai vonatkozásaitól – ma is ezt az összeírást tartják a legrealisabb cigány adatbázisnak.

A roma szegmens számszerűsítésére ezért egyetlen észszerű megoldást találtam: minden olyan válaszlehetőséget, amely a cigánysághoz való kötődésre utal (első és második identitás, romani anyanyelv), a roma származás attribútumaként kell kezelni, míg a nem roma szegmenst értelemszerűen azok adják, akik a népszámlálási statisztikában egyetlen ilyen kötődést sem tanúsítottak. A számítás eredményeit az alábbi táblázat mutatja.

	Cigány szegmens							
	M	M1	M2	NM	M	M1	M2	NM
	Létszámadatok				Részarányok (%)			
Férfiak								
MA	–	5 576	1 577	2 665	–	52,4	14,8	25,0
NMA	283	237	308	–	2,7	2,2	2,9	–
Nők								
MA	–	5 441	1 539	2 708	–	52,3	14,8	26,0
NMA	271	197	240	–	2,6	1,9	2,3	–
Összesen								
MA	–	11 017	3 116	5 373	–	52,4	14,8	25,5
NMA	554	434	548	–	2,6	2,1	2,6	–

7. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő népesség alcsoportjainak megoszlása a cigány szegmens körében

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

	Nem cigány szegmens							
	M	M1	M2	NM	M	M1	M2	NM
	Létszámadatok				Részarányok (%)			
Férfiak								
MA	175 732	11 667	7 538	15 764	77,3	5,1	3,3	6,9
NMA	7 363	1 795	7 475	–	3,2	0,8	3,3	–
Nők								
MA	192 076	12 648	8 245	18 999	77,5	5,1	3,3	7,7
NMA	6 999	1 780	7 167	–	2,8	0,7	2,9	–
Összesen								
MA	367 808	24 315	15 783	34 763	77,4	5,1	3,3	7,3
NMA	14 362	3 575	14 642	–	3,0	0,8	3,1	–

8. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő népesség alcsoportjainak megoszlása a nem cigány szegmens körében

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Az alcsoportok értékeit összeadva összesen 21 042 a magyarsághoz kötődő cigányok létszáma (ez a magyar kötődésű népesség 4,2%-a), ami a Gyurgyík által becsült érték alig több mint negyede, ráadásul az a becslés csak a névleges magyar populáción belüli roma népességre vonatkozott, s akkor még nem vettük figyelembe az elmúlt húsz év természetes szaporulatát. Hiába tekintjük tehát a cigánysághoz való gyengébb kötődést és a romani anyanyelvet is a roma etnikumhoz tartozás teljes értékű kritériumának, a számukat még így is lényegesen alábecsülték.

Mint látható, a magyarsághoz kötődő cigányság több mint fele a 3. csoportban koncentrálódik, alcsoportbeli arányuk is itt a legmagasabb (31%). Összességében 54% vallotta magát elsődlegesen, 3% pedig kizárólagosan magyarnak, 17%-nál másodlagosan jelent meg a magyar identitás, 26% pedig egyáltalán nem tekinti magyarnak magát. A magyar anyanyelvűek aránya 93%. Ha abszolút értékben is összevetjük a magukat vegyesen magyarnak és cigánynak definiáló személyek számát, azt látjuk, hogy több mint háromszor annyian jelölték meg első helyen a magyar nemzetiséget, mint a romát.

Kormegoszlás és identitásváltozás

Az alábbiakban először az átlagéletkor és a fiatalkori függőségi ráta romákra és nem romákra kiszámított értékeit ismertetem, majd megnézzük, hogy a nagyobb életkorcsoportokon belül hogyan alakul az alcsoportok létszámbeli részaránya.

	Cigány szegmens							
	M	M1	M2	NM	M	M1	M2	NM
	Átlagéletkor				Fiatalkori függőségi ráta (%)			
Férfiak								
MA	–	28	29	28	–	49,4	46,5	46,1
NMA	32	35	28	–	37,6	22,8	42,0	–
Nők								
MA	–	28	29	28	–	49,4	41,0	48,7
NMA	32	36	30	–	40,9	28,1	39,4	–
Összesen								
MA	–	28	29	28	–	49,4	43,8	47,4
NMA	32	35	29	–	39,1	25,1	40,8	–

9. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő népesség alcsoportjainak átlagéletkora és fiatalkori függőségi rátája a cigány szegmens körében
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

	Nem cigány szegmens							
	M	M1	M2	NM	M	M1	M2	NM
	Átlagéletkor				Fiatalkori függőségi ráta (%)			
Férfiak								
MA	44	43	43	42	17,3	14,4	15,6	18,2
NMA	40	38	39	–	13,4	17,4	21,9	–
Nők								
MA	48	46	47	47	16,5	14,5	14,1	16,2
NMA	40	40	41	–	14,4	19,6	21,7	–
Összesen								
MA	46	45	45	45	16,9	14,5	14,9	17,1
NMA	40	39	40	–	13,9	18,5	21,8	–

10. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő népesség alcsoportjainak átlagéletkora és fiatalkori függőségi rátája a nem cigány szegmens körében
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

A roma és nem roma szegmens elkülönítésével lényegesen tisztább képet kapunk, mint fentebb, az összevont adatok esetében. Így már világosan látható, hogy az átlagéletkor ott tapasztalt hektikus alakulása éppen a cigányság alcsoportonként eltérő jelenlétére vezethető vissza. A valóságban a nem romák közül a magyar anyanyelvűek átlagéletkora stabilan a szlovákiai átlagérték felett, a nem magyar anyanyelvűeké valamivel az alatt, a romáké pedig minden alcsoportban, de különösen a magyar anyanyelvűek körében lényegesen az országos átlag alatt található. Még feltűnőbben nyílik az olló a cigány és nem cigány népesség között a fiatalkori függőségi ráta vonatkozásában.

Ugyanakkor az átlagéletkor és a fiatalkori függőségi ráta közötti negatív kapcsolat – az összevont adatoknál megfigyeltékhez képest – a cigányok esetében erőssé vált, a nem cigányok körében viszont teljesen eltűnt, ugyanis itt a rátaértékek most még kisebb tartományban szóródnak, így az értéktérítések jelentéktelenné váltak. Megfigyelhető még, hogy bár az anyanyelvi sorokon belül az egyes alcsoportok átlagéletkora, illetve fiatalkori függőségi rátája nem mutat lényegi különbségeket, a romáknál a 4. alcsoport, a nem romáknál pedig (ahogy az összevont adatoknál is láttuk) a 2. alcsoport függőségi rátája lényegesen alacsonyabb értéket képvisel.

A továbbiakban – az életkor és az identitás kapcsolatának megfigyelése végett – megnézzük, hogy az egyes korcsoportokon belül milyen arányban oszlik meg az alcsoportok létszáma. A korcsoportokat a jelenlegi angolszász statisztikákból ismert felbontás szerint határoztam meg, amely gyermekekre (0–14 év), fiatalokra (15–24), felnőttekre (25–64) és

idősekre (65+) osztja a népességet,²³ ezek közül azonban a gyermekekre vonatkozó adatokat inkább csak tájékoztatósképpen közlöm, ugyanis azok a már említett szülői válaszadási kötelezettség miatt itt kevésbé relevánsak.

	Cigány szegmens							
	M	M1	M2	NM	M	M1	M2	NM
	Létszámadatok				Részarányok (%)			
0–14 évesek								
MA	–	3 483	902	1 659	–	54,2	14,0	25,8
NMA	146	80	154	–	2,3	1,2	2,4	–
15–24 évesek								
MA	–	1 998	611	986	–	51,9	15,9	25,6
NMA	82	76	98	–	2,1	2,0	2,5	–
25–64 évesek								
MA	–	5 049	1 450	2 515	–	51,4	14,8	25,6
NMA	291	243	279	–	3,0	2,5	2,8	–
65+ évesek								
MA	–	487	153	213	–	51,8	16,3	22,7
NMA	35	35	17	–	3,7	3,7	1,8	–

11. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő népesség alcsoportjainak megoszlása a cigány szegmens körében korcsoportonként
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

23 Statistics Canada: *Age Categories, Life Cycle Groupings*. Letöltés helye: www.statcan.gc.ca/en/concepts/definitions/age2; letöltés ideje: 2023. 12. 29.

	Nem cigány szegmens							
	M	M1	M2	NM	M	M1	M2	NM
	Létszámadatok				Részarányok (%)			
0–14 évesek								
MA	41 149	2 431	1 584	3 927	77,1	4,6	3,0	7,4
NMA	1 561	494	2 251	–	2,9	0,9	4,2	–
15–24 évesek								
MA	29 219	2 282	1 486	3 187	74,3	5,8	3,8	8,1
NMA	1 332	369	1 468	–	3,4	0,9	3,7	–
25–64 évesek								
MA	214 415	14 523	9 178	19 724	76,9	5,2	3,3	7,1
NMA	9 917	2 307	8 850	–	3,6	0,8	3,2	–
65+ évesek								
MA	83 025	5 079	3 535	7 925	80,1	4,9	3,4	7,7
NMA	1 552	405	2 073	–	1,5	0,4	2,0	–

12. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő népesség alcsoportjainak megoszlása a nem cigány szegmens körében korcsoportonként

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

A cigányok esetében nincs lényegi különbség a különböző korcsoportokhoz tartozó népesség alcsoportonkénti megoszlása között, ami azt jelenti, hogy a roma szegmenst nem jellemzik számottevő generációs különbségek a magyarsághoz való viszonyulás terén. Ami a kisebb eltéréseket illeti, a fiatalabb korcsoportok felé haladva csökken a homogén magyar identitást választók aránya, míg a magyarsághoz tartozás opcióját teljesen elutasítóké az idősek körében egyértelműen alacsonyabb.

A nem cigány szegmenst a fiatalabb korcsoportok felé haladva az alcsoportok részányainak lassú változása jellemzi. A legfeltűnőbb a magcsoportokhoz tartozók csökkenő aránya (80%-ról 74%-ra), miközben a 6. csoporté észlelhetően nő, ami alátámasztja a fiatalabbak

identitásgyengüléséről szóló vizsgálatok eredményét.²⁴ Megfigyelhető még a 7. csoport arányának stagnálása, valamint – a cigányságra jellemző trend ellentétjeként – a nem magyar anyanyelvű, de magukat teljesen vagy elsődlegesen magyarnak tartóknak a fiatal és középkorú generációban erősebb jelenléte. Mindent összevetve a korcsoportos adatok különbségei a tisztán magyar identitású népesség gyengülő jelenlétét, az asszimilációnak leginkább kitettek körében pedig a nyelvvesztés és identitásgyengülés erősödését vetítik előre.²⁵ A megoszlási arányok korfüggő eltolódása mellett fel kell hívnunk a figyelmet még egy másik jelenségre: az egyes korcsoportokon belüli évjáratok átlagos létszámára, amint az a táblázati adatokból kiszámítható, a fiatalabbak felé haladva minden alcsoportban csökken.

Járási adatok

Nagyobb csoportok területi megoszlása

A továbbiakban alsóbb területi szinten, konkrétan az ún. magyarlakta déli sáv 16 járására, valamint a két nagyvárosra lebontva vizsgálom az alcsoportokat (az észak–dél irányban kialakított határok miatt közülük csak a Dunaszerdahelyi és a Komáromi járás magyar többségű). Az ország „maradék” 54 járását, ahol a felvidéki magyarság mindössze másfél százaléka él, *szórványvidék* elnevezéssel egyetlen területi egységként kezelem. Az alcsoportok előtt azonban még vessünk egy pillantást a nagyobb csoportoknak – a magyarsághoz kötődők összességének, a névlegesen magyar népességnek (a táblázatban mint „magyar etnikum”), a magyar anyanyelvűeknek, valamint a roma és a nem roma szegmensnek – a járási megoszlására.

24 Ld. fentebb a következő hivatkozásokat: Gyurgyík, 2014. A szlovákiai magyarság, i.m.; Lampl, 2015. A szlovákiai magyarok nemzeti, i.m.

25 A korcsoportos értékek említett módon történő alakulásából az identitásnak nemcsak az intergenerációs gyengülése, hanem az életkor növekedésével párhuzamos, intragenerációs erősödése is kiolvasható. Az észrevételért köszönet a Lektornak.

Járás vagy nagyváros	Létszámadatok					Részarányok (%)				
	Főcsoport			Etnikai szegmens		Főcsoport			Etnikai szegmens	
	Összes	Magyar etnikum	Magyar anyanyelv	Cigány	Nem cigány	Összes	Magyar etnikum	Magyar anyanyelv	Cigány	Nem cigány
Pozsony	15 445	11 271	11 937	55	15 390	3,1	2,7	2,6	0,3	3,2
Szenci	10 360	8 700	8 674	28	10 332	2,1	2,1	1,9	0,1	2,2
Dunaszerdahelyi	91 827	85 504	88 739	1 054	90 773	18,5	20,3	19,2	5,1	19,1
Galántai	32 570	29 551	30 305	245	32 325	6,6	7,0	6,6	1,2	6,8
Komáromi	69 319	62 099	66 309	738	68 581	14,0	14,8	14,4	3,5	14,5
Lévai	27 166	23 342	25 112	453	26 713	5,5	5,5	5,4	2,2	5,6
Nyitrai	8 684	6 790	7 503	6	8 678	1,8	1,6	1,6	0,0	1,8
Érsekújvári	50 165	44 029	46 984	558	49 607	10,1	10,5	10,2	2,7	10,5
Vágsellyei	16 197	14 336	14 859	224	15 973	3,3	3,4	3,2	1,1	3,4
Losonci	19 997	16 530	18 839	2 629	17 368	4,0	3,9	4,1	12,6	3,7
Nagyőrcei	8 848	7 308	8 389	852	7 996	1,8	1,7	1,8	4,1	1,7
Rimaszombati	38 058	31 804	36 578	8 416	29 642	7,7	7,6	7,9	40,4	6,2
Nagykürtösi	11 213	8 955	10 541	26	11 187	2,3	2,1	2,3	0,1	2,4
Kassa	9 267	5 620	7 616	14	9 253	1,9	1,3	1,7	0,1	2,0
Kassa-környéki	16 042	10 366	14 817	1 126	14 916	3,2	2,5	3,2	5,4	3,1
Nagymihályi	13 997	11 348	13 348	2 150	11 847	2,8	2,7	2,9	10,3	2,5
Rozsnyói	17 025	13 520	15 412	1 018	16 007	3,4	3,2	3,3	4,9	3,4
Tőketerebesi	30 465	24 995	29 386	1 099	29 366	6,2	5,9	6,4	5,3	6,2
Szórványvidék	8 627	4 852	5 913	150	8 477	1,7	1,2	1,3	0,7	1,8
Összesen	495 272	420 920	461 261	20 841	474 431	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Országos	496 290	422 065	462 175	21 042	475 248	–	–	–	–	–
<i>Értékkülönbözet</i>	<i>-1 018</i>	<i>-1 145</i>	<i>-914</i>	<i>-201</i>	<i>-817</i>	–	–	–	–	–

13. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő népesség egyes csoportjainak járási megoszlása

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Az öt csoportból négy hasonló területi elrendezettséget mutat, a kivételt a magyarsághoz kötődő cigányok jelentik, akiknek kétharmada olyan kelet-szlovákiai járásban koncentrálódik (közülük kiemelten a Losonciban, Rimaszombatiban és Nagymihályiban), ahol a magyar kötődésű nem cigány lakosságnak csupán az egyharmada található. Bár nem tüntettem fel külön a romáknak a magyar kötődésű népességen belüli számarányait, a fenti adatok alapján ez az érték a Rimaszombati járásban 22%, a Nagymihályiban 15%, a Losonciban 13%, míg a két magyar többségű járásban 1% körül alakul, a többi nyugat-szlovákiai járásban pedig mérhetetlenül alacsony. Ha viszont a Gyurgyík által becsült 80 ezres létszámból indulunk ki, járásközi megoszlási arányaikat pedig változatlanul érvényesnek tekintjük, akkor a Rimaszombati járásban a magyarok túlnyomó többsége, a Losonciban és Nagymihályiban pedig abszolút többsége cigány származású.

Ami a táblázat legalsó sorában látható értékkülönbségeket illeti, a bizalmas adatokra visszavezethető adatvesztés mértéke a magyar kötődésű népesség körében 2 ezrelék. Az a látszólagos ellentmondás, hogy a bizalmasnak minősített esetek száma a magyar kötődésűek között alacsonyabb, mint annak egyik részalmazában (magyar etnikum), a már említett átstrukturálódásnak, vagyis a magasabb sorszámú alcsoportok nagyobb mértékű statisztikai létszámcsökkenésének az eredménye.

Annak érdekében, hogy a fenti főcsoportok területi megoszlásáról áttekinthető képet kapjunk, régiókba összevonva is megnéztem a járási adatokat. A 16 déli járást és a két nagyvárost egy nyugati és egy keleti régióba soroltam be: Pozsony és a fenti táblázatban onnan következő nyolc járás tartozik a nyugatiba, míg a keleti régió a Losonci járástól kezdődik, a szórványvidéket pedig ezúttal is önállóan kezeltem. Ezenkívül külön megnéztem még az urbánus környezetben, vagyis Pozsonyban és Kassán élők összevont részarányát, valamint az etnikai tömbben – esetünkben a Dunaszerdahelyi és Komáromi járásban – élőkét is.

Régió	Főcsoport			Etnikai szegmens	
	Összes	Magyar etnikum	Magyar anyanyelv	Cigány	Nem cigány
Nyugati	65,0	67,9	65,1	16,1	67,1
Keleti	33,3	31,0	33,6	83,2	31,1
Szórványvidék	1,7	1,2	1,3	0,7	1,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nagyvárosi	5,0	4,0	4,2	0,3	5,2
Tömb	32,5	35,1	33,6	8,6	33,6

14. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő népesség nagyobb etnikai szegmenseinek regionális megoszlása (%)

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Az összevont adatokból még jobban kivethető a cigány és a nem cigány szegmens teljesen eltérő területi megoszlása és urbanizáltsági szintje; egyetlen közös jellemzőjük a szórványvidéken képviselt alacsony részarány.

Az etnikai szegmensek területi megoszlása

Innentől rátérünk az alcsoportok területi megoszlására, a részarányokat pedig az iménti földrajzi felosztás szerint ismertetem, a két etnikai szegmens szerint bontva az adatokat.

Régió	Cigány szegmens					
	Alcsoport					
	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Létszámadatok						
Nyugati	355	1 585	248	291	348	534
Keleti	163	9 359	146	2 799	130	4 733
Szórványvidék	10	13	26	3	45	53
Összesen	528	10 957	420	3 093	523	5 320
Országos	554	11 017	434	3 116	548	5 373
<i>Értékkülönbség</i>	<i>-26</i>	<i>-60</i>	<i>-14</i>	<i>-23</i>	<i>-25</i>	<i>-53</i>
Nagyvárosi	5	18	16	3	10	17
Tömb	251	738	129	136	255	283
Részarányok (%)						
Nyugati	67,2	14,5	59,0	9,4	66,5	10,0
Keleti	30,9	85,4	34,8	90,5	24,9	89,0
Szórványvidék	1,9	0,1	6,2	0,1	8,6	1,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nagyvárosi	0,9	0,2	3,8	0,1	1,9	0,3
Tömb	47,5	6,7	30,7	4,4	48,8	5,3

15. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő roma népesség alcsoportjainak regionális megoszlása
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Az oszlopszázalékok szerint a cigányság területi megoszlása nem egységes, hanem két markáns mintázatot követ, még hozzá anyanyelvi hovatartozás szerint. A vizsgált roma szegmens 93%-át alkotó magyar anyanyelvűek a keleti régióban koncentrálódnak, míg a nem magyar anyanyelvű cigányok földrajzi megoszlása lényegében a magyar etnikumét követi, még azok esetében is, akik a magyar nemzetiséget csak másodlagos identitásként jelölték meg, sőt a tömbvidéken ezek az alcsoportok a magyar etnikumnál is erősebb koncentrációt mutatnak.

Megnéztem, hogy a magyarsághoz kötődő cigányoknak ez a két nagy anyanyelvi csoportja az az adott régióban élő teljes roma népesség mekkora hányadát teszi ki. Az utóbbiak létszámát a már ismert módon számítottam ki, vagyis mindenkit ebbe a körbe soroltam, aki identitás vagy anyanyelv tekintetében valamilyen kötődést tanúsított az irányukban. (A táblázatban a három nagyrégió adatainak összesített értékeit – mivel itt nem képeznek viszonyítási alapot – ezúttal nem közöltem, s ugyanígy járok el a továbbiakban a többi sorszázalékos összesítésnél is.)

Régió	Cigány szegmens							
	Létszámadatok				Részarányok (%)			
	Magyar MA	Nem NMA	Nem magyar	Összesen	Magyar MA	Nem NMA	Nem magyar	Összesen
Nyugati	2 410	951	6 661	10 022	24,0	9,5	66,5	100,0
Keleti	16 891	439	40 028	57 358	29,4	0,8	69,8	100,0
Szórványvidék	69	81	109 356	109 506	0,1	0,1	99,9	100,0
Országos	19 506	1 536	157 350	178 392	10,9	0,9	88,2	100,0
Nagyvárosi	38	31	6 417	6 486	0,6	0,5	98,9	100,0
Tömb	1 157	635	2 263	4 055	28,5	15,7	55,8	100,0

16. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő és nem kötődő cigányság regionális megoszlása a helyi roma népességben belül

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Mint látható, a magyarsághoz kötődő cigányok saját etnikumukon belül még a déli országrészben, sőt a magyar tömbvidéken is kisebbségben vannak, míg a két nagyvárosban elenyésző, országosan pedig 12% az arányuk. Mindez azt jelenti, hogy a cigány lakosság egy része a magyar anyanyelv és részben a magyar identitás egyik legfontosabb hordozója – a keleti régió bizonyos részein, mint kikövetkeztettük, akár többségi jelleggel –,

más része viszont párhuzamos etnikai szubkulturaként létezik a magyarság mellett, még a tömbmagyar régióban is.²⁶

A 17. táblázat a nem cigány szegmensben belül mutatja az egyes alcsoportok földrajzi jellemzőit.

Régió	Nem cigány szegmens						
	Alcsoport						
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Létszámadatok							
Nyugati	255 709	9 753	15 586	2 386	8 299	8 221	18 418
Keleti	108 490	3 604	7 822	862	6 785	5 081	14 938
Szórványvidék	2 729	991	782	301	617	1 341	1 716
Összesen	366 928	14 348	24 190	3 549	15 701	14 643	35 072
Országos	367 808	14 362	24 315	3 575	15 783	14 642	34 763
<i>Értékkülönbség</i>	<i>-880</i>	<i>-14</i>	<i>-125</i>	<i>-26</i>	<i>-82</i>	<i>1</i>	<i>309</i>
Nagyvárosi	12 288	1 626	2 234	704	1 994	2 798	2 999
Tömb	136 411	2 745	6 733	596	3 386	2 122	7 361
Részarányok (%)							
Nyugati	69,7	68,0	64,4	67,2	52,9	56,1	52,5
Keleti	29,6	25,1	32,3	24,3	43,2	34,7	42,6
Szórványvidék	0,7	6,9	3,2	8,5	3,9	9,2	4,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Nagyvárosi	3,3	11,3	9,2	19,8	12,7	19,1	8,6
Tömb	37,2	19,1	27,8	16,8	21,6	14,5	21,0

17. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő nem cigány népesség alcsoportjainak regionális megoszlása
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Míg a magcsoportokhoz tartozók 70%-ban a nyugati régióban koncentrálnak, addig ez az arány a többi alcsoport esetében, a gyengébb identitáscsoportok felé haladva – s ez főként a magyar anyanyelvű alcsoportoknál figyelhető meg – egyre csökken, míg a keleti régióban és a nagyvárosokban nőnek az arányszámok.

26 A Komáromi és Dunaszerdahelyi járásban élő 4055 cigány 63,1%-a romani, 28,5%-a magyar és 8,1%-a szlovák anyanyelvű. A magyart 37,2%-uk írta be valamilyen formában nemzetiségként, miközben a két járásban élő magyarok aránya hivatalosan 65,4%, a magyar kötődésűeké pedig 71,4%.

A nem magyar anyanyelvűek esetében a legfeltűnőbb sajátosság a szórványvidéken és a nagyvárosokban élőknek a magyarság ottani jelenlétéhez képest feltűnően magas – 7–9%, illetve 11–20% közötti – belső aránya. Vagyis egy szlovák etnikai környezetben, azon belül pedig jó eséllyel urbanizált milióban élő,²⁷ nyelvében már asszimilálódott, magyar gyökereit azonban még vállaló, vagy azokhoz visszatérő személyként lehetne megrajzolni a szóban forgó alcsoportokhoz tartozók egyik jellemző „ideáltípusát”. A két perifériacsoportot (6., 7.) például az anyanyelv mellett épp az eltérő urbanizáltsági szint különbözteti meg egymástól.

Az etnikai környezet és az identitás kapcsolata

Amikor az etnikai környezet és az identitás, vagyis külső és belső struktúrák kapcsolatáról beszélünk, abból a szlovákiai magyar tapasztalatból indulunk ki, hogy egy etnikum helyi számaránya annak belső identitásstruktúráját is meghatározza. Lampl Zsuzsanna szerint „a szórványban élők és a tömbben élők nemzeti értékrendje közötti legnagyobb különbség abban rejlik, hogy míg az utóbbiak általános értékrendjében a nemzetnek is megkülönböztetett helye van [...], a szórványban élőknel a nemzetiség az általános értékek szintjén legfeljebb csak az utolsó helyek egyikét foglalja el”.²⁸ A szóban forgó összefüggést igazolja a 2010-es, 2012-es és 2016-os szlovákiai választások azon tapasztalata is, miszerint minél magasabb egy településen a magyarok számaránya, annál nagyobb arányban voksolnak a magyar szavazók a multietnikus politikai opcióval szemben az erősebb identitástípus értékeit képviselő pártra.²⁹ Ezek az összefüggések egy etnikai Máté-effektus érvényesüléséről tanúskodnak, amelynek értelmében a magyarok magasabb helyi számaránya az erősebb, alacsonyabb helyi számaránya pedig a gyengébb identitástípust erősíti meg az ott élő magyar kötődésű népességben belül.³⁰

27 A városi háttérre nemcsak a viszonylag magas nagyvárosi arányok utalnak, hanem a szórványvidéken élő magyarok átlag feletti városi koncentrációja is. Az utóbbiról ugyan jelenleg nem érhetők el népszámlálási adatok, azt viszont tudjuk, hogy a Most–Híd vegyespárt, amelynek szórványvidéki bázisa nagyrészt magyar kötődésű szavazókból állt, a 2010-es, 2012-es és 2016-os választáson az onnan érkezett voksok mintegy kétharmadát szerezte a városokból, miközben az ottani szavazók összességét tekintve az urbanizáltsági arány csak 50% volt. Ld. Harrach–Rákóczi, 2017. Külön utakon, i.m.

28 Lampl Zsuzsanna: Nemzeti identitás tömbben és szórványban. *Pro Minoritate*, 2007. tavasz. 82–91, itt: 86.

29 Harrach–Rákóczi, 2017. Külön utakon, i.m.

30 Némileg árnyalja ezt a konklúziót Gereben Ferenc megfigyelése, miszerint szórványhelyzetben „a kisebbségi lét fokozott hátrányainak elszemvedői – legalábbis részben – hajlamosak deficitjeik kulturális kompenzálására, veszélyeztetett identitásuk – főleg konzervatív jellegű – kulturális értékekkel való megerősítésére”; ugyanakkor a szerző azt is elismeri, hogy a szórványhelyzet „a kisebbségi iskolázás, anyanyelv és az anyanyelvi kultúra visszaszorulását, végső soron a nyelvcsere és az asszimilációt segíti elő”. Ld. Gereben Ferenc: A határon túli magyarok kulturális identitása (Különös tekintettel a tömb- és szórványmagyarságra.) *Pro Minoritate*, 2007. tavasz. 24–38, itt: 36.

A romák esetében a helyzet ennél komplikáltabb. Egy olyan alcsoport ugyanis, amely magyar szempontból egy gyengébb identitástípust jelenít meg, a cigány szegmens szempontjából adott esetben az erős nemzetiségi öntudatot, a disszimilációt képviseli. Még ha iménti mintára meg is fogalmaznánk a romák vonatkozásában az „erősebb számarány, erősebb disszimiláció” szabályszerűségét, ennek ellenkezőjét, a cigány akkulturációt csak akkor észlelhetnénk a statisztikáinkban, ha magyar irányban történne, ha viszont szlovák irányban, akkor már kiesne a látómezőnkől. Vagyis a romák esetében az etnikai környezet és az identitás kapcsolata egy kizárólag magyar kötődésű cigányokra szabott modell alapján nem tárgyalható.

Más a helyzet viszont a nem cigány szegmensben belüli alcsoportokkal, amelynek ismét megtekintjük a regionális részarányait, csak a deskriptív jellegű oszlopszázalékok helyett ezúttal sorszázalékos bontásban.

	Nem cigány szegmens							
Régió	Alcsoport							Összesen
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
Létszámadatok								
Nyugati	255 709	9 753	15 586	2 386	8 299	8 221	18 418	318 372
Keleti	108 490	3 604	7 822	862	6 785	5 081	14 938	147 582
Szórványvidék	2 729	991	782	301	617	1 341	1 716	8 477
Országos	367 808	14 362	24 315	3 575	15 783	14 642	34 763	475 248
Nagyvárosi	12 288	1 626	2 234	704	1 994	2 798	2 999	24 643
Tömb	136 411	2 745	6 733	596	3 386	2 122	7 361	159 354
Részarányok (%)								
Nyugati	80,3	3,1	4,9	0,7	2,6	2,6	5,8	100,0
Keleti	73,5	2,4	5,3	0,6	4,6	3,4	10,1	100,0
Szórványvidék	32,2	11,7	9,2	3,6	7,3	15,8	20,2	100,0
Országos	77,4	3,0	5,1	0,8	3,3	3,1	7,3	100,0
Nagyvárosi	49,9	6,6	9,1	2,9	8,1	11,4	12,2	100,0
Tömb	85,6	1,7	4,2	0,4	2,1	1,3	4,6	100,0

18. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő nem cigány népesség alcsoportjainak regionális megoszlása az egyes földrajzi egységeken belül

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Mint látjuk, a magyarok által legnagyobb arányban lakott tömbvidéken, illetve nyugati régióban 80% felett alakul a magcsoportokhoz tartozók részaránya, míg a szórványvidéken

ez a 40%-ot sem éri el. A többi alcsoport esetében ennek épp a fordítottja tapasztalható. A szóban forgó földrajzi egységek etnikai karakterének ismeretében úgy is fogalmazhatunk, hogy a magyarság regionális számaránya és az egyes alcsoportok részaránya közötti kapcsolat a magcsoport esetében pozitív, a többinél pedig egyértelműen negatív. Ezek az összefüggések – az etnikai környezetre és az identitásra vonatkozó említett tapasztalatok alapján – arra engednek következtetni, hogy a magcsoport kivételével az összes alcsoport gyengébb identitástípust képvisel, beleértve a 3. alcsoportot is, amely pedig elvileg erősebb típust jelenít meg.

A következőkben járási bontásban, bővebb adatmennyiséggel is megvizsgáljuk ezeket a kapcsolatokat, miután ismertettem a járási szintű alapadatokat, illetve az alcsoportok járásonkénti részarányait.

Járás vagy nagyváros	Magyar kötődésűek	Összes lakos	Járási arány (%)
Pozsony	15 445	475 503	3,2
Szenci	10 360	96 715	10,7
Dunaszerdahelyi	91 827	124 669	73,7
Galántai	32 570	95 124	34,2
Komáromi	69 319	100 952	68,7
Lévai	27 166	110 469	24,6
Nyitrai	8 684	164 788	5,3
Érsekújvári	50 165	138 168	36,3
Vágsellyei	16 197	51 477	31,5
Losonci	19 997	70 422	28,4
Nagyrőcei	8 848	38 669	22,9
Rimaszombati	38 058	80 666	47,2
Nagykürtösi	11 213	41 998	26,7
Kassa	9 267	229 040	4,0
Kassa-környéki	16 042	128 346	12,5
Nagymihályi	13 997	108 954	12,8
Rozsnyói	17 025	59 345	28,7
Tőketerebesi	30 465	103 687	29,4
Szórványvidék	8 627	3 230 278	0,3
Összesen	496 290	5 449 270	9,1

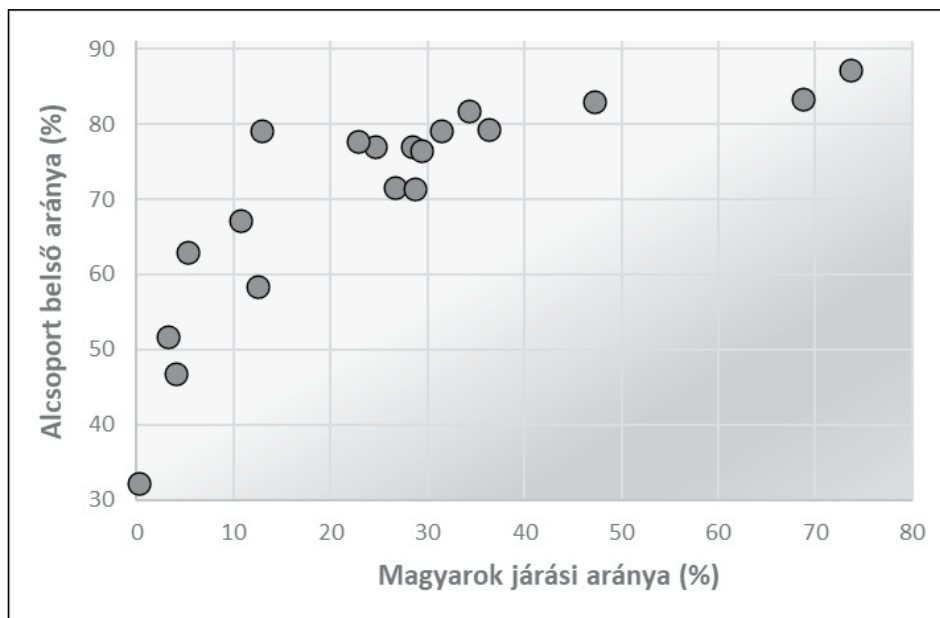
19. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő népesség száma és aránya járásonként
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

Járás vagy nagyváros	Nem cigány szegmens							
	Létszámadatok							
	Alcsoportok							Össz.
	1	2	3	4	5	6	7	
Pozsony	7 956	1 235	1 497	552	937	1 696	1 517	15 390
Szenci	6 933	826	680	243	382	603	665	10 332
Dunaszerdahelyi	79 212	1 504	3 725	275	1 734	1 044	3 279	90 773
Galántai	26 419	1 251	1 456	243	608	720	1 628	32 325
Komáromi	57 199	1 241	3 008	321	1 652	1 078	4 082	68 581
Lévai	20 586	1 002	1 261	199	799	806	2 060	26 713
Nyitrai	5 459	521	679	130	463	526	900	8 678
Érsekújvári	39 321	1 466	2 552	307	1 307	1 308	3 346	49 607
Vágsellyei	12 624	707	728	116	417	440	941	15 973
Losonci	13 368	507	957	103	530	519	1 384	17 368
Nagyőrcei	6 215	165	403	40	246	235	692	7 996
Rimaszombati	24 580	753	1 326	141	679	530	1 633	29 642
Nagykürtösi	8 006	223	662	58	539	384	1 315	11 187
Kassa	4 332	391	737	152	1 057	1 102	1 482	9 253
Kassa-környéki	8 711	275	829	89	1 274	797	2 941	14 916
Nagymihályi	9 369	257	611	73	472	286	779	11 847
Rozsnyói	11 442	653	882	120	767	632	1 511	16 007
Töketerébesei	22 467	380	1 415	86	1 221	596	3 201	29 366
Szórványvidék	2 729	991	782	301	617	1 341	1 716	8 477
Országos	367 808	14 362	24 315	3 575	15 783	14 642	34 763	475 248
Részarányok (%)								
Járás vagy nagyváros	Alcsoportok							Össz.
	1	2	3	4	5	6	7	
Pozsony	51,7	8,0	9,7	3,6	6,1	11,0	9,9	100,0
Szenci	67,1	8,0	6,6	2,4	3,7	5,8	6,4	100,0
Dunaszerdahelyi	87,3	1,7	4,1	0,3	1,9	1,2	3,6	100,0
Galántai	81,7	3,9	4,5	0,8	1,9	2,2	5,0	100,0
Komáromi	83,4	1,8	4,4	0,5	2,4	1,6	6,0	100,0
Lévai	77,1	3,8	4,7	0,7	3,0	3,0	7,7	100,0
Nyitrai	62,9	6,0	7,8	1,5	5,3	6,1	10,4	100,0
Érsekújvári	79,3	3,0	5,1	0,6	2,6	2,6	6,7	100,0
Vágsellyei	79,0	4,4	4,6	0,7	2,6	2,8	5,9	100,0
Losonci	77,0	2,9	5,5	0,6	3,1	3,0	8,0	100,0
Nagyőrcei	77,7	2,1	5,0	0,5	3,1	2,9	8,7	100,0
Rimaszombati	82,9	2,5	4,5	0,5	2,3	1,8	5,5	100,0
Nagykürtösi	71,6	2,0	5,9	0,5	4,8	3,4	11,8	100,0
Kassa	46,8	4,2	8,0	1,6	11,4	11,9	16,0	100,0
Kassa-környéki	58,4	1,8	5,6	0,6	8,5	5,3	19,7	100,0
Nagymihályi	79,1	2,2	5,2	0,6	4,0	2,4	6,6	100,0
Rozsnyói	71,5	4,1	5,5	0,7	4,8	3,9	9,4	100,0
Töketerébesei	76,5	1,3	4,8	0,3	4,2	2,0	10,9	100,0
Szórványvidék	32,2	11,7	9,2	3,6	7,3	15,8	20,2	100,0
Országos	77,4	3,0	5,1	0,8	3,3	3,1	7,3	100,0

20. táblázat: A felvidéki magyarsághoz kötődő nem cigány népesség alcsoportjainak járási megoszlási adatai

Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

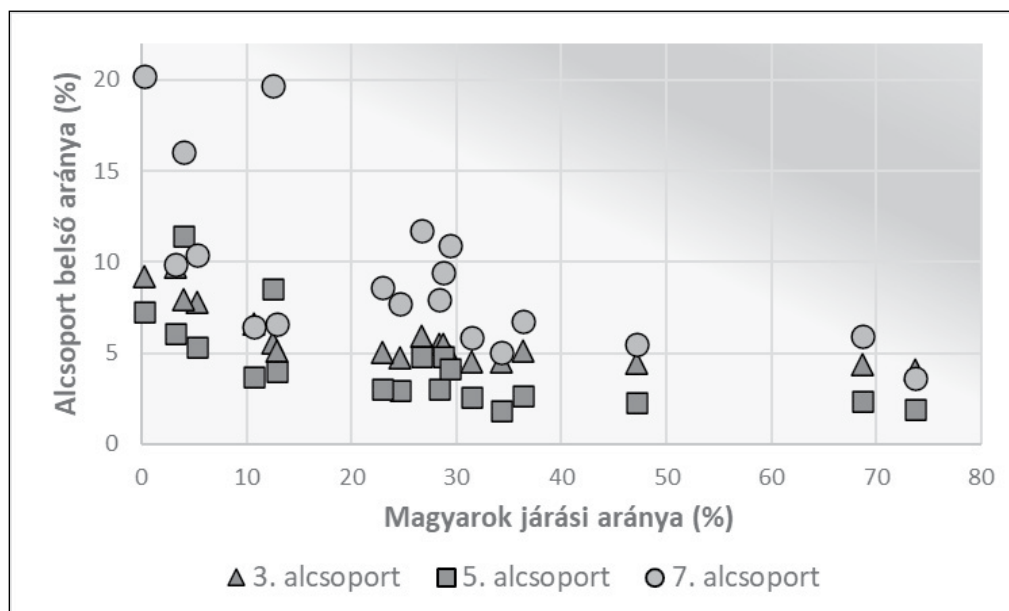
Elsőként a magcsoport vonatkozásában nézzük meg, hogy járási szinten milyen mértékben érvényesül a regionálisan már érzékelt pozitív kapcsolat.

1. ábra: A magyarsághoz kötődő népesség járási számarányának és a magcsoport belső járási arányszámának a kapcsolata
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

A diagramelemek elrendeződése, amely egy gyökfüggvény képét mutatja, nem csupán látványosan megerősíti a pozitív kapcsolat tényét, hanem azt is világossá teszi, hogy már a magyarság 20% feletti járási aránya esetén is 70% fölötti tartományba ugrik a magcsoport-hoz tartozók belső részaránya, ami ismét megerősíti a felvidéki magyarság erős identitásáról korábban leírtakat. (Itt kell megjegyezni, hogy a magcsoport, amint az a 20. táblázatból kitűnik, minden járásban, valamint a két nagyvárosban és a szórványvidéken is a legmagasabb arányt képviselő alcsoport.)

A 2. ábra a magyar anyanyelvűek három másik alcsoportjára vonatkozóan mutatja a két változó kapcsolatát.

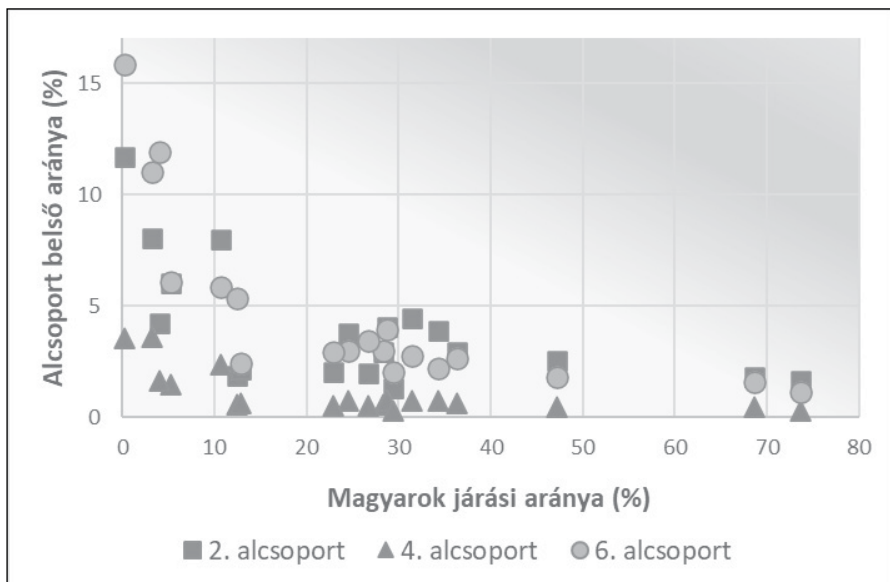
2. ábra: A magyarsághoz kötődő népesség járási számarányának és a nem cigány szegmensen belüli 3., 5. és 7. alcsoport belső járási arányszámának a kapcsolata
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

A grafikonon a 7. alcsoport elemei mutatják fel a legmagasabb értékeket az y tengely mentén, konkrétan a magyarul lakta sáv egyes keleti járásaiban, mindenekelőtt Kassán, illetve annak környékén, ahol részarányuk a 20%-ot is eléri. A 3. és 5. alcsoport elemeinek elrendeződéséből szintén kivehetők a magcsoporttéval ellentétes mintázatok.

Mint írtam, a 3. alcsoport – a névlegesen magyarnak számító és egyúttal magyar anyanyelvű két alcsoport egyikeként – elvileg erősebb identitástípust jelenít meg. Az a tény, hogy ennek dacára itt is a gyengébb identitáscsoportokra jellemző szabályszerűség érvényesül, utólag is visszaigazolja a magcsoport szűkített meghatározásának az indokoltságát.³¹

31 A gyengébb identitástípusokba és a 3. alcsoportba tartozók mintázatainak egybevágása okán felmerülhet, hogy többen is csak a kettős identitás opciója miatt vállalták fel a népszámlálás során a magyarságukat, s kerültek végül a censusstatisztikában a szlovák etnikai rubrika helyett a magyarba (vagyis a 3. alcsoportba), ugyanis így végül a másodlagos szlovák identitás révén is ki tudták fejezni a többség iránti kötődésüket. Ezzel összefüggésben felhívniánk a figyelmet Tátrai Patrik megállapítására, miszerint „a nemzetiségi bevallás – az aktuális társadalmi-politikai hangulattól, interetnikus viszonyoktól stb. függően – lehet a többség részéről »elvárt hűségnyilatkozat« az állam iránt, amely a kisebbségek körében azt eredményezheti, hogy egyes tagjaik, csoportjaik saját vélt vagy valós érdekeiket szem előtt tartva a többségi nemzetiséghez sorolják magukat”. Ld. Tátrai Patrik: Anyanyelv és nemzetiség mint az interetnikus kapcsolatok mutatója Erdély magyar lakosságának példáján. *Tér és Társadalom*, 2011. 25 (2). 48–68, itt: 48.

Végül a nem magyar anyanyelvűek három alcsoportjára vonatkozóan is megnézzük az etnikai környezet és a belső részarányok kapcsolatát.

3. ábra: A magyarsághoz kötődő népesség járási számarányának és a nem cigány szegmensen belüli 2., 4. és 6. alcsoport belső járási arányszámának a kapcsolata
Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás

A három csoportból, ahogy elvárható volt, a 6. alcsoport elemei rajzolják ki a legmerevebb görbét (mint tudjuk, az anyanyelvi és az identitásbeli deficit egyidejű jelenléte náluk a legnyilvánvalóbb). Ez szemmel láthatóan erősebb, szigorúbban érvényesülő kapcsolat annál, mint amit a szintén preasszimiláns 7. alcsoportnál tapasztaltunk előbb. Ami pedig az vegyes etnikumú családok szerepe, illetve a disszimilációnak kedvező társadalmi mikroklíma kapcsán már említett 2. alcsoportot illeti, megjegyzendő, hogy annak részarányértékei Pozsonyban és a fővárosi szuburbiának tekinthető Szenci járásban a legmagasabbak, ahol a magyarok által kötött vegyesházasságok aránya is kiemelkedően magas.³² Az egyik legtalányosabb hátterű alcsoport – vagy ha úgy tetszik, a névlegesen is magyarnak tekinthető népesség speciális anyanyelvi csoportjának – behatóbb jövőbeli vizsgálata önmagában is figyelemre méltó eredményeket ígér.

³² Šprocha, Branislav: A családszerkezet etnikai sajátosságai és az exogám házasságok mintázatai Szlovákiában. *Kisebbségi Szemle*, 2019. 4 (3). 37–81.

Összegzés

A felvidéki magyarsághoz kötődő 496 ezer személy 85%-a számít névlegesen is magyarnak, háromnegyede tartozik a magcsoportba, a perifériát képviselő két preasszimiláns alcsoport létszámaránya pedig 3–8%. Egyedi esetként meg kell még említenünk a nem magyar anyanyelvű, de magukat teljes mértékben magyarnak tartó válaszdók 3%-os alcsoportját is. Növelheti ugyanakkor a valóságban a magcsoportba tartozók számát, hogy (1) a népszámlálás során a magukat elsődlegesen magyarnak vallók mintegy ötöde – technikai okból – vélhetően tévesen került a kettős identitásúak egyik alcsoportjába, (2) a bizalmas adatok miatti statisztikai létszámcsökkenések főleg a magasabb sorszámu alcsoportokat érintették.

Az alcsoportok nemek szerinti bontása nem igazolta a nemi hovatartozás és az identitáscsökkenés közötti összefüggést, a korcsoportos bontás viszont kimutatta, hogy a magcsoportba tartozók részaránya a fiatalabbak felé haladva folyamatosan csökken, a gyenge identitásúaké viszont nő, miközben abszolút értékben az összes alcsoportot a fiatalabb évjáratok apadó létszáma jellemzi.

A gyengébb magyar identitáscsoportok felé haladva a szlovák kötődések erősödése és a cigány kötődések gyengülése tapasztalható: a másodlagosan magyar nemzetiségű, de nem magyar anyanyelvű személyek alcsoportját *de facto* már szlováknak kell tekintenünk. A vegyes nemzetiségűek körében a nőket a férfiakhoz képest a szlovák kötődések magasabb, illetve a cigány kötődések alacsonyabb aránya jellemzi.

A magyar kötődésű népességen belül 21 ezer (4%) a cigányok száma. A magukat elsődlegesen magyarnak tartó, ám második etnikai identitással is bíró személyek 31%-a tekinthető romának; ők teszik ki a magyar kötődésű cigányok 52%-át. A felvidéki magyarságon belül a roma szegmens számos mutató (átlagéletkor, földrajzi megoszlás, urbanizáltsági szint) tekintetében markánsan elválk a nem roma szegmenstől. A magyar anyanyelvű cigányság Dél-Szlovákia keleti járásaiban, az egyéb anyanyelvű, de magukat magyarnak valló romák pedig a tömbmagyarság szállásterületén koncentrálódnak – de mindkét csoport kisebbséget képez az ott élő a cigányság egészén belül.

A nem cigány szegmens többsége, különösen a magcsoport, szintén a magyarlakta sáv nyugati részén él. Emellett megfigyelhető, hogy a homogén magyar identitású, de nem magyar anyanyelvű népesség Pozsonyban és környékén, a szintén nem magyar anyanyelvű, de csak másodlagosan magyar alcsoport az északi szórványvidéken, a magyar anyanyelvű, de magyar nemzetiségét nem vállaló alcsoport pedig Kassán és környékén koncentrálódik a magyar populációra jellemző átlagértéknél jóval magasabb részarányban.

A vizsgálódások során bebizonyosodott, hogy járási szinten a magyarok számaránya és az adott alcsoport belső részaránya közötti kapcsolat a magcsoport esetében pozitív, míg a többi alcsoportnál egyértelműen negatív, vagyis – figyelembe véve azt a korábbi tapasztalatot, miszerint a magyarok magasabb lokális számaránya az erősebb, alacsonyabb lokális számaránya pedig a gyengébb identitástípust erősíti a helyi magyar lakosságon belül – elmondható, hogy a magcsoporton kívül az összes alcsoport gyenge identitástípust képvisel.

BALIZS DÁNIEL

LOKÁLIS KONFLIKTUSOK ÉS KÖZÖSSÉGI STRATÉGIÁK A POZSONYI AGGLOMERÁCIÓ MAGYARLAKTA TELEPÜLÉSEIN

A szlovákiai magyar közösség hosszú időn át nemzetiségileg lényegében homogén térsége, a Csallóköz várhatóan már a közeljövőben vegyes etnikumúvá válik. A háttérben álló folyamat a Pozsonyt és agglomerációját érintő szuburbanizáció, amelynek során a migrációban részt vevők tömege talál új otthonra a várossal tradicionálisan szoros kapcsolatban álló, de alapvetően rurális jellegű vidék kisvárosaiban és falvaiban. E két közeg találkozása szlovákiai, sőt európai viszonylatban már számos más város környékén megtörtént, a pozsonyi agglomeráció területén viszont a kulturális, életmódbeli, jövedelmi, képzettségi stb. differenciák mellett nyelvi hatás is érvényesül: az érkezők többsége szlovák, míg a célterület dominánsan magyar ajkú. A szuburbanizáció minden esetben együtt jár a folyamatra adott lokális reakciókkal, ugyanakkor jelen esetben az etnikai dimenzió szerepe sem elhanyagolható. Az intenzív migrációra értelemszerűen az abban részt vevő összes csoport ad bizonyos választ, e tanulmányban a rurális térség, a szuburbanizáció által érintett és formált terület, pontosabban az ott eredetileg élő közösségekre fókuszálok.

A kutatás kiinduló kérdése, hogy a központi városból a szuburbán zónákba történő migráció hol és miként gyakorolhat hatást a célterület nyelvi-etnikai mintázatára? Specifikusabb megközelítésben a vizsgálat annak megválaszolására irányul, hogy a migrációt fogadó települések milyen helyi – önkormányzati és közösségi – döntések, stratégiák mentén reagálnak a megváltozott társadalmi, ingatlanpiaci, nyelvi stb. viszonyokra és ennek kapcsán az agglomerációhoz sorolt különböző községek vonatkozásában milyen eltérések fedezhetők fel. Kutatási területként Szlovákia fővárosát, Pozsonyt körülvevő szuburbán zónát jelöltem ki. A kutatás során a következő kérdések megválaszolására törekedtem:

1. kérdés: Milyen hatást gyakorol az etnikai tényező az őslakosok és a kiköltözők kapcsolatára, illetve az együtt élő közösségek kölcsönös megítélésére?
2. kérdés: Hogyan változott az őshonos lakosok (lokális és/vagy kisebbségi) identitása a kiköltözések hatására?

A szuburbán folyamatok értelemszerűen akkor befolyásolhatják a célterület etnikai karakterét, ha a bekövetkező migráció nyelvi-kulturális határokat szel át, tehát a kiköltöző népesség olyan területre érkezik, amelynek jellege e tekintetben eltér a központi városétól. Értelmezésemben a multikulturális közegben megvalósuló lakóhelyi mobilitás fokozza az etnikai interakciók intenzitását, a folyamat pozitív hatása lehet az etnikumközi tudás-transzfer, illetve a közösségi párbeszéd élénkülése. Negatív folyamat, azaz az egyes kulturális csoportok közötti viszony romlása jelentkezhethet viszont akkor, ha az esetlegesen fennálló őslakos-bevándorló ellentéthez előítéletekből táplálkozó etnikai dimenzió társul.

Szakirodalmi áttekintés

A szlovák fővárost a rendszerváltás negatív hatásai kismértékben érintették; gazdaságának, térségi szervező erejének Szlovákia önállóvá válása – 1993 után – még inkább lendületet adott. Lakosság száma a 20. század második felében gyorsan nőtt: négy rövid évtized alatt 193 ezerről 442 ezer főre. A növekmény számottevő hányada az új ipari üzemek működését biztosító munkaerő beáramlásából adódott. A város agglomerációjának terjeszkedése évtizedekkel ezelőtt kezdődött el, először a fő közlekedési folyosók mentén (Brno, illetve Nagyszombat felé), majd a Csallóköz felé és a határ túloldalán. Szlovákiában több urbánus centrum környékén érvényesül szuburbán folyamat, ezek közül kiemelkedik a két legnagyobb központ (Pozsony és Kassa), rajtuk kívül megfigyelhető Besztercebánya, Eperjes, Nagyszombat, Nyitra, Trenčín és Zsolna régiójában.¹ A témával foglalkozó szerzők hangsúlyozzák a folyamat szlovákiai léptékben rendkívül jelentős, ugyanakkor Nyugat-Európához képest visszafogott jellegét.² Utóbbi alól egyedül Pozsony esete jelent kivételt, ahol a szuburbanizáció által érintett népesség aránya, illetve a folyamat gyorsasága különösen figyelemreméltónak bizonyul. A pozsonyi városi magterület az 1990-es évek közepén kezdett markánsan veszíteni a népességéből, a környező települések az ezredforduló környékétől már számottevő migrációs nyereséget könyvelhettek el. A kiköltözések üteme napjainkban is jelentős; az egyre-másra születő új ingatlanpiaci tervek és befektetések pedig azt mutatják: a Pozsony környéki településeken az új lakásokra³ a következő évtizedben is komoly kereslet fog mutatkozni.⁴ A sűrűn lakott urbánus területekről „menekülő” népesség

1 Šveda, Martin – Šuška, Pavel: K príčinám a dôsledkom živeľnej suburbanizácie v zázemí Bratislavy: príklad obce Chorvátsky Grob. *Geografický Časopis*, 2014. 66 (3). 225–246.

2 Šveda, Martin – Križan, František: Zhodnotenie prejavov komerčnej suburbanizácie prostredníctvom zmien v Registri podnikateľských subjektov SR na príklade zázemia Bratislavy. *Geographia Cassoviensis*, 2011. 5 (2). 125–132.

3 Šveda, Martin: Časové a priestorové aspekty bytovej výstavby v zázemí Bratislavy v kontexte suburbanizácie. *Urbanismus a územný rozvoj*, 2011. 14 (3). 13–22.

4 Šveda–Šuška, 2014. K príčinám a dôsledkom živeľnej suburbanizácie, i.m.

ugyanúgy a lakóhelyi preferenciák megváltozása miatt kel útra, mint azt más európai nagyvárosok esetében tapasztalhatjuk,⁵ a fogadó települések pedig hasonló kihívásokkal szembesülnek: az urbánus életforma terjedése számos „öslakosban” kelt visszatetszést. A város környéke mind tájhasználat, mind funkciók terén folyamatosan változik, az átalakulás jól nyomon követhető a beépítettség és a földhasználat vizsgálatával,⁶ illetve annak felismerésével, hogy a szuburbanizációs folyamatok – elsősorban a társadalmi mobilitásra adott gazdasági reflexióként – immár a kereskedelmi tevékenységekre is kiterjednek.⁷ A térképre pillantva könnyen észrevehetjük, hogy a Pozsonyt övező szuburbán zóna tekintélyes része nem Szlovákiához, hanem Ausztriához és Magyarországhoz tartozik. Kelet-közép-európai viszonylatban egyedi jelenség, hogy egy főváros szuburbán zónája más ország(ok)ra is kiterjed, a határok közelsége folytán a kiköltöző pozsonyiak nagyszámban keresnek új otthonot Szlovákián kívül, utóbbi értelemszerűen csak az európai uniós csatlakozás, illetve a határok szimbolikussá válása (2007) után indulhatott meg. Új területek bekapcsolását Pozsony szuburbanizációjába nem csupán az új lehetőségek kiaknázása indokolta, hanem a szlovákiai települések drasztikus átalakulása is. A kétségtelenül pozitív hatások (a helyi közösségek dinamizálódása demográfiai, gazdasági, infrastrukturális stb. vonatkozásban) mellett a városkörnyéki települések a folyamat számos negatív következményével (környezeti és közlekedési problémák, a régi és új lakók közötti ellentétek, ingatlanpiaci nyereszkesedés stb.)⁸ is szembesültek. A beépítés fokozódásából fakadó telítődés, valamint a növekvő társadalmi ellentétek a Pozsonyból elköltözni vágyók és az ingatlanügynökségek⁹ figyelmét egyaránt¹⁰ a szomszédos¹¹ osztrák és magyar települések¹² irányába fordították.¹³

5 Šveda, Martin: Bytová výstavba v zázemí veľkých slovenských miest v kontexte suburbanizácie a regionálnych disparít. *Geographia Slovaca*, 2014. (28). 173–195.

6 Baus, Peter – Kováč, Urban – Paudišová, Eva – Kohutková, Ivana – Komorník, Jozef: Identification of interconnections between landscape pattern and urban dynamics – case study Bratislava, Slovakia. *Ecological Indicators*, 2014. 42. 104–111.

7 Šveda–Križan, 2011. Zhodnotenie prejavov komerčnej, i.m.

8 Podolák, Peter: Geografické aspekty suburbanizácie a priestorový pohyb obyvateľstva. *Životné prostredie*, 2007. 41. 298–302.

9 Dillinger, Thomas: Srečevanje s suburbanizacijou na območju Bratislave: mejno območje med Avstrijo in Republiko Slovaško. *Urbani Izzivi*, 2004. 15 (2). 32–38.

10 Slavík, Vladimír – Kurta, Tomáš: Rezidenčná suburbanizácia v zázemí Bratislavy – nový trend v migrácii obyvateľstva. *Forum Statisticum Slovacum*, 2007. 3. 202–208.

11 Ira, Vladimír – Szöllös, Ján – Šuška, Pavel: Vplyvy suburbanizácie v Rakúskom a Maďarskom zázemí Bratislavy. In: Andrásó, Ivan – Ira, Vladimír – Kallabová, Eva (eds.): *Časovo – priestorové aspekty regionálnych štruktúr ČR a SR*. Geografický ústav SAV: Bratislava, 2011. 43–50.

12 Balizs Dániel – Bajmócy Péter: Szuburbanizáció a határon át: társadalmi, etnikai és arculati változások Rajkán. *Tér és Társadalom*, 2018. 32 (3). 54–75.

13 Balizs Dániel – Bajmócy Péter: Cross-border suburbanization around Bratislava – changing social, ethnic and architectural character of the “Hungarian suburb” of the Slovakian capital. *Geograficky Casopis*, 2019. 71 (1). 73–98.

A szuburbanizációt¹⁴ számtalan aspektusból¹⁵ vizsgálták, a folyamat okainak¹⁶ és sajátosságainak¹⁷ megismeréséhez könyvtárnyi szakirodalom¹⁸ áll rendelkezésünkre;¹⁹ jelen cikkben ezek külön ismertetésére nem kerül sor. A kutatás témájának megfelelően inkább a nyelvi-etnikai mintázatra gyakorolt hatásaira célszerű fókuszálnunk. Utóbbinak két fő esetét különíthetjük el:

- A határon átnyúló folyamat részeként, amikor a központi városból – annak excentrikus elhelyezkedéséből fakadóan – a kiköltözők egy része egy szomszéd ország területén fekvő települést céloz meg.
- A másik eset akkor fordulhat elő, amikor a nagyváros és a szuburbanizációban részt vevő környezete ugyanazon államhoz tartozik, ugyanakkor a két területi egység etnikai viszonyai eltérnek egymástól.

Pozsony mindkét típusra kiváló példát nyújt. Az első típus iránt a szakmai – társadalomföldrajzi, szociológiai stb. – érdeklődés Európa-szer-
te igen jelentős. A téma²⁰ számos,²¹ országhatárral érintkező régiót érint,²² ezért folyamatosan²³ bővül a vele foglalkozó²⁴ tanulmányok száma.²⁵ A téma²⁶

-
- 14 Berg, Leo van den – Drewett, Roy – Klaassen, Leo H. – Rossi, Angelo – Vijverberg, Cornelis H. T.: *A study of growth and decline*. Pergamon Press: New York, 1982.
- 15 Fishman, Robert: *Bourgeois utopias: The rise and fall of suburbia*. Basic Books: New York, 1987.
- 16 Enyedi György: *A városfejlődés szakaszai*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 1988.
- 17 Dövényi Zoltán – Kovács Zoltán: A szuburbanizáció térbeni-társadalmi jellemzői Budapest környékén. *Földrajzi Értesítő*, 1999. 48 (1–2). 33–57.
- 18 Timár Judit: Elméleti kérdések a szuburbanizációról. *Földrajzi Értesítő*, 1999. 48 (1–2). 7–32.
- 19 Bajmócy Péter: Suburbanization in Hungary – expect the agglomeration of Budapest. In: Kovács Csaba (szerk.): *Falvaktól a kibertérig*. SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék: Szeged, 2007. 139–149.
- 20 Strüver, Anke: Spheres of transnationalism within the European Union: On open doors, thresholds and drawbridges along the Dutch–German border. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2005. 31 (2). 323–344.
- 21 Van Houtum, Henk – Gielis, Rubin: Elastic migration: the case of the Dutch short-distance transmigrants in Belgian and German borderlands. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 2006. 97 (2). 195–202.
- 22 Terlouw, Kees: The discrepancy in PAMINA between the European image of a cross-border region and cross-border behaviour. *GeoJournal*, 2008. 73 (2). 103–116.
- 23 Jagodič, Devan: Határon átívelő lakóhelyi mobilitás az Európai Unió belső határai mentén. In: Hardi Tamás – Lados Mihály – Tóth Károly (szerk.): *Magyar-szlovák agglomeráció Pozsony környékén*. MTA Regionális Kutatások Központja, Fórum Kisebbségkutató Intézet: Győr–Somorja, 2010. 27–42.
- 24 Jagodič, Devan: Mobilità residenziale transfrontaliera nel contesto dell’Unione europea: il caso del confine italo-sloveno. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, 2011. (65). 60–87.
- 25 Lovas Kiss András: *The impacts of the European Union accession to the situation and the economic, social structure of several settlements of the region of Bihar*. (Ethnographica et Folkloristica Carpathica 16.) Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék: Debrecen, 2011.
- 26 Hardi Tamás – Lampl Zsuzsa: Határon átnyúló ingázás a szlovák–magyar határtérségben. *Tér és Társadalom*, 2008. 22 (3). 109–126.

feldolgozása²⁷ Pozsony vonatkozásában²⁸ is megtörtént már,²⁹ bár a környezeti, ingatlanpiaci és szociális viszonyok átformálódásának jelentős dinamikája a kérdés vizsgálatát folyamatosan napirenden tartja. A határon átnyúló szuburbanizáció ugyanakkor nem témája e kutatásnak.

A második típus esetében a két területi egység, a város és „vidéke” – esetünkben agglomerációja vagy szuburbán zónája – egymástól eltérő nyelvi viszonyai alapján négy alkategóriát sorolhatunk fel, a területi egységek etnikai mintázatának „homogén” (egynyelvű vagy közel egynyelvű), illetve heterogén (többnyelvű) karaktere alapján:

- Homogén város – homogén vidék: ebben az esetben mindkét területi kategória egynyelvű, témánk kapcsán ez értelemszerűen akkor releváns, ha a homogenitás más-más etnikai csoport dominanciáját jelenti, tehát város illetve vidéke egymástól eltérő nyelvű közösségeknek ad otthont.
- Heterogén város – homogén vidék: a város nyelvileg és etnikailag jól észrevehetően diverzebb, mint a várossal szomszédos területek; összefüggő, viszonylag egynyelvű térségeken belül elhelyezkedő nagyvárosok jellemző típusa.
- Homogén város – heterogén vidék: a centrum egynyelvű, vagy közel egynyelvű, míg vidéke etnikailag kevert; nyelvi kontaktzónában található városok esetében gyakran előfordul.
- Heterogén város – heterogén vidék: ekkor mindkét területi egység multietnikus, az arányok viszont szignifikánsan eltérnek, tehát város és vidéke is többnyelvű, de más-más a többséget alkotó etnikai közösség.

Napjainkban a mobilitás viszonylag magas foka miatt az első típus elég ritka, viszont a 19-20. század fordulóján a Kárpát-medence több pontján (pl. Erdélyben) előfordult. A második kategóriára – a környékénél nyelvileg jóval heterogénebb/diverzebb városra – napjainkban a svájci Lugano nyújt kiváló európai példát, ahol a város lakosságának 40%-a nem svájci származású. A lakóhelyválasztási preferenciák változatossága már az egyes etnikai csoportok városon belüli elhelyezkedésében, például a szegregáció mértékében megnyilvánul, szintén rendkívüli változatosságot mutat a szuburbiákba történő költözésnél, azaz a város a migrációs folyamatok révén környezetét is sokkal heterogénebbé teszi a korábbiakhoz

27 Hardi Tamás: A szuburbanizáció jelensége és hatásai – határon innen és túl. In: Hardi Tamás – Lados Mihály – Tóth Károly (szerk.): *Magyar–szlovák agglomeráció Pozsony környékén*. MTA Regionális Kutatások Központja – Fórum Kisebbségkutató Intézet: Győr–Somorja, 2010. 11–26.

28 Hardi Tamás: A határon átnyúló ingázás mint a nemzetközi migráció egy különleges formája: A határon átnyúló szuburbanizáció – Pozsony esete. In: Róbert Péter (szerk.): *Magyarország társadalmi-gazdasági helyzete a 21. század első évtizedeiben*. Széchenyi István Egyetem: Győr, 2011. Letöltés helye: kgk.sze.hu; letöltés ideje: 2022. 08. 02.

29 Šveda, Martin – Výboštok, Ján – Gurňák, Daniel: *Atlas suburbanizácie Bratislavy*. Geografický ústav SAV: Bratislava, 2021.

képest. Figyelemre méltó továbbá, hogy egyes közösségek a többenél jóval kevésbé vesznek részt e folyamatban, más (eredetileg is erősen szegregált) csoportok a kiköltözés után is igyekeznek minél homogénebb (saját) nyelvi közegbe érkezni, illetve van olyan nemzetiség is, amely e tekintetben a többségi népesség által közvetített mintákat követi.³⁰ Ami biztos, hogy a folyamat révén a szomszédos vidéki települések nyelvileg jóval kevertettebbé válnak. Hasonló játszódik le az észak-amerikai nagyvárosokban és környékükön is. A példák³¹ azt mutatják,³² hogy a nagyvárosok népessége nyelvileg sokkal összetettebb környezetükénél,³³ illetve az egyes közösségek (afroamerikai, hispán, illetve ázsiai származásúak) a szuburbanizációs aktivitás és a lakóhelyi preferenciák szempontjából nagyon differenciáltak; az afroamerikaiak például jóval kisebb arányban költöznek ki a városokból.³⁴

A heterogén nagyváros – homogén vidék dichotómia nem csak a tőlünk nyugatra elterülő régiókban jelentheti a szuburbán folyamatok fontos sajátosságát, találkozhatunk vele Kelet-Közép-Európában is. A legszemléletesebb példákat a Baltikumban fedezhetjük fel,³⁵ ahol a szovjet időszakban az iparosítás és a szláv (főként orosz) ajkú népesség beáramlása összekapcsolódott, drasztikusan módosítva a lokális nemzetiségi viszonyokat. Tallin és Riga lakosságának bő harmada ma is orosz, de más városokban (többek között az észtronsági Tartuban) is jelentős arányt ér el a szláv népesség. Mivel utóbbiak szervezett keretek között érkeztek, lényegében kész lakótelepek várták őket, míg az észtronsági és lett lakosság inkább a városok alacsonyabb sűrűségű, családi házas övezetében élt.³⁶ A lakáskörülményekben tapasztalható szegmentáció ugyan mérséklődött 1991 óta, de továbbra is a baltikumi városok fontos jellemvonása, valamint differenciáló hatást gyakorol – többség és kisebbség relációban – a szuburbanizációra is.³⁷ A többségi észtronsok és lettek, illetve a kisebbségek közötti etnikai szegregáció az utóbbi években még növekedett is; ami jól mutatja, hogy az egyes csoportok közötti társadalmi és gazdasági eltérések jelentős részben vezethetőek vissza az

-
- 30 Ibrahimovic, Tatjana – Masiero, Lorenzo: Do birds of a feather flock together? The impact of ethnic segregation preferences on neighbourhood choice. *Urban Studies*, 2014. 51 (4). 693–711.
- 31 Alba, Richard D. – Logan, John R. – Stults, Brian J. – Marzan, Gilbert – Zhang, WQ: Immigrant groups in the suburbs: a reexamination of suburbanization and spatial assimilation. *American Sociological Review*, 1999. 64 (3). 446–460.
- 32 Fong, Eric – Shibuya, Kumiko: Suburbanization and home ownership: the spatial assimilation process in U.S. metropolitan areas. *Sociological Perspectives*, 2000. 43 (1). 137–157.
- 33 Howell, Aaron J. – Timberlake, Jeffrey M.: Racial and Ethnic Trends in the Suburbanization of Poverty in U.S. Metropolitan Areas, 1980–2010. *Journal of Urban Affairs*, 2014. 36 (1). 79–98.
- 34 Massey, Douglas S. – Tannen, Jonathan: Suburbanization and segregation in the United States: 1970–2010. *Ethnic and Racial Studies*, 2017. 41 (9). 1594–1611.
- 35 Kulu, Hill – Billari, Francesco C.: Migration to urban and rural destinations in post-Soviet Estonia: a multilevel event-history analysis. *Environment and Planning*, 2006. 38 (4). 749–764.
- 36 Kontuly, Thomas – Tammaru, Tiit: Population subgroups responsible for new urbanization and suburbanization in Estonia. *European Urban and Regional Studies*, 2006. 13 (4). 319–336.
- 37 Hess, Daniel Baldwin – Tammaru, Tiit – Leetmaa, Kadri: Ethnic differences in housing in post-Soviet Tartu, Estonia. *Cities*, 2012. 29 (5). 327–333.

etnikai hovatartozásra.³⁸ Utóbbi akkor is figyelemre méltó, ha az etnikai tényező (mint lakóhelyválasztást befolyásoló faktor) jelentősége a rendszerváltozás óta csökkenést mutat.³⁹

A harmadik típusra szlovákiai viszonylatban több példát is említhetünk: Pozsony mellett napjainkban már Kassát és Nyitrát is idesorolhatjuk (bár utóbbi kettőt egyre kevésbé). Mivel a kutatás fókuszában Pozsony áll, további példákra a tanulmány e fejezetében nincs szükség. A negyedik kategória (heterogén város és ugyancsak heterogén vidék) esetében a centrum olyan térségben helyezkedik el, ahol a város többségi etnikai csoportjától eltérő nyelvi közösség (is) él. Erre nyújt példát Vilnius, ahol a litván többségű fővárost lengyelek által (is) lakott falvak veszik körbe. A litván fővárosi agglomeráció tehát nyelviileg igen heterogén, ahol a központi város a litván többség mellett orosz, lengyel, belorusz stb. kisebbségnek ad otthont, ugyanez érvényes a centrumot övező településekre is, ám utóbbiak esetében a litvániai lengyel kisebbség számos helységben lokális többséget alkot. Vilnius környékén a szuburbanizáció a litván elem erősödését vonta maga után, amelyre a céltelepülések elsősorban lengyel ajkú közösségei sajátos módon reagáltak. E lokális válasz a litvánok beáramlására a helyi lengyel (kisebbségi) identitás megerősödése volt, amely jól mérhető módon a litvániai lengyel pártokra adott voksok számának hirtelen emelkedésében nyilvánult meg.⁴⁰

Módszerek

A kutatás adatbázis-építéssel indult, amely ingatlanpiaci adatok, a szlovákiai népszámlálások 2001., 2011. és 2021. évi, a népességszám-változásra, illetve az etnikai hovatartozásra vonatkozó adatainak összegyűjtését jelentette. A terepi munka a helyi vélemények, a kiválasztott településeken élő közösségektől kapható információk összegyűjtésére irányult, főként interjúzásból állt. Törekedtem az elitinterjúk túlsúlyának elkerülésére, mivel a téma jellege (hogyan változtatja meg adott település és a helyi magyarság életét a Pozsony irányából érkező, főként szlovák ajkúakat mobilizáló szuburbanizáció?) meglátásom szerint minden helyi lakost érint, akik ugyanazt a kérdést számos, akár markánsan eltérő nézőpontból közelíthetik meg. A helyiekkel történő első kapcsolatfelvétel ezért számos esetben spontán módon, közterületen vagy közösségi térben, nem szervezett vagy nem irányított jelleggel történt. Véleményük megismerését követően megkértem őket, hogy ajánljanak olyan

38 Krisjane, Zaiga – Bezins, Maris: Post-socialist urban trends: new patterns and motivations for migration in the suburban areas of Riga, Latvia. *Urban Studies*, 2012. 49 (2). 289–306.

39 Leetmaa, Kadri – Tammaru, Tiit – Hess, Daniel Baldwin: Preferences toward neighbor ethnicity and affluence: evidence from an inherited dual ethnic context in Post-Soviet Tartu, Estonia. *Annals of the Association of American Geographers*, 2015. 105 (1). 162–182.

40 Ubarevičienė, Ruta – Burneika, Donatas – Van Ham, Maarten: Ethno-political effects of suburbanization in the Vilnius urban region: an analysis of voting behaviour. *Journal of Baltic Studies*, 2015. 46 (2). 217–242.

személyt, akitől formális keretek között kaphatok választ a kérdéseimre: a javasolt személyt általában a polgármester („*vagy valaki a községházán*”) volt, de a listán szerepelt az adott településről készített helytörténeti munka szerzője vagy a helyi plébános is. A strukturált interjúkra tehát a mintatelepüléseken élő lakosok véleményének megismerése után került sor, ami értékes összehasonlítási alapot jelentett a formális beszélgetések során. Összesen 23 beszélgetés történt, köztük polgármesterekkel, szolgáltatásokban dolgozókkal, illetve egyéb helyi lakosokkal.

A módszerek között említést érdemel a térképezés is. A kartográfiai adatbázisba három, magyarok által (is) lakott délnyugat-szlovákiai járást (a Dunaszerdahelyi, a Galántai és a Szenci), illetve Pozsony városát integráltam (133 település). Az utóbbi évtizedek tapasztalatai azt mutatják, hogy e három, magyarok által is lakott járás településeinek többsége érintett a szlovák fővároshoz köthető szuburbanizáció által. Fontos kiemelni, hogy a vonatkozó szlovákiai szakirodalomban nincs konszenzus arról, hogy pontosan hol húzódik Pozsony szuburbán zónájának határa. A demográfiai és az ingatlanpiaci adatok egyértelműen rámutatnak, hogy sem a Pozsonyi kerület (tehát a hivatalos közigazgatási lehatárolás), sem a szlovák szakértők⁴¹ által – érthető okokból – gyakran alkalmazott funkcionális várostérség kategória nem fedi teljesen a szuburbanizáció által aktívan érintett területet; mivel az jóval túlterjed mindkettőn. Noha a jelen kutatásba beemelt három járásból nem feltétlenül minden település része a szuburbán zónának, utóbbi lehatárolásának rendkívül képlékeny jellege okán ezt a területi keretet találtam a legcélszerűbbnek, amit demográfiai és ingatlanpiaci adatokkal is alátámasztottam. Értelemszerűen nem vált a vizsgálat részévé a pozsonyi agglomeráció azon része, amelyik döntően szlovák nemzetiségűek által lakott.

Eredmények

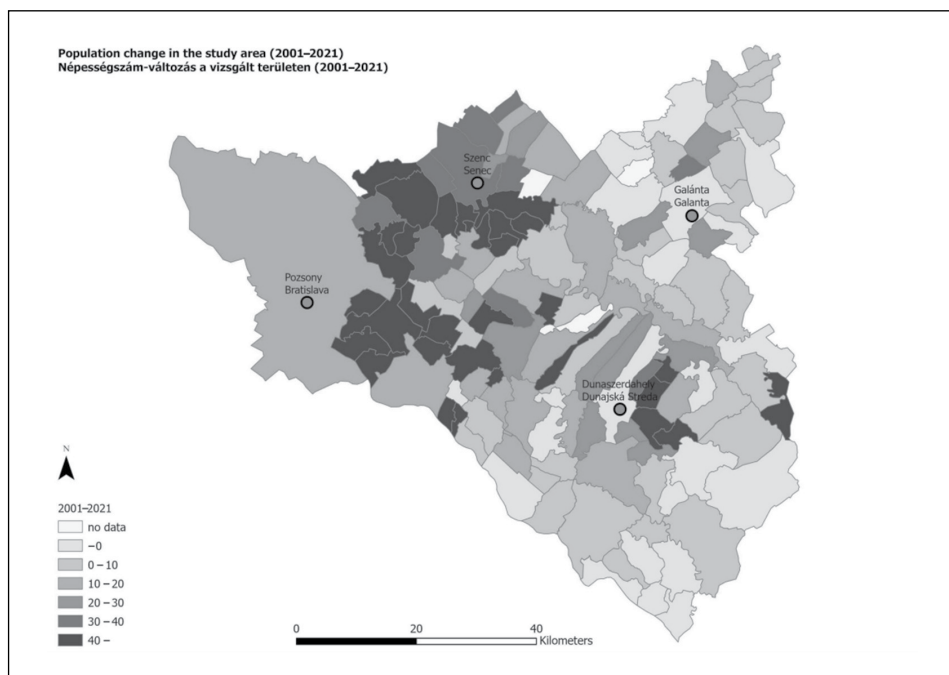
Pozsony és a három vizsgált járás demográfiai és ingatlanpiaci helyzete, illetve etnikai arculata

Pozsony, illetve a mintaterülethez sorolt három járás összesített lakosság száma 2001 és 2011 között nem változott (689,4, illetve 689,6 ezer fő), és a népesség területi átrendeződésének üteme is mérsékelt maradt: Pozsony lakosság száma 428,7 ezerről 411,2 ezer főre csökkent, míg a három járásé 258,7 ezerről 276,4 ezer főre növekedett. A népességszám-változás látszólagos trendjei mögött természetesen ennél markánsabb lakossági mobilitás „rejtőzik”: Pozsony népességszám-csökkenése Szlovákia vidéki (főként keleti) régióiból

41 Šveda–Šuška, 2014. K príčinám a dôsledkom živelnej suburbanizácie, i.m.

történő beáramlás nélkül feltehetően jóval nagyobb lett volna. Ugyanakkor ez sem fedi el a tényt, hogy a városkörnyék lakosságszám-gyarapodása ekkor még viszonylag enyhe volt, emiatt a kis kiterjedésű szuburbán zóna alapvetően a főváros közvetlen közelében elhelyezkedő településekre koncentrálódott.

Ez a zóna 2011 és 2021 között egyértelműen kiterjedtebbé vált, ennek oka, hogy a fővárosból kiköltözők Pozsonytól viszonylag nagy távolságra (40-50 km) fekvő településekre is egyre inkább célterületként tekintenek. A másik ok az országos léptékű migráció egyre markánsabb jellege, ami jól érzékelhetően nemcsak Pozsonyt, hanem az agglomerációs települések jelentős részét is érinti.⁴² Pozsony lakosságszáma is dinamikusan nőtt (411,2 ezer-ről 475,5 ezer főre), ahogy a Szenci, Dunaszerdahelyi és Galántai járásoké szintén (276,4 ezer, illetve 316,5 ezer fő). Fontos leszögezni ugyanakkor, hogy a népességszám-változás mértéke települési szinten igen nagy változatosságot mutat: a fővárostól távol elhelyezkedő falvak növekedése több esetben meghaladja az ahhoz jóval közelebb találhatóakét. Továbbá, a kisebb centrumok, járásközpontok környezetében is – kisebb léptékű – szuburbán folyamat indult el, ez Dunaszerdahely esetében érvényesül leginkább (1. ábra).

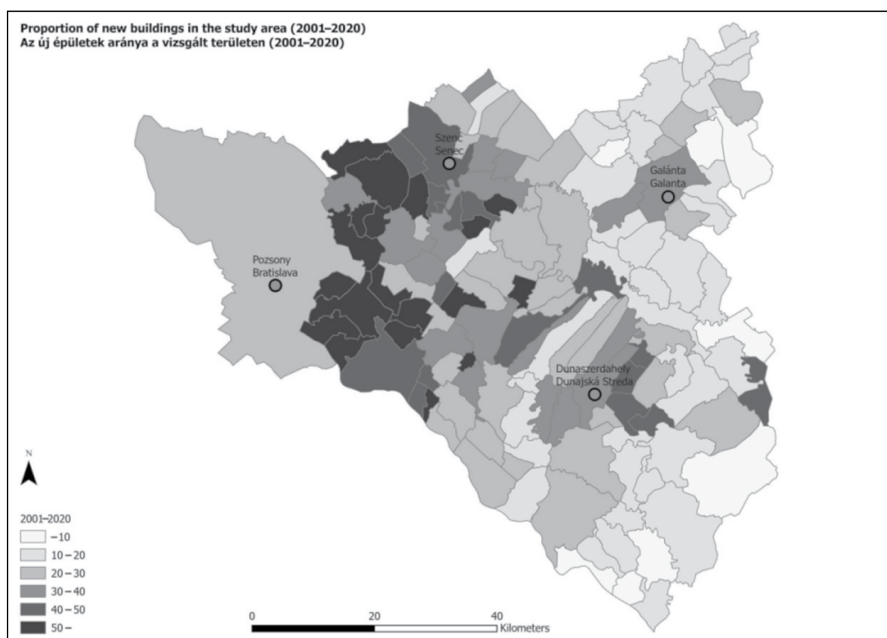
1. ábra: Népességszám-változás a vizsgált területen 2001–2021 között

Forrás: saját szerkesztés

42 Šveda–Výboštok–Gurňák, 2021. Atlas suburbanizácie Bratislavy, i.m.

Az ingatlanok számának változása, pontosabban a 2001–2010, illetve a 2011–2020 között épült lakóingatlanok teljes épületállományhoz viszonyított aránya alátámasztja a népességszám-változás kapcsán leírtakat, a szuburbán (valamint bármilyen migrációs) folyamatok dinamikájának folyamatos erősödését, illetve az agglomerációban megjelenő területi differenciákat egyaránt. A népességszám változásához képest ugyanakkor még markánsabban kirajzolódik az új lakóingatlanok arányának gyors emelkedése 2011 és 2020 között. A két – egyébként szorosan összefüggő – mutató közötti eltérés fokozódása arra utalhat, hogy a mind élénkebbé váló migráció mellett a lakóhelyet változtató népesség egyre kisebb aránya jelentkezik be hivatalosan új településén, ami – noha azóta a Covid-járvány ebben is sok változást hozott – országos léptékben jól érzékelhető jelenség. A már említett területi differenciák így az új építésű ingatlanok vonatkozásában még látványosabbak, amelyből már sejtetővé válik, hogy az egyes településeken, illetve lokális közösségek igen eltérően reagálnak a vándorlási folyamatokra (2. ábra).

A két, a szuburbanizációt leíró tényező vizsgálata után a térség magyar kisebbségére (a magukat – 2001-ben és 2011-ben egyedüli, 2021-ben első opcióként – magyar nemzetiségűnek vallók számára és arányára) vonatkozó mutatók tanulmányozása következik. Pozsonyban 2001 és 2021 között a magyarok száma 16,5-ről 11,3 ezerre, teljes népességszámhoz viszonyított aránya 3,8-ról 2,4%-ra csökkent; a három főváros környéki járásban számuk együttesen 140,7-ről 123,9 ezerre, arányuk 54-ről 39,1%-ra módosult. A csökkenés területileg differenciáltan ment végbe, a Pozsonyhoz közelebbi településeken a fogyás erőteljesebb volt, ám ez messze nem tekinthető kizárólagosnak. A csökkenés a fő közlekedési tengelyek (Pozsony–Galánta, Pozsony–Dunaszerdahely), valamint a Duna mentén volt a legintenzívebb, ami nyilván markánsan összefügg a migrációs folyamatokkal (3. ábra). Ugyanakkor az ezen útvonalak által nem érintett községekben teljesen mozaikos az etnodemográfiai mintázat, vannak köztük a magyarok gyors aránycsökkenését mutató helységek, míg más esetekben inkább stagnálás detektálható. Ez, illetve az 1–2. ábrákon bemutatott népességszám- és ingatlanpiaci változások rávilágítanak arra, hogy a pozsonyi agglomeráció települései között jelentős differenciák vannak, korántsem elegendő rájuk pusztán a „szuburbán” jelzőt használni.

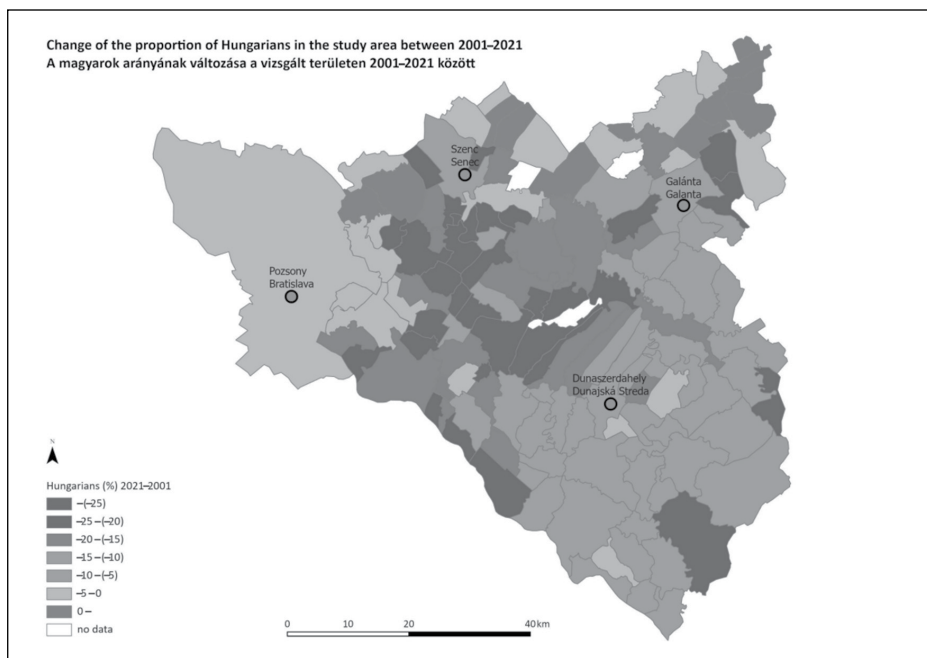

2. ábra: A 2001–2020 között épült lakóingatlanok aránya a vizsgált területen
Forrás: saját szerkesztés

A pozsonyi agglomeráció európai léptékben is jelentős dinamikát mutató növekedéséhez számos demográfiai, szociológiai és gazdasági tényező járult hozzá. Noha a tanulmánynak nem feladata ezek részletes bemutatása, néhány közülük mindenképp említést érdemel. Az interjúalanyok gyakran kiemelték többek között a 2010 környékén bevezetett rendkívül kedvező kamatozású banki hitelek nagy szerepét. A 2-3%-os kamatok elmaradtak az infláció átlagos szintjétől, így azoknak is megérte új ingatlanba fektetni, akiknek élethelyzetükből adódóan erre egyáltalán nem volt szükségük. A széles körű hitelezés révén a pozsonyi szuburbiákba költözők mintegy 80%-a ebből fedezi ingatlanszerzését. Az érkezők 50%-a nem Pozsonyból jön, ami szintén az interjúk gyakran hangsúlyozott részlete volt. Pozsony speciális földrajzi, társadalmi és gazdasági pozíciójának, és a Szlovákián belül tapasztalható meredek nyugat-kelet fejlettségi lejtőnek köszönhetően rengetegen érkeznek az ország keleti és középső járásaiból. Ugyanakkor Pozsony épp sajátos topográfiai adottságai révén nem képes ekkora tömeg befogadására, mint ahogy a jellemzően rurális környezetből érkező „keletiek” sem vágnak a zsúfolt beépítésű és drága fővárosra, ez a tény ismét a szuburbiák presztízsét erősíti. Az eredmény a gyorsan növekvő beépített terület és az átgondolatlan fejlődés, utóbbiból egyenesen következik az infrastruktúra kiépítésének a népességnövekedés ütemétől történő súlyos lemaradása. Ezek azok a változások, amelyek napjainkban az évszázadok óta alapvetően rurális, a közelmúltig döntően magyar ajkú közeget jellemzik a pozsonyi agglomeráció keleti részén.

„A helyiek még mindig sokszor eladják a telküket, mert annyira jó árat kapnak érte.” (középkorú magyar férfi)

„Az újonnan érkezőknek szükségük van a városra a munka vagy az egyéb lehetőségek miatt, de nem akarnak Pozsonyban élni, nem akarnak a része lenni, utálják Pozsonyt, úgy írják le, mint a helyet, ahol nem jó élni, és meg akarják őrizni a saját identitásukat, ami nem kapcsolódik Pozsonyhoz. Ez nagyon erős jelenség Szlovákiában.” (fiatal szlovák férfi)

3. ábra: A magyarok arányának változása a vizsgált területen 2001–2021 között

Forrás: saját szerkesztés

A szuburbanizáció hatása a lokális ingatlanpiacra és a települések arculatára

A szuburbanizáció által a települések életébe hozott változások Pozsony felé haladva egyre látványosabbak. Az ország távolabbi vidékeiről, Kassa és Eperjes környékéről vagy éppen Gömörből érkezők számos esetben – a lakások extrém magas ára és a már említett, rurális lakókörnyezet iránti igény miatt – nem is költöznek be a fővárosba, hanem közvetlenül valamely szuburbán településen szereznek ingatlant; esetleg alig pár év pozsonyi tartózkodás után költöznek ki a városból. Az ingatlanpiaci szereplők nem meglepő módon folyamatosan keresik a befektetési lehetőségeket, illetve az új lakóparkok építésére potenciálisan alkalmas területeket. Az ilyen jellegű érdeklődés a helyi lakosságot is érinti, de elsősorban értelemszerűen az önkormányzatokat célozza.

„Nagyon nagy a nyomás a beruházóktól.” (középkorú magyar nő)

A szuburbanizáció a megkérdezettek elmondása szerint az utóbbi években egyre gyorsul, a Pozsony környéki települések esetében némi túlzással csak a helyiek hozzáállásán múlik, hogy mekkorára duzzad a lakosságszám és beépített terület. Az ingatlanok iránti igény kifogyhatatlannak látszik, amit a közelmúltban indított közlekedési beruházások (elővárosi busz- és vonatviszonylatok, autópálya-építés) tovább erősítettek. A települések vezetői súlyos dilemmával szembesülnek: az új ingatlanpiaci fejlesztések hatására lakóhelyük elvesztheti eredeti, a többség által értéknek tekintett karakterét, az elzárkózás ugyanakkor a jelenlegi viszonyok konzerválódását, a települések közötti versenyben a lemaradást eredményezheti. A helyzet ellentmondásos jellegét csak fokozza az ingatlanárak drasztikus emelkedése: az egyik vizsgált községben a helyiek szerint két év alatt háromszorosára nőtt egy építési telek ára.

„Ha engedtünk volna minden betelepülést, azóta már megnégyszereződött volna a lakosság. Van közösség és kultúra, és ez annak köszönhető, hogy nem volt nagy a migráció. Viszont természetesen fejlődnünk kell, hogy megtartsuk az intézményeinket, szervezetünket.” (középkorú magyar nő)

A szuburbán települések külső megjelenése szintén érzékeny témának számít: egy új utca vagy lakópark kivitelezésének befejeztével többnyire a helyi arculatba nem illeszkedő épületek, átláthatatlan kerítések, apró méretű, nagy beépítési sűrűségű telkek látványa tárul a teljesen más elrendezéshez szokott „öslakosok” elé. Állítják, hogy az új negyedek arculata tükrözi a beköltözők attitűdjeit: nincs kötődésük a településhez, elzárkózó, a helyi infrastruktúrát túlterhelő, a közösséggel érdemi kapcsolatot ki nem alakító tömegként tekintenek rájuk. Az újonnan érkezők természetesen más életformát hoznak magukkal, így nem osztják a helyiek aggodalmait, mint ahogy gyakran a nyelvüket sem értik.

„Megpróbálunk mindent megtenni azért, hogy maradjunk kis falu jellegűek, de azért szeretnénk, ha fejlődnénk, egészségesen. Először be kell biztosítani az infrastruktúrát, utána jöhetnek az építkezések.” (vegyes házasságból származó középkorú férfi)

Több olyan eset is előfordul, ahol az önkormányzat az ingatlanfejlesztésben a helyi vállalkozói réteget részesíti előnyben akár közvetlen megbízásokkal, akár ajánlások és marketing révén, ezzel érvényesítve némi kontrollt az új lakosok beáramlása felett. A döntően magyarok által lakott helységekből a jelenség etnikai oldalról is értelmezhető, nem meglepő módon a magyarok preferálását mutatva a szlovákokkal szemben. A jelenség diszkriminációként történő jellemzésének ugyanakkor ellentmond, hogy elsősorban a más közegekből érkező, a lokális közösség számára ismeretlenek „ellen” irányul, akik viszont általában szlovák ajkúak. Ugyanakkor a helyiek megnyilvánulásaiban jól

megfigyelhető az etnikai faktor jelentősége, mint ahogy az is, hogy a magyar nyelvűek szívesebben látott beköltözők.

„Legyen annyi magyarság bennetek, ami felülírja a pénzt, meg ne lássam, hogy szlovákoknak fogjátok a telkeket eladni.” (középkorú magyar férfi)

Etnikai háttérű konfliktusok „őslakosok” és „beköltözők” között

E téma kapcsán fontos hangsúlyozni, mi áll annak a háttérében, hogy az etnikai komponens egyáltalán szerepet játszhat a szuburbanizáció folyamatának tanulmányozásakor. Leszögezhetjük, hogy noha a szlovák–magyar államközi kapcsolatok hagyományosan nem számítanak szívélyesnek, mint ahogy a két nemzetiség viszonya is sérelmekkel és kölcsönös félreértésekkel, továbbá a történelmi és nemzeti narratívák közti párbeszéd hiányával terhelt, a Pozsony környéki magyarlakta települések helyi közösségei nem a fentiek alapján szervezik életüket, említést érdemlő etnikai alapú feszültség pedig legfeljebb alkalmasszerűen fordul elő. Ebből adódóan a fennálló társadalmi viszonyok és a magyarság lokális vezető szerepének módosítására irányuló törekvésként értékelt demográfiai és életmódbeli változásoktól való félelem áll az etnikai ellentétek háttérében. Az újonnan érkezők oldaláról pedig a vidékies, alapvetően konzervatív közeggel szembeni értetlenség, az azzal történő azonosulás nehézségei és a beköltözők számára szokatlan kulturális hatások játszanak szerepet ebben. Értelmezésemben ezek nem tekinthetők etnikai bázisú feszültségeknek, viszont a problémák bizonyos esetekben etnikai szempontokat sem nélkülöző konfliktusokban csúcsosodnak ki.

„Jönnek az idegenek és ritkítják az itteni magyarságot.” (középkorú magyar férfi)

„Annyi pozsonyi van itten, megveszik a házakat, kerteket, földeket, hogy a magyarok ne tudjanak létezni. Magyar falu volt ez, még most is, de mi kihalunk.” (idős magyar férfi)

„Szlovák a szlovákkal jobban szót ért, mint ahogy a magyar a magyarral is jobban szót ért. A gond akkor kezdődik, amikor bekerül a társaságba egy szlovák, és a magyarnak is szlovákkul kell beszélni. A kétnyelvűségre a mai időkben nincs idő. [...] A szlovák nem fog magyarul beszélni, mert nem tartja a magyar nyelvet megtanulhatónak, nem akarja megtanulni.” (középkorú magyar férfi)

Noha az újonnan érkezők elsőprő többsége nem beszél magyarul, sőt az interjúalanyok szerint sokuknak arról sincs tudomása, hogy alapvetően magyar jellegű közegbe költözik, közvetlen etnikai konfliktusok nem jellemzőek. Ennek elkerülését nyilván elősegíti, hogy az őslakosok és a beköltözők között viszonylag kevés az interakció, mint ahogy az is, hogy

a magas szintű társadalmi mobilitással rendelkező (sok esetben szlovák közegben tanuló, dolgozó stb.) helyiek számára a nyelvi különbségek nem, sokkal inkább az életforma- és életmódbeli eltérések számítanak szokatlannak. A megkérdezettek véleménye szerint a szlovák nyelvű új lakosok szintén igyekeznek elkerülni az etnikai feszültségeket. Mindezek dacára előfordulnak olyan konfliktusos helyzetek, amelyekben megjelenik az etnikai komponens; ezeknek két típusát definiálhatjuk.

Az első kategóriába sorolhatjuk azon helyzeteket, illetve szituációkat, amelyek tulajdonképpen az új lakosok már említett hiányos ismereteiből, valamint a szlovák és magyar nyelvű oktatási anyagok eltérő tartalmából, megközelítésmódjából fakad. A beköltözők nem mindig készültek fel arra, hogy lakóhely-változtatásuk egyben nyelvi és részben kulturális közegeváltást is jelent. Ezért teszik szóvá a magyar nyelvű feliratokat, hirdetéseket, kiadványokat vagy lepődnek meg a helyi rendezvények részben magyar nyelvű műsorain. Egybehangzó tapasztalatok szerint az ilyen jellegű félreértések gyorsan tisztázhatóak.

„A szlovákok sokszor meglepődnek, hogy magyar közegbe kerülnek.” (fiatal magyar férfi)

„Volt rá egy-egy példa, hogy megszólták az önkormányzatot, hogy miért kell magyarul is információkat megosztani. A kiköltözők közül sokan semmit sem tudtak arról, hogy itt magyarok élnek, teljesen más kontextusban tanítják a szlovák iskolákban Trianont vagy a lakosságcserét [...] a szlovákok úgy tudják, hogy a lakosságcsere teljesen önkéntes volt.” (vegyes házasságból származó középkorú férfi)

A konfliktusok második kategóriája jóval összetettebb és több potenciális feszültségforrást hordoz. Európa-szerte ismertek a hirtelen megnőtt lakosságszámból fakadó infrastrukturális és intézményi-szervezeti kihívások, amelyek többnyire a szuburbanizáció velejárói. Esetünkben – a kisebbségi, azaz magyar tannyelvű oktatási hálózat elterjedtsége miatt – az utóbbiak okozhatnak olyan konfliktusokat, amelyben időnként az etnikai dimenzió is érvényesül. Az újonnan érkező, döntően szlovák anyanyelvű lakosok egy része nem Pozsonyban, hanem új lakóhelyén, esetleg a szomszéd településen szeretné biztosítani gyermekei oktatását, ez a jelenség elsősorban az óvodai nevelésre és az általános iskola alsó tagozatára vonatkozik (az idősebb tanulók már jellemzően Pozsonyba ingáznak). Számos településen ilyen intézmények egyáltalán nem működnek, mivel a kisfalvas településhálózatból adódóan évtizedekkel korábban bezárták őket, illetve összevonták más településekével. A működő egységek férőhely-kapacitása korlátozott és a magyar többségű községekben gyakran kizárólag magyar tannyelvű tagozat érhető el. A szlovák lakosokat állításuk szerint nem zavarja a magyar oktatási nyelv, céljuk, hogy gyermekük a lakóhelyéhez minél közelebbi intézményt látogassa. Viszont a szlovák anyanyelvű gyermekek számának és arányának növekedésével ez a nyitott hozzáállás hamar megváltozik, ami a helyi magyar közösséget az új lakosok ellen hangolja.

„Nincs gondja a szlováknak, ha magyar faluba vagy intézménybe jön, de ha már bent van és elér 40-50%-ot, elkezd követelőzni, elkezd zavarni, ami magyar. Megállított egy szomszédom, hogy figyelj, rám szólnak, hogy miért beszélek én a gyerekekkel magyarul, hova fogunk így fejlődni? Volt olyan évünk, hogy oda jutottunk, hogy majdnem fele volt szlovák gyerek az óvodában. Azóta próbáljuk egy kicsit irányítani ezt is, úgyhogy most már kevésbé vegyes az óvoda [...] nem lenne szabad válogatnunk, de azért mi mindig próbáljuk a magyar arculatot megtartani” (középkorú magyar nő)

„A szüleink nagyon sokat harcoltak a magyar iskoláért. Rengeteg munkája benne van az ittenieknek. Nem engedjük, hogy hazardírozzanak vele.” (középkorú magyar férfi)

Több esetben a magyarlakta településeken formálódó új szlovák közösségek intenzív tevékenységet (aláírásgyűjtés, népszavazás kezdeményezése, minisztériumi kérvények) fejtek ki szlovák tanítási nyelvű iskola létrehozásáért, akár már néhány tanköteles korú diák számára. E kezdeményezések gyakran találkoznak a magyarok (település- vagy intézményvezetők, helyi lakosok) erős ellenállásával. Különösen nagy publicitást kapott a somorjai eset, amikor a kisvárosban a meglévő szlovák alapiskola mellé új elindítását kezdeményezték a környező, szlovák iskola nélküli falvakból bejárók számára.⁴³ A város vezetése – hivatkozva a már működő, kiemelten nagy diáklétszámmal (1150 fő) rendelkező intézményre – ellenállt,⁴⁴ aminek a következménye miniszteri „látogatás” lett, illetve az ügy felsőbb utasításra történő „megoldása”.⁴⁵ Az új intézmény 2022-ben a somorjai magyar gimnázium erre a célra felszabadított termeiben kezdte meg működését.

Lokális stratégiák és településtípusok

A kutatás tapasztalatai azt mutatják, hogy a Pozsony környéki, szuburbanizáció által érintett települések mindegyike helyi fejlesztési tervek, ingatlanpiaci szabályozásokra és intézményi kapacitásra támaszkodva önálló stratégiákkal válaszol a megváltozott migrációs folyamatokra. A lokális stratégiák jellege számos tényezőtől függ: az előbb felsoroltak mellett a helyi közösség attitűdjei, a nyelvi-etnikai karakter, közlekedési-elérhetőségi szempontok

43 Pomichal Krisztián: (Nem) mindennapi küzdelmeink: A városvezetés akarata ellenére létesülhet új szlovák alapiskola Somorján. *Ma7*, 2021. augusztus 12. Letöltés helye: ma7.sk, letöltés ideje: 2023. 08. 30.

44 Pomichal Krisztián: „Már nincs jó megoldás!”: A városvezetés akarata ellenére létesülhet új szlovák alapiskola Somorján. *Ma7*, 2021. augusztus 14. Letöltés helye: ma7.sk, letöltés ideje: 2023. 08. 30.

45 Iboš Emese: Gröhlting elment Somorjára, és bejelentette, hogy új szlovák alapiskola nyílik. *Denník N*, 2022. augusztus 18. Letöltés helye: napunk.dennikn.sk, letöltés ideje: 2023. 08. 30.

(Pozsonytól való távolság, vonat- és buszjáratok) vagy az infrastruktúra (közutak, vasút, csatornázottság) állapota, keresztmetszete egyaránt fontos, de nem kizárólagos faktorként jelenhetnek meg. A fentiekén túl a települési együttműködések, az önkormányzatok informális kapcsolati hálója, illetve a településvezetők beállítottsága és egyéni ötletei is aktívan formálhatják e stratégiákat. Mindezek alapján három települési alaptípus körvonalazódik.

Az első kategória, ahol a gyors fejlődés és Pozsony „elővárosává” válás deklarált cél, és amelyre az ingatlanpiaci szereplők működésének széles körű támogatása, illetve a helyi fejlesztési tervek és építési szabályzatok rugalmas kezelése jellemző. A lakosságszám és a lakóingatlanok számának emelkedése gyors (olykor robbanásszerű), újabb és újabb területek válnak építési-beruházási zónává, az urbánus életforma és az ehhez kapcsolódó szolgáltató funkciók általánossá válnak. Új lakónegyedek létrejöttével az eredeti településmag is fokozatosan elveszíti korábbi arculatát, a régebbi lakóingatlanok felvásárlása, illetve sűrűsödés, a telkek felosztása révén. A fejlődés ára az e kategóriába tartozó településeken az infrastruktúra-fejlesztések megkésettsége, a hiányos intézményi kapacitás és a vidéki életforma gyors visszaszorulása. A fővárostól való távolság és az etnikai jelleg e kategória esetében jól definiálható, ám korántsem kizárólag Pozsonyhoz közeli szlovák falvakat sorolhatunk ide.

„Igen, ott bedobták a gyepelöt, Pozsony elővárosa szeretnének lenni, annyira eladtak minden telket, hogy a községnek nem maradt, ahová új iskolát vagy óvodát építhetne.” (középkorú magyar nő)

A második kategória foglalja magába a legtöbb települést, az idekerült önkormányzatok az átmenetet képviselik az első és a harmadik kategória között, fontosnak tartják a lélekszám növekedését, új utcák, lakónegyedek létrejöttét, viszont a folyamatot igitkeznek hivatalos eszközökkel szabályozni, illetve lassítani. E helységeken az eredeti és az új településszövet közötti eltérések még jól érzékelhetőek, a változások gyorsak, de ütemük elmarad az első csoporthoz tartozókéétól. Az „öslakosok” és a beköltözők lélekszámbeli súlya kiegyenlített, az interakció szintje alacsony, párhuzamos mikrotársadalmak jelenléte jellemző. Az infrastrukturális fejlesztések megkésettsége kevésbé általános, ám a települések folyamatosan küzdenek a megnövekedett terhelés és az újra és újra szűknek bizonyuló kapacitások okozta kihívásokkal, ami az önkormányzatokra komoly anyagi terhet ró. Az első és a második kategória esetében egyaránt súlyos problémát okoz az új lakcímüket hivatalosan nem bejelentő lakosok magas aránya.

„Szeretnék azt, ha a falu megtartaná a ksfalu arculatát. A betelepülést első sorban a falufejlesztési tervvel lehet visszafogni. Meg van szabva a tervben 2003 óta, hogy hová lehet építkezni, kétszer vagy háromszor változott azóta, a legutolsó változtatásban új területeket már nem tettünk bele, csak reguláltuk, megnagyobbítottuk a telkeket, ahol lehet építkezni, hogy ne sűrűsödjének.” (vegyes házasságból származó középkorú férfi)

„Az a falu jó példa: a polgármester bérházakat építtetett és felvételizteti a jelentkezőket, hogy mennyire vesznek majd részt a közösségi életben.” (fiatal magyar férfi)

„Minden egyes kérvényezővel leültem és elbeszélgettem: miért akar ide jönni, mit tud hozzátenni a közösséghez.” (középkorú magyar férfi)

A harmadik kategória foglalja magában azon településeket, ahol a szuburbanizációt ugyan nem tekintik káros folyamatnak, ugyanakkor a rendelkezésre álló eszközökkel igyekeznek minimalizálni annak lokális hatásait. Idetartoznak azon döntések, amelyek gátat szabnak a településen kívül élők ingatlanszerzésének, előnyben részesítve a helyi lakosokat. Ilyen eszköz lehet a helyi szabályozó és fejlesztő tervdokumentumok ingatlanpiaci szereplők számára előnyös módosításainak elmaradása, vagy a már elfogadott változtatások nehezen teljesíthető feltételekhez kötése. Utóbbira példa az a döntően magyarlakta község, ahol az önkormányzat kijelölt ugyan ingatlanfejlesztési területet, ám a Szlovákiában jelenleg hatályos szabályok értelmében új lakóingatlanok építése csak azok szennyvízcsatorna-hálózatra történő rákapcsolásával valósulhat meg. A környék településeit ellátó szennyvíztisztító viszont elérte kapacitása felső határát, új egység rákötését nem engedélyezi, így az ingatlanfejlesztési tervek kivitelezését határozatlan időre elhalasztották. Szintén eszköz lehet egy település számára, ha kapacitáshiányra hivatkozva nem engedi a településen kívüli lakcímmel rendelkezők fogadását saját oktatási vagy szociális intézményeiben. E községek átalakulása visszafogott ütemű, ugyanakkor néhány változás, többek között az ingatlanárak utóbbi években történt jelentős emelkedése, hasonlóan a másik két kategóriához, őket sem kerüli el.

„Kemény szabályozás kell, a falufejlesztési tervben olyan feltételrendszert adni, ami gondot okoz az ingatlanosoknak” (középkorú magyar férfi)

„Napi szinten elszlovákosodással küzdünk, a betelepüléssel, a község átváltozásával. A cél az volt, hogy megmaradjunk tipikus vidéki falunak. Ehhez valamilyen szinten korlátozni kell a fejlődést. Nálunk csak helyi vagy helyi kötődésű vehetett házat.” (középkorú magyar nő)

A fentiekén túl az „öslakosok” lokális döntéshozatalban történő felülreprezentáltságához, s ily módon a település vezetésének kézben tartásához, beköltözőkkel szembeni „megvédéséhez” hozzájárulhat az önkormányzati választások kapcsán alkalmazott gyakorlat is. A szlovákiai törvények lehetővé teszik tetszőleges számú helyi szavazókör kialakítását, amit a jogalkotó az önkormányzatok kompetenciájaként jelöl meg. Ha sok szavazókör van, a beköltözők (számos interjúban: „a szlovákok”) szavazatai szétforgácsolódnak, míg a korábbi beágyazottságot és politikai tőkét biztos kézzel használó „helyiek” egyenként minden körzetet megnyernek; legalábbis nagyobb eséllyel indulnak a

siker reményében, mintha adott településen csak egy szavazókör lenne, és annak eredményei határoznák meg a képviselői helyeket elnyert személyek listáját. A mintaterületen található egyik, napjainkban etnikailag már erősen vegyes kisváros így maradhatott a 2022. évi önkormányzati választások után is lényegében teljesen „helyi” (és magyar) vezetésű.

Következtetések

Kutatásomban arra kerestem a választ, hogyan formálják át a szlovák fővárost, Pozsonyt és környékét érintő szuburbán folyamatok a városhoz közel helyezkedő települések és közösségek életét, kiemelt fókusszal a magyarok lakta közösségekre és az ott élők etnikai identitására. Az adatok értelmezése, illetve a helyszíni munka során egyértelművé vált, hogy a Pozsony környékén élő magyarok számára a leghangsúlyosabb kérdéskörök a szuburbanizáció révén folyton változó környezethez kapcsolódó, az arra adott lokális reakciók különböző (intézményi, ingatlanpiaci, településarculati) faktorai. Utóbbiak végső soron éles határokkal nem jellemezhető, de viszonylag jól definiálható lokális stratégiátípusokká állnak össze. E stratégiák közötti eltérések alapján három településkategóriát különíthetünk el a pozsonyi agglomerációban: települések azon csoportját, ahol a szuburbanizáció hatásai lényegében korlátlanul, érdemi szabályozás nélkül érvényesülnek, az átformálódó, ám a folyamatot lassítani próbáló önkormányzatokét, illetve azon kategóriát, amelyben a rendelkezésre álló eszközök mindegyikével az eredeti vidékies karakter megtartására törekednek. A folyamatos migráció révén a magyarlakta településeken többnyire dinamikusán növekszik a szlovák ajkú népesség aránya, a helyi közösségi diskurzusban és az esetleges konfliktusokban az etnikai komponens viszont csak bizonyos helyzetekben, leginkább az oktatási intézmények nyelvhasználata kapcsán jelenik meg.

MÉSZÁROS ANDRÁS

A BELSŐ MIGRÁCIÓ HATÁSAI SZLOVÁKIA LAKOSSÁGÁRA

Szlovákia önállóvá válása óta nagy változásokon ment keresztül. A változások egyik területe az ország demográfiáját érinti, de nem csak abban az értelemben, hogy változott a lakosság száma és összetétele, hanem abban is, hogy milyen módon változott a lakosság földrajzi elhelyezkedése. Az elmúlt harminc évben néhány gazdasági központ körül, leginkább Pozsony vonzáskörzetében hihetetlen mértékű centralizáció és szuburbanizáció zajlott le, aminek keretében az érintett területek lakossága lényegesen megnőtt.

A belső migráció, tehát a lakosság országon belüli elmozdulása főleg gazdasági szempontok alapján történik, az okozója pedig a gazdasági centralizáció, tehát a gazdasági aktivitás néhány helyen való központosítása. A lakosság mobilis része pedig a gazdaságilag lemaradó régiókból, tehát azokból, ahol kevés a munkalehetőség és a vásárlóerő, vagy más körülmények nem támogatják a vállalkozások létrejöttét, a több lehetőséget kínáló területekre költözik. A változások hatásai tehát nemcsak a magas beköltözést, hanem a magas elköltözést mutató területeken is számottevők.

A kutatásom során azt szerettem volna megvizsgálni, milyen mértékben változott az ország lakosságának száma, regionális eloszlása és szerkezete, milyen erők alakították ezt a változást és milyen hatásaik voltak országos és regionális szinten. Számszerűsíteni és bizonyítani szerettem volna azokat a folyamatokat, amelyeket nap mint nap látunk és feltételezünk, de talán a mértékükkel nem voltunk eddig tisztában. Különös figyelmet fordítok a magyar közösségre gyakorolt hatásukra, mivel több magyarlakta régió is érintett mind a beköltözési, mind az elköltözési folyamatokban és ezeknek a közösségeinkre is komoly hatásai vannak.

Általános megállapítások és módszertan

A kutatás során több adatbázissal is dolgoztam, de ezeket általánosan két csoportra lehet osztani: a Szlovák Statisztikai Hivatal saját statisztikai adatbázisára, illetve az elmúlt három népszámlálás (2001, 2011, 2021) eredményeinek adatbázisaira. A statisztikai hivatal adatbázisa volt a forrása a lakosok számára, valamint a természetes szaporulatra és migrációs szaldóra vonatkozó adatoknak. A népszámlálási adatokra a nemzetiségi mutatók, a korösszetétel és az ingatlanok számánál volt szükség, ezeket ugyanis az általános adatbázis nem tartalmazza.

A lakosság alakulásánál az 1997-től 2021-ig terjedő 25 éves időszakot vizsgáltam, mivel ekkorra lezajlottak a 90-es évek közepén történt közigazgatási változások, konkrétan kialakultak az új járások és megyék, amelyek máig érvényben vannak. Ennek megfelelően a népszámlálási adatbázisokból azokat az éveket használhattam, amelyek ebbe az időszakba esnek, tehát a legutóbbi három népszámlálás adatait.

Regionális szinten a járásokat és önkormányzatokat vizsgáltam. A járások mellett azért döntöttem, mert ezek a regionális egységek sokkal homogénebbek és egységesebbek, mint a sokat kritizált megyék, amelyek kialakításakor nem vették figyelembe a természetes régiókat. Járási szinten nagyon könnyen meg tudjuk határozni azokat a járásokat, amelyek magyarnak tekinthetők, tehát amelyekben a magyarlakta települések találhatók. Itt fontos megjegyezni, hogy a szlovák közigazgatásban Pozsony és Kassa kerületei is a járások rendszerébe tartoznak, tehát ezeket is így kezelem. Ennek megfelelően mind a 79 járást vizsgáltam.

A második regionális szint, amivel dolgoztam, a városi és települési önkormányzatok szintje, ahol a kisebbségi nyelvhasználatról szóló törvénynek megfelelően határoztam meg a magyarlakta településeket. Egy esetben a jobb szemléltetés céljával eltértem ettől a meghatározástól, és azokat a településeket tekintem magyarlakta falvaknak és városoknak, ahol a magyarok száma meghaladja a 3%-ot, vagy számuk legalább 10 főt tesz ki. Ezt az egy ábrát ennek megfelelően jelöltem meg.

A települések és járások neveit magyarul tüntetem fel, viszont első említésüknél a pontosság kedvéért szlovákul is szerepelnek majd.

A korösszetétel elemzésénél a fiatalok és gyermekek arányát vizsgáltam az összlakosság-hoz viszonyítva. A fiatalok korcsoportját 20 és 40 év között határoztam meg. Gazdaságilag ez a halmaz a pályakezdő fiataloktól a karrierjük már megalapozó középkorúakig terjed, valamint ennél a korosztálynál a legjellemzőbb a családalapítás is, amely fontos mozzanat a kutatásunk során. A kisgyermekek arányánál a 6 év alatti gyerekek számát vettem alapul.

Az elemzés legfontosabb mutatója a lakosság változása a vizsgált időszak két végpontja, tehát az 1997-es és 2021-es adatpontok között mind főben, mind százalékban. A használt adatbázisok segítségével meg tudtam határozni azt a két alapvető hatást, ami növeli vagy csökkenti a lakosok számát egy-egy településen. Ez a két hatás, azok kölcsönös folyamatai és hatásai lesznek a kutatásom fő mozgatói.

A lakosságváltozás alakulásának összetevői

A statisztikai hivatal adataiból könnyen kiolvasható a lakosságváltozás két alkotóeleme: a természetes és a migrációs lakosságváltozás. A természetes változást az adott egységben (önkormányzat, járás, megye, ország) születettek és elhalálozottak száma közötti különbség jelenti. Tehát ha az adott területen és időszakban többen születtek, mint ahányan meghaltak, a lakosság száma ezen együttható hatására nőtt, ellenkező esetben pedig csökkent. A migrációs lakosságváltozás az adott időben és az adott egységben állandó lakhelyre bejelentkezett és az állandó lakhelyről kijelentkezett lakosok számának közötti különbségéből adódik. Ha több a beköltöző, a lakosság száma gyarapodik, ellenkező esetben pedig csökken.

A két együttható kölcsönös hatásából több helyzet is kialakulhat. A természetes növekedést ellensúlyozhatja a migráció alakulása, amivel a lakosok száma összesítve gyarapodik. Illetve egy vizsgált közigazgatási egységben a természetes csökkenés mellé párosulhat migrációs csökkenés is, ezáltal a lakosság összesített fogyatkozása felerősödik vagy épp fordítva. A továbbiakban ezeket a lehetséges helyzeteket vizsgáljuk meg.

A hatásokat leginkább úgy tudom érzékeltetni, ha a két komponens összlakosságra gyakorolt hatását kvantifikálom százalékban kifejezve. Szemléltetem egy példán:

	Lakosság 1997	Természetes szaporulat szaldója 1997 óta ¹	Természetes szaporulat hatása a lakosságra	Migrációs szaldó 1997 óta ²	Migráció hatása a lakosságra	A két komponens összhatása/ A lakosság változása 1997-hez képest
X település	1000	50	$50/1000 = 5\%$	100	$100/1000 = 10\%$	$5\% + 10\% = 15\%$

1 Az 1997 óta meghaltak és születettek száma közötti különbség.

2 Az 1997 óta elköltözők és beköltözők száma közötti különbség.

Tehát a továbbiakban, ha a migrációs lakosságnövekedés vagy természetes lakosságnövekedés kifejezést alkalmazom, abban a természetes szaporulat vagy a migráció összlakosságra gyakorolt százalékos hatását értem a fenti példa alapján.

A népesség számának alakulása országos szinten

Az 1997 és 2021 között eltelt 25 évben Szlovákia lakossága 47 ezer fővel gyarapodott (5,39 millióról 5,43 millióra). Ebben a 25 évben a népesség 2020-ban volt a legmagasabb, ekkor 5,46 millió állampolgára volt az országnak.

Regionális szempontból a lakosság járási szinten történő alakulásában két dominánsan növekedő régiót és több, különböző intenzitással csökkenő régiót határozhatunk meg.

A legnagyobb növekedés a fővárost övező járásokban érzékelhető, valamint az ehhez a területhez szervesen kapcsolódó Nyitrai (okres Nitra) és Nagyszombati járásban (okres Trnava).

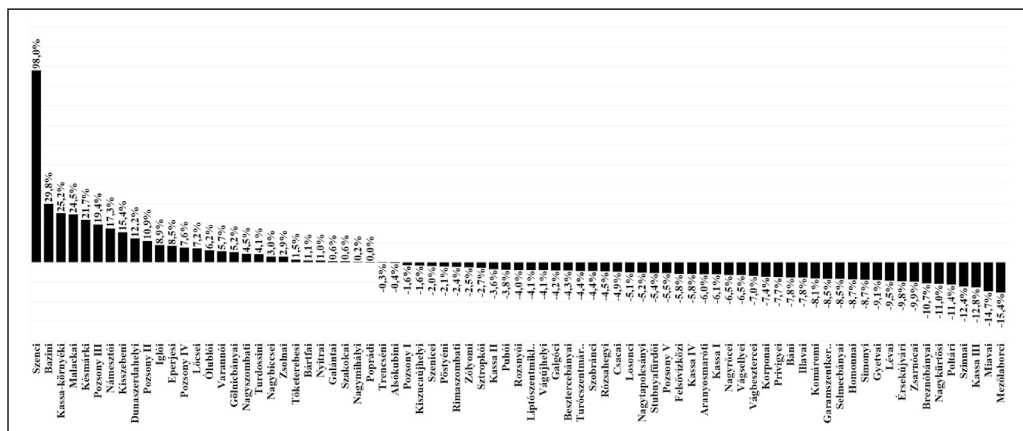
Figyelemre méltó eredményt mutat az ország keleti részében formálódó növekvő régió is, amely nemcsak a Kassa (Košice) – Eperjes (Prešov) tengely mentén terül el, hanem észak-déli irányban sávot alkot a magyar és a lengyel határ között, emellett a tátrai régióba is benyúlik.

Ez a keleti országrészben kialakult sáv elválasztja egymástól azt a két összefüggő területet, ahol viszont járási szinten a lakosság csökkenése tapasztalható. A két nagy összefüggő növekedést mutató területen kívül, alig néhány növekedést mutató járás említhető még meg. Ilyen a Szakolcai járás (okres Skalica), valamint a térképen párokat alkotó Zsolnai (okres Žilina) és Nagybicsei (okres Bytča), illetve a Námesztói (okres Námestovo) és Turdossini (okres Tvrdošín) járás.

Külön kiemelném a legnagyobb növekedést mutató járásokat. Az 1997-es adatokhoz viszonyítva öt járásban 20%-nál is többel nőtt a népesség. Közülük három járás közvetlenül a főváros, Pozsony szomszédságában található.

- Az ország legnagyobb lakosságnövekedése a Szenci járásban (okres Senec) tapasztalható, amelynek lakossága a megfigyelt 25 évben csaknem a duplájára nőtt (98%).
- A Szenci járást nagyon sokkal lemaradva követi a Bazini (okres Pezinok, 29,8%), a Kassa-környéki (okres Košice-okolie, 25,2%), valamint a Malackai járás (okres Malacky, 24,5%).
- Nagyon komoly növekedést mutat még a Késmárki (okres Kežmarok), a Námesztói, a Kisszebeni (okres Sabinov) és a Dunaszerdahelyi járás (okres Dunajská Streda), illetve

Pozsony két olyan városrésze, melyekben lényeges lakossági ingatlanfejlesztési projektek zajlottak (Pozsony III / Bratislava III és Pozsony II / Bratislava II).

1. ábra: A lakosság változása 2021 és 1997 között Szlovákia járásaiban

Forrás: saját szerkesztés

A két nagy és összefüggő csökkenő terület közül lényegesen nagyobb a középső régió, amely egészen nyugat felé húzódik, kiterjedve délnyugati irányban a Komáromi járásig (okres Komárno), valamint északnyugati irányban a Miavai (okres Myjava) és Szenicei járásig (okres Senica).

A középső, csökkenő régióon belül elkülöníthető még három egység, melyekben a lakosság fogyatkozása különösen magas mértékű (5–10% közötti). A legnagyobb ilyen egység a cseh határtól, a Vágbesztercei járástól (okres Považská Bystrica) egészen a déli határig húzódik. A magyarlakta járasok közül magába foglalja a Komáromi, Érsekújvári (okres Nové Zámky), Vágsselyei (okres Šaľa), Lévai (okres Levice) és a Nagykürtösi járást (okres Veľký Krtíš). A másik lényegesen magas csökkenést mutató alegységet az Alacsony-Tátrától délre eső Breznóbányai (okres Brezno), Gyetvai (okres Detva), Poltári (okres Poltár) és Rozsnyói járasok (okres Rožňava) alkotják, melyek közül az utóbbi magyarlakta.

A harmadik alegységet egyetlen járás képezi, amely egyben az ország második legnagyobb csökkenését produkáló járása is, a Miavai (az ország észak-nyugati határán). Lakosainak száma 1997 és 2021 között mintegy 15%-kal csökkent.

A másik csökkenést mutató nagyobb terület az ország északkeleti csücskében található, amely már hagyományosan gazdaságilag lemaradó területnek számít. A szóban forgó járasok közül negatív értelemben kiemelkedik a Szinnai (okres Snina) és a Mezőlaborci járás (okres Medzilaborce). A Szinnai járás lakosainak száma 25 év alatt több mint 12%-kal

csökkent, míg az ország legnagyobb csökkenését mutató Mezőlaborci járásban a 2021-es adatok szerint több mint 15%-kal kevesebben élnek, mint 1997-ben.

Összegezve megállapítható, hogy a lakosság száma két nagyobb régióban, Pozsony környékén és a Kassa–Eperjes-tengely mentén, valamint a zsolnai és az árvai régióban (Orava) nőtt.

A természetes és a migrációs lakosságváltozás egymásra gyakorolt hatásai

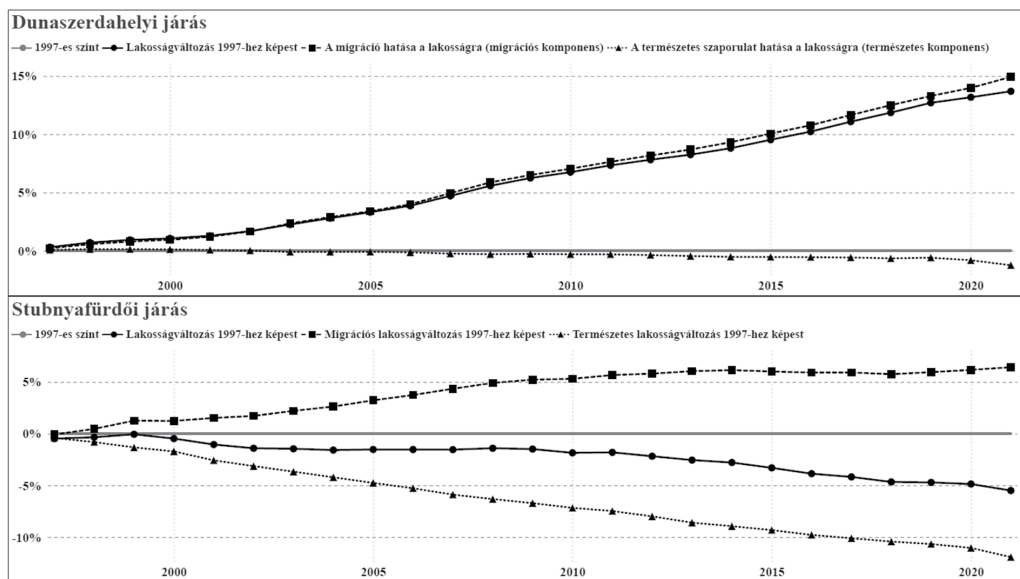
Ha csak az 1997 és 2021 közötti lakosságkülönbséget veszem figyelembe, a járásokat négy egyszerű kategóriába sorolhatom.

Első kategória: a természetes szaporulat csökkenti, a migrációs szaldó növeli a lakosság számát – a kérdés ebben az esetben az, hogy melyik változás a dominánsabb, ez határozza ugyanis meg az összlakosság számának alakulását. A vizsgált időszakban 21 szlovákiai járást jellemezett ez a helyzet, ebből hat esetben a migráció ellensúlyozta a lakosság természetes fogyását. Mind a hat járás, ahol a migráció ellensúlyozni tudta a természetes fogyást, az ország nyugati harmadában található, két esetben Pozsony városrészeiről van szó.

- Dunaszerdahelyi járás – a Dunaszerdahelyi járásban szintén kiterjedt lakóparképítés zajlik, ami egyrészt a városból kiköltözőket, másrészt a város vonzáskörzetébe máshonnan beköltözőket fogadja. A belső migráció, 1997-hez képest, hozzávetőlegesen 15%-kal növelte volna a népességet, de hatását 1,2%-kal csökkentette a szaporulat fogyatkozása. A járás lakossága így 1997-hez képest 13,7%-kal növekedett. A magyarlakta járások közül a Komáromi és az Érsekújvári is hasonló helyzetben van, ahol a migráció csak alig képez ellensúlyt a 9% fölötti természetes fogyatkozással szemben.

A második esetben a természetes szaporulat csökkentő hatása erősebb, mint a migrációs hatás, ami végül az összlakosság csökkenését eredményezi.

- Stubnyafürdői járás (okres Turčianske Teplice) – kiváló példa a jelenségre az ország legnagyobb természetes csökkenését mutató járása. A Stubnyafürdői járás lakosainak száma az 1997-es adatokhoz képest 11,9%-kal csökkent. Bár aránylag magas a migrációs lakosságnövekedés, ami akár 6,4%-os növekedést is jelenthetne, viszont az összhataás eredményeként, a járás lakossága a 25 év alatt 5,4%-kal csökkent.

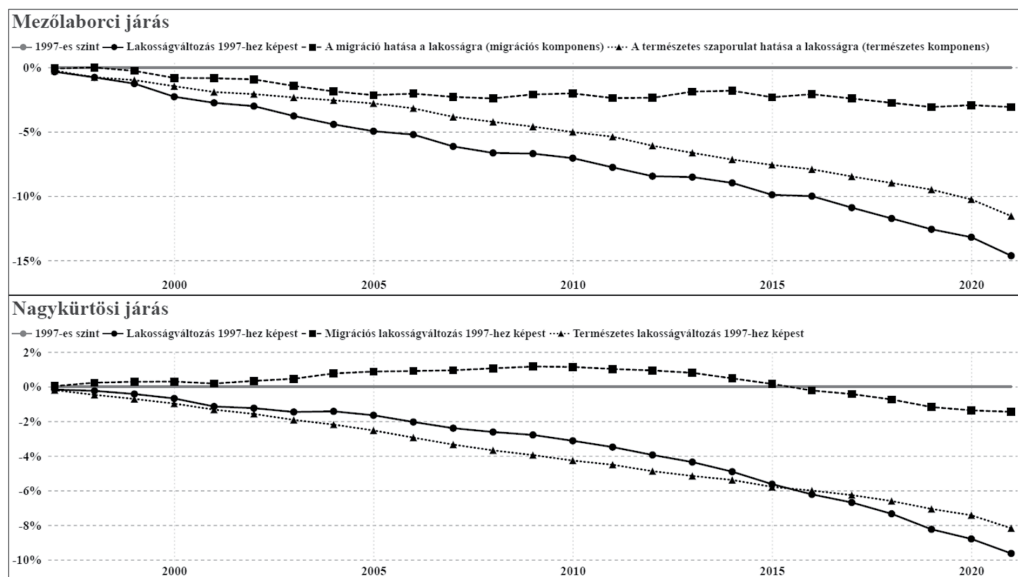

2. ábra: A Dunaszerdahelyi és Stubnyafürdői járás lakosságának alakulása komponensek alapján 1997-hez képest (1997 = 100%)

Forrás: saját szerkesztés

Második kategória: mindkét komponens csökkentő hatású – gyakorlatilag ez egy katasztrófaspirálnak megfelelő forgatókönyv. A lakosság fokozatosan előregedik, míg a még elmozdulni képes, főleg fiatalabb korcsoportokhoz tartozó réteg elköltözik más régiókba, azaz a produktív réteg mind gazdasági, mind biológiai értelemben rohamosan csökken, és a természetes szaporulat csökkenésének megfordítása alig lehetséges. Leegyszerűsítve: a régió fiataljainak már máshol születnek gyermekei. Mindez azt eredményezi, hogy ezekben a járásokban a legmagasabb a lakosság számának csökkenése. Az országban összesen 24 ilyen járás van, közülük öt magyarlakta (Nagykürtösi, Lévai, Vágsellyei, Rozsnyói, Nagyrőcei [okres Revúca]).

- Mezőlaborci járás – a legnagyobb lakosságcsökkenést mutató járás is ebbe a kategóriába tartozik. A Mezőlaborci járásban a születési szaldó hatása a lakosságszám alakulására a vizsgált 25 évben -11,6% volt, amit még tovább fokoz a 3%-ot is meghaladó elköltözés.
- Nagykürtösi járás – a magyarlakta járások közül a Nagykürtösi járásban a legrosszabb a helyzet. A vizsgált 25 évben 3800-zal többen haltak meg, mint ahányan születtek, ami több mint 8%-kal csökkentette a járás lakosságát. Az elköltözések miatt ehhez még további 1,5%-os csökkenés párosult, ami azt eredményezte, hogy a járás lakossága 11%-kal csökkent. Érdekes, hogy a 2010-es évek közepéig a migrációs hatás még pozitív volt.

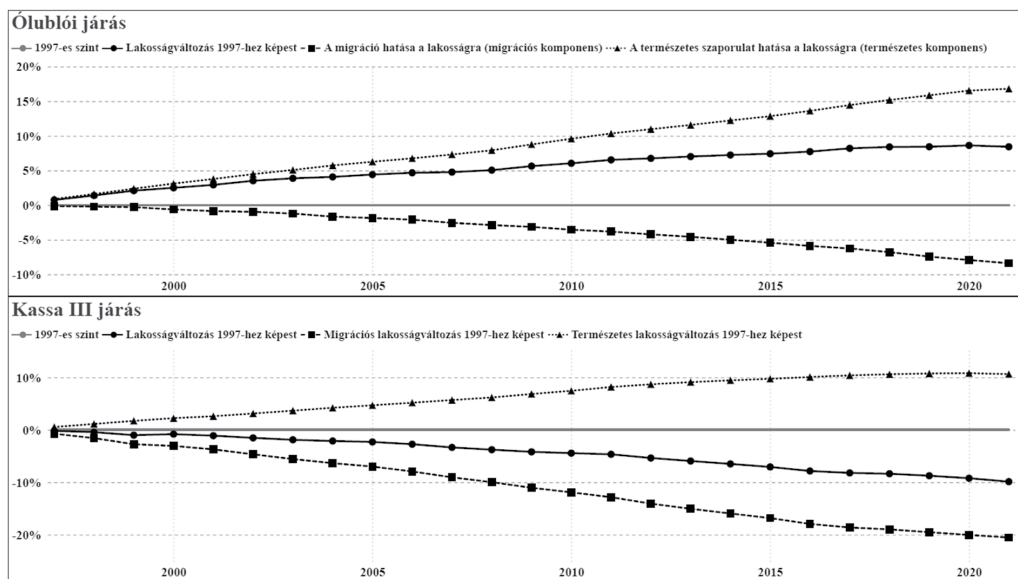

3. ábra: A Mezőlaborci és Nagykürtösi járás lakosságának alakulása komponensek alapján 1997-hez képest (1997 = 100%)

Forrás: saját szerkesztés

Harmadik kategória: a természetes szaporulat növelő, a migráció csökkentő hatású – nagyon hasonló helyzetet jelent, mint az első kategóriában leírtak. Ebben az esetben is az a kérdés határozza meg az összlakosság alakulását, hogy melyik hatás a dominánsabb. A 25, ebbe a kategóriába tartozó járásból (3 magyarlakta) tizenháromban (2 magyarlakta) volt 1997 óta jelentősebb a szaporulat, így a lakosság száma gyarapodott. Három járásban, a Késmárkiban, a Námesztóiiban és a Kisszebeniben olyan nagymértékű a természetes növekedés, hogy az összhataás 10% felett van. A Késmárki járás vizsgált időszakában az elköltözés mindössze 0,5%-os csökkenést okozott a lakosság körében, azaz nagyon kis hatással volt a 25,3%-os természetes növekedésre, ami az országban egyben a legnagyobb is. A példánál sokkal érdekesebb jelenségek figyelhetők meg.

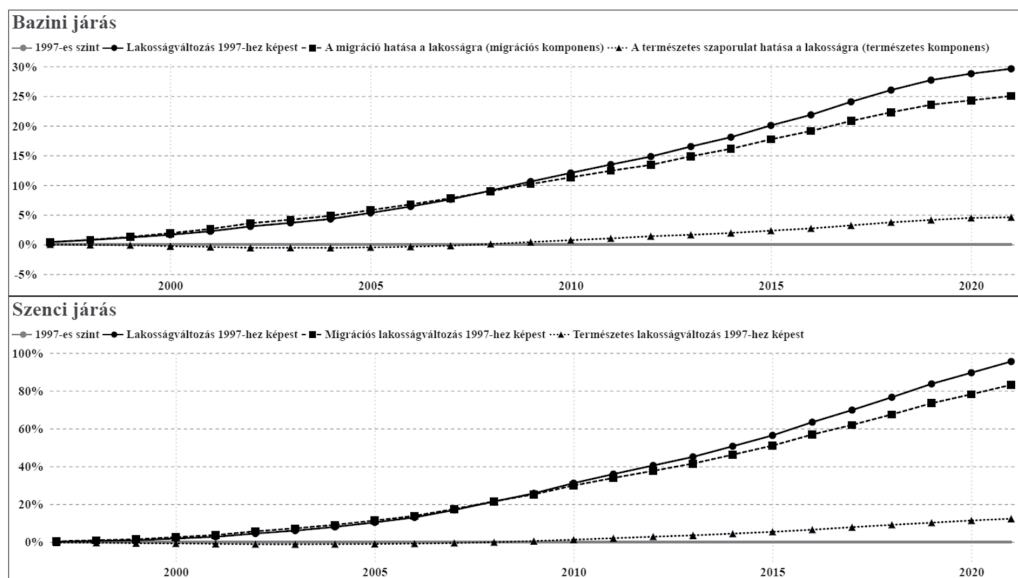
- Ólublói járás (okres Stará Ľubovňa) – a kategórián belül a legnagyobb fordulatot az Ólublói járás érte el. A lakosság a költözések következtében a 25 év alatt 8,4%-kal csökkent volna, viszont a születési szaldó 16,8%-kal növelte, így a népesség összesítve 8,4%-kal nőtt.
- Kassa III (okres Košice III) – e járásban pont ellenkező a helyzet. A természetes szaporulat hiába két számjegyű, ha az elköltözés kétszer olyan erős negatív hatást ért el, így 1997-hez képest már majdnem 13%-kal csökkent a lakosok száma.

**4. ábra: Az Ólublói és Kassa III járás lakosságának alakulása komponensek alapján
1997-hez képest (1997 = 100%)
Forrás: saját szerkesztés**

Negyedik kategória: mindkét komponens lakosságnövelő hatású – az ún. „boom” szituáció, ami kilenc járást érint Szlovákiában, közülük pedig a Szenci és a Kassa-környéki magyarlakta. Logikusan következik, hogy a két összhatás nagyon magas lakosságnövekedést eredményez. A négy legnagyobb növekedést elért járásban is ezt a jelenséget figyelhetjük meg. Továbbá az adatok azt mutatják, hogy ha a migrációs növekedés magas, az idővel a természetes szaporulatot is felfelé mozdíthatja. Ez annak köszönhető, hogy magas migrációs szaldót elsősorban a gazdaságilag fejlett régiókban figyelhetünk meg, amelyek a gazdaságilag releváns nagyvárosok körül formálódnak. Ezeknél az egyik tipikusan megfigyelt jelenség a nagyvárosokból való kiköltözés a környező településekre, illetve, hogy számos lakos más régiókból a nagyváros környékén telepedik le, és onnan ingázik a munkahelyére. A városokba való beköltözés is jelentős lehet. Minden esetben elsősorban a fiatal, születési helyéhez kevésbé ragaszkodó lakosság változtat lakhelyet, illetve sok esetben párok vagy fiatal családok költöznek át a munkalehetőség vagy egyéb gazdasági tényező miatt, és ott alapítanak családot, ezzel is növelve a születési szaldót. A két összhatás pedig végül rohamosan növeli a lakosság létszámát. A legnagyobb növekedést mutató járások közül ez a jelenség figyelhető meg a Bazini, Malackai vagy a Nagyszombati járások esetében is, illetve két pozsonyi járásban (II. és V.). Ugyanez jellemző a legnagyobb lakosságnövekedést mutató Szenci járás esetére is.

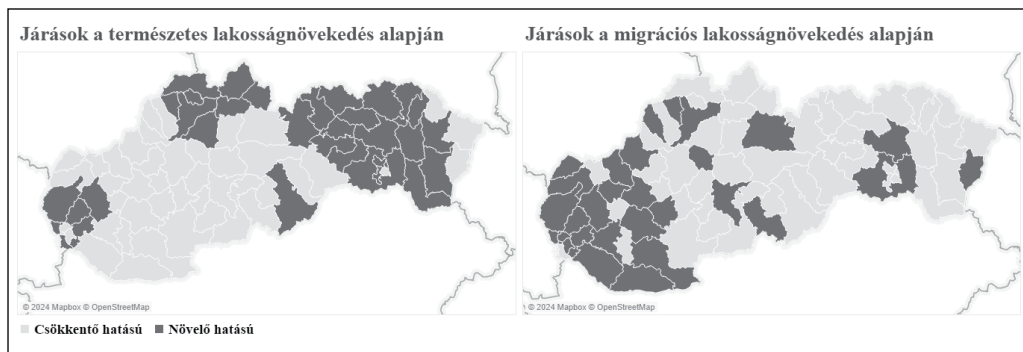
- Szenci járás – országos szinten a legnagyobbat nőtt járás, a legextrémebb mutatókkal, ezáltal a legkiválóbb példája a fentebb leírt jelenségnek. 1997 és 2008 között a természetes lakosságnövekedés 0% alatt volt, tehát többen haltak meg, mint ahányan születtek. A lakosság ezáltal elméletileg fogyásnak indult, ám a másik oldalon rohamosan nőtt a migrációs szaldó és 2008-ra, a népesség a belső vándorlásának köszönhetően 1,5%-kal megnőtt. 2009-től pedig a születések számának ugrásszerű növekedésének következtében, beindult a természetes lakosságnövekedés is. Az 1997-es adatokhoz képest 2021-ben a természetes gyarapodás már 12% fölötti növekedést generált. A két hatás értéke miatt az elmúlt években a Szenci járás lakossága csaknem duplájára nőtt.
- Bazini járás – hasonlóan a Szenci járáshoz, itt is a beköltözők sokasága tudta a természetes csökkenést megfordítani. A két járás elhelyezkedése nagyon hasonló, mindkettő a főváros tözsomszédágában terül el, emellett pedig egymás szomszédjai is. Mindkettőbe tehát főleg a város közelébe költöző, vagy onnan kiköltöző, gazdaságilag aktív, sok esetben fiatalabb lakosság költözött be, amely természetesen magával hozza a születések és a gyermekek számának növekedését, általában kis késéssel. A Bazini járásban kisebb a két hatás, mint a Szenciben volt, itt a migrációs növekedés mindössze 25%. A természetes növekedés hatása a vizsgált időszakban pedig nem egész 5%-ot tett ki, ám 2008 előtt utóbbi még negatív volt, míg a beköltözés mindig növelő hatással bírt a járás lakosságára.

5. ábra: A Bazini és Szenci járás lakosságának alakulása komponensek alapján 1997-hez képest (1997 = 100%)

Forrás: saját szerkesztés

Amennyiben térképen külön-külön szemléltetem a felvázolt kategóriákat, máris felfedezhetők bizonyos trendek.

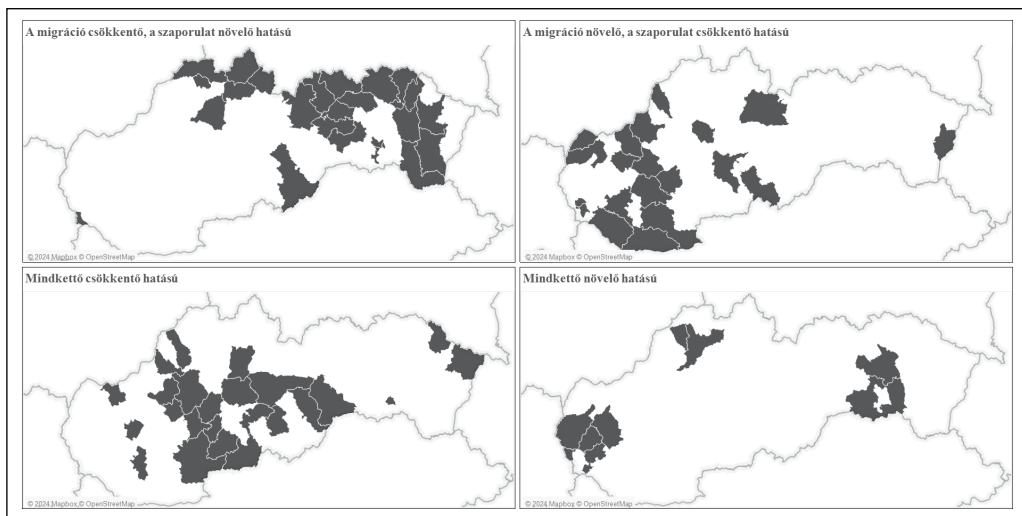
6. ábra: Szlovákia járásai a lakosságnövekedés két komponensének lakosságra gyakorolt hatása alapján
Forrás: saját szerkesztés

A természetes szaporulat okozta lakosságnövekedésnek két oka van. A Pozsony környékén fekvő járásokban a természetes lakosságnövekedés azért jelent meg, mert az adott területen a belső migrációval megnőtt a gyermekvállaló családok száma. Északon, keleten és délen (a Rimaszombati járásban / okres Rimavská Sobota) pedig azért, mert a lakosság jelentős százaléka roma nemzetiségű, illetve szociálisan rosszabb körülmények között él, és jellemzőbb rá a magas születési szám.

A migrációt szemléltető térképen elsősorban Pozsony szélesebb agglomerációjának beköltözési hullámát figyelhetjük meg, de komolyabb ilyen jellegű növekedést láthatunk még Zsolna (Žilina), Nyitra (Nitra) és Nagyszombat (Trnava) környékén is. Az utóbbi évtizedekben itt létesültek autógyárak, valamint egyéb ipari fejlesztések is zajlottak. Nagyon hasonló a helyzet a Kassa–Eperjes-tengely mentén is az ország keleti részében

A két térkép összehasonlításából látható, hogy a mindkét kategóriában növekedést mutató járások, elsősorban a két nagyváros, Pozsony és Kassa környékén vágnak egybe, ezekben a régiókban a beköltözés is jelentősebb. A két hatás együttes kivetítésekor még inkább kirajzolódik a pozsonyi vonzáskörzet, ahol a magasabb beköltözési rátával rendelkező járásokban már növelő hatásúvá vált a természetes szaporulat is. Szlovákia más járosaiban viszont egyelőre csak a migráció növeli a lakosságot, és az utóbbi folyamat – a természetes szaporulat növekedése – még várat magára. Hasonló módon viselkedik a Kassa-környéki és az Eperjesi járás (okres Prešov) is. Azok a járások, amelyekben az elvándorlás ellenére is nő a természetes szaporulat, az ország keleti harmadában, illetve az északi részében találhatók. A leginkább elnéptelenedő régiók, egy az ország nyugati és középső harmadát elválasztó, észak-déli sávban, a Vágbesztercei és Illavai járástól (okres Ilava) dél felé a Lévai

és Nagykürtösi járásig, valamint az ország szívében nyugatról-keletre, a Besztercebányaitól (okres Banská Bystrica) a Rozsnyói járásig húzódó térségbe tömörülnek. A két legjobban néptelenedő terület pedig az ország keleti szegletében található.

7. ábra: Szlovákia járásai a lakosságváltozás két együttthatójának együttes hatása alapján

Forrás: saját szerkesztés

Kizárólag a lakosságnövekedést mutató járásokat tanulmányozva megállapítható, hogy kilencben mutatott mindkét hatás növelő tendenciát.

- 5 Pozsony környéki: Pozsony I, Malackai, Szenci, Bazini és Nagyszombati járás
- 2 Kassa környéki: Kassa-környéki és Eperjesi járás
- 2 Zsolna környéki: Zsolnai és Nagybecsei járás

Érdekes, hogy azon járások, melyekben a lakosság gyarapodását a migráció okozta és egyúttal kompenzálta a természetes fogyást is (a migráció növeli, a szaporulat csökkenti a lakosságot, az összlakosság viszont nőtt), mind Pozsony közelében helyezkednek el. A fentebb vázolt folyamatok még csak a beköltözés stádiumánál tartanak, és feltételezhetően a születések számának növekedése még csak most fog igazán elindulni. Vizuálisan akár egy Pozsony körüli második agglomerációs gyűrűnek is tekinthetjük őket.

Települések

A települések tekintetében számtalan helyzet állhat fenn, ezeket nem fogjuk részletebben elemezni. Sokatmondó, hogy a húsz legnagyobb lakosságnövekedést jegyző településből tíz Pozsony tőszomszédságában, a Szenci járásban található. Mindegyik esetében egyaránt növelő hatása volt a beköltözés és a természetes szaporulat is. Az ország legnagyobb ugrását a vizsgált 25 év alatt Vörösmajor (Hviezdoslavov – Dunaszerdahelyi járás) produkálta, amelyben majdnem tízszeresére nőtt a lakosság létszáma 1997-hez képest.

A mozgások egyéb vonatkozásai és következményei

Az ilyen jellegű és mértékű változásoknak természetesen számos következménye van az érintett régiók és közvetve az egész ország életére. Gondoljunk csak bele, milyen több-kevesebb lakosság a közlekedésre vagy általánosan az infrastruktúrára, milyen módon szűkül be a tér a településekben, akár csak azzal, ahogy sűrűsödik a beépítettség, vagy ahogy csökken a mezőgazdasági terület, amely helyét lakóparkok veszik át. Azokat a hatásokat vizsgáljuk meg részletesen, amelyekről megfelelő mennyiségű és minőségű adat áll rendelkezésre, és amelyek közvetlenül az önkormányzatok életét érintik.

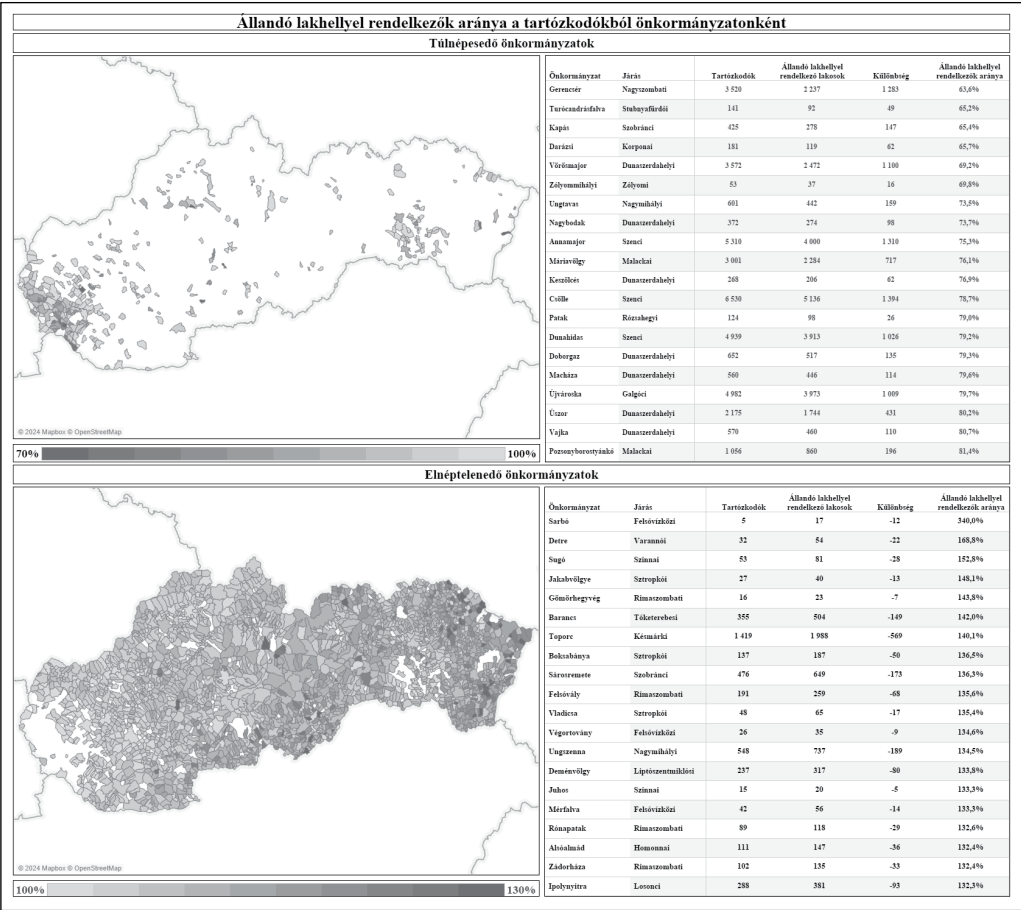
Lakosok és tartózkodók

Eddig az állandó lakhellyel rendelkező lakosságot vizsgáltam, viszont a 2021-es népszámláláskor először mérték már a lakhely mellett a tartózkodási helyet is (ahol az állampolgár valójában él). Ámbár így nincs időbeni összehasonlításra lehetőség, de felettébb érdekes jelenség tapasztalható, ha azt vizsgálom, hogy az adott egységben tartózkodók és élők közül mennyien rendelkeznek állandó lakhellyel. A jelenség azért is fontos, mert az önkormányzatok visszaosztott adóbevételét az adott település állandó lakosság száma határozza meg. Tehát míg az állandó lakhellyel nem rendelkező lakosok használják az adott önkormányzat szolgáltatásait (növelik a kiadási oldalt), addig az önkormányzat utánuk nem kap plusz bevételt.

Az összehasonlítás céljából azt fogom vizsgálni, hogy az adott egységben tartózkodók közül mennyien rendelkeznek állandó lakhellyel. Például ha egy településen 100-an jelölték meg az ott-tartózkodást, viszont csak 70 állandó lakosa van, az arány 70%. Fordítva pedig, ha 100 tartózkodóra 120 állandó lakos jut, az arány 120%.

A 100% alatti települések esetében egyértelműen a magas beköltözési ráta a jelenség okozója. Nagyon leegyszerűsítve hívhatnánk őket túlnépesedő településeknek, ahol a beköltöző lakosság egy része még nem vette fel az állandó lakhelyet. A 100% fölötti települések esetében az arány elsősre furának tűnhet, de a magyarázat nagyon is egyszerű. Az elnéptelenedő településekről van szó, ahonnet elsősorban a fiatalabb lakosság máshová költözik, és így, bár valójában nem tartózkodik a településen, az állandó lakosságba még beleszámít (amíg nem módosítja az állandó lakhelyét hivatalosan).

A két állapot tehát kiegyenlíti egymást. Az elnéptelenedő önkormányzatokból elköltöző állandó lakosok növelik az állandó lakhely nélküli tartózkodók számát a túlnépesedő településeken.

8. ábra: Elnéptelenedő és túlnépesedő önkormányzatok
Forrás: saját szerkesztés

A túlnépesedő települések térképén teljesen egyértelmű Pozsony és Kassa dominanciája, tehát ezek környékén található a legtöbb és a leginkább érintett önkormányzat. Más-
hol inkább elszórtan látunk egy-egy területet vagy települést. Ezek is elsősorban inkább a nyugati országrészben találhatóak, illetve itt is kirajzolódni látszik a Vág völgye, amely az utóbbi évtizedekben az ipari fejlesztések célpontja is volt. A leginkább túlnépesedő önkormányzatok közül, nem meglepő módon, a legtöbb a Szenci és a Dunaszerdahelyi járásban található. A Nagyszombattal egyre inkább összeépülő Gerencsér (Hrnciarovce) a listavezető, ahol majdnem 1300-zal többen tartózkodnak, mint amennyien állandó lakhellyel rendelkeznek.

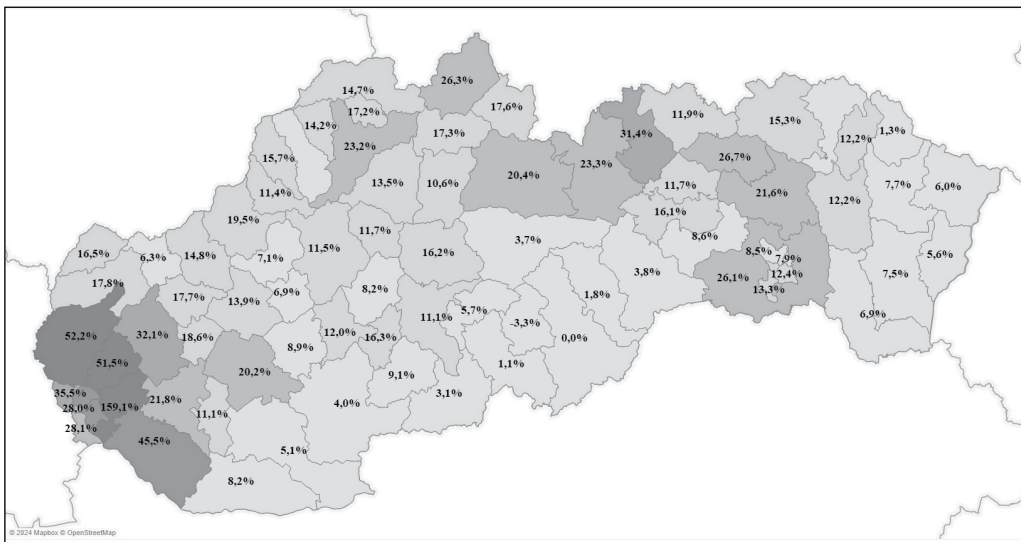
A leginkább elnéptelenedő önkormányzatok főleg a magyarlakta Gömörben, az ország középső harmadának déli határán, valamint a keleti országrészben, például a szintén magyarlakta Bodroghözben összpontosulnak. Ezen a térképen vizuálisan jól kivehető, hogy nyugatról keletre vagy inkább északnyugatról délkeletre haladva a szín egyre sötétebb, tehát az elnéptelenedés is egyre erősödik. A legerősebben elnéptelenedő önkormányzat Sarbó a Felsővízközi járásban (Šarbov – okres Svidník), ahol a 17 állandó lakhellyel rendelkező lakosból már csak 5 tartózkodik a településen.

Ingatlanpiac

Egyfajta kísérő jelensége a beköltözési trendnek az ingatlanpiac alakulása, illetve a lakóingatlanok számának és árfekvésének változása. Valójában a megnőtt kereslet és kínálat kéz a kézben járnak, és természetesen a beköltözők azért tudnak érkezni, mert szabad ingatlanokat tudnak vásárolni. A beköltözők alkotta kereslet pedig a kínálat növekedését eredményezi, egyfajta spirálban nő a kereslet és a kínálat is. A közgazdaságtanból ismert tény, hogy a kereslet és a kínálat kölcsönhatása által ezeknek a folyamatoknak közvetlen hatása van az ingatlanpiaci árakra.

Először a lakóingatlanok számának változását vizsgáljuk meg.

- Szlovákiában 2001-ben több mint 1,8 millió lakóegység volt.
- 2021-re 2,3 millió fölé emelkedett ez a szám, ami 18,6%-os növekedést jelent.

9. ábra: Lakóegységek számának változása 1997 és 2021 között
Forrás: saját szerkesztés

Nem meglepő módon a legnagyobb változás a lakóegységek számában a Szenci járásnál tapasztalható. A 2001-es népszámlálás óta járási szinten 159%-kal lett több a lakóegység (18 ezerről 46 ezer fölé emelkedett a számuk). Ezen kívül nagy növekedés észlelhető a Pozsony környéki járásokban. A Malackai (+52,2%), Bazini (+51,5%) és Dunaszerdahelyi (+45,5%) járásban is jelentősen nőtt a lakóegységek száma. A legnagyobb mértékben ezekben a járásokban jellemző a kiterjedt lakóparkok kialakítása. Releváns növekedést mutat még a Zsolnai, Nagyszombati és Nyitrai járás, tehát három megyeszékhelyt körülvevő terület. A Kassa–Eperjes-tengelyen szintén a vártnak megfelelően 20%-ot meghaladó a növekedés. Nagyon markánsan kivehetők a térképen azok a járások, amelyeknek területe kiterjed a Magas-Tátrára is: a Liptószentmiklósi (okres Liptovský Mikuláš), Poprádi (okres Poprad) és Késmárki járás növekedését, a hegyi nyaralók és lakóingatlanok kiépítésével magyarázhatjuk. Nagyon érdekes jelenség tapasztalható a Námesztói járásban, mégpedig egy 26%-os növekedés annak ellenére, hogy egy gazdaságilag kevésbé attraktív területről van szó.

A legkevesebb új lakóingatlan főleg az ország déli, magyarlakta járásában épült ki. A Dunaszerdahelyitől keletre, a Kassa-környéki járás kivételével az összes magyarlakta járásban 10% alatti a változás, az ország középső harmadában még az 5%-ot sem éri el. Ez is megfelel annak a feltételezésnek, hogy ezekre a régiókra az elnéptelenedés jellemzőbb. A legkisebb változás a Rimaszombati járásban tapasztalható, matematikailag 0, de a magyarlakta járások közül 2% alatt van még a két szomszédos járás, a Nagyrőcei és a Losonci

(okres Lučenec) is. Mivel 2001-ből csak korlátozott mennyiségben állnak rendelkezésre települési szintű adatok az ingatlanok számát illetően, csak néhány példát hozok fel a már sokat emlegetett települések közül, ahol a belső migráció a legjelentősebb.

Település	Település szlovákul	Járás	Lakóegységek száma 2001	Lakóegységek száma 2021	Változás %
Vörösmajor	Hviezdoslavov	Dunaszerdahely	115	1590	1283%
Alsókálnok	Dolný Kalník	Turócszentmártoni	15	102	580%
Annamajor	Miloslavov	Szenci	317	2463	677%
Horvátgurab	Chorvátsky Grob	Szenci	567	3429	505%
Csőlle	Rovinka	Szenci	402	3045	657%
Az 5 legnagyobb összesen			1416	10629	651%

1. táblázat: Az öt legnagyobb lakóingatlan-növekedést mutató önkormányzat
Forrás: saját szerkesztés

A leírt folyamatok komoly gazdasági következményekkel járnak. A kínálati oldalon ugyanis azt fontos tudatosítanunk, hogy a lakóingatlanok esetében egy bizonyos mértékben korlátozott termékről van szó, ugyanis a fejlesztésre felhasználható szabad terület minden egyes új ingatlannal csökken, a kínálat csökkenése pedig a közgazdaságtan értelmében is az ár növekedését okozza, így a megmaradt felkínálható ingatlanok egyre értékesebbek. A keresleti oldalon a minden piacon megszokott jelenséget látjuk, a kereslet folyamatos növekedése természetesen növeli az árat. A pozsonyi agglomerációban a két hatás már egyre inkább egyszerre és egymást erősítve lép fel. Az egyre kisebb kínálatra még mindig nagyon magas kereslet jut Pozsony közelsége miatt. Különösen a Szenci járásban az elmúlt évtizedben nagyon jelentős árverseny alakult ki az ingatlanok terén, amit egyértelműen a kereslet túltengése okozott. Mivel a Szenci járás lassan túltelítődik, a kereslet valószínűleg más járásokba, például a szintén magyarul lakta Dunaszerdahelyi járásba fog még inkább átirányulni. Itt a telítettség szint még jóval alacsonyabb, mint az említett Szenci vagy Bazini járásokban.

Népsűrűség

A lakosságnövekedés egyik legnyilvánvalóbb mércéje a népsűrűség növekedése. Az önkormányzatok vagy az egyéb egységek területe, ami a népsűrűség számításának alapja, nagyjából állandónak tekinthető és véges. Magas beköltözésnél ebbe a véges „edénybe” egyre több ember kerül bele. A népsűrűség vizsgálatánál 2002-től 2021-ig fogjuk az adatokat elemezni, ugyanis a 2000-es évek elején még voltak a járáshatárokat illetően kisebb változások, amik befolyásolták az érintett járások eredményeit. Ezért csak a 2021-es év előtti 20 évet veszem figyelembe. A betelepülési statisztikáknak megfelelően a Szenci járásban

nőtt a népsűrűség a legnagyobb mértékben, a 2002-es évhez képest több mint 88%-ot, azaz 147-ről 277 lakosra négyzetkilométerenként. Ezt a már említett járások követik, mégpedig a Bazini, majd Pozsony Újváros városrésze, a Malackai, Kassa-környéki és a Dunaszerdahelyi járás. A megüresedő járások listáját a mezőlaborci járás, amelyen kívül még a Miavai, Szinnai, Poltári, Nagykürtösi és Breznóbányai járásban haladja meg a csökkenés a 10%-ot. A 10 legnagyobb csökkenést mutató járás közül a Nagykürtösi (-10.6%) és az Érsekújvári (-7.9%) magyarlakta.

A népsűrűség változása – a 10 legmagasabb arányú járás				
Járas	Járas szlovákul	Népsűrűség 2002	Népsűrűség 2021	Népsűrűségváltozás
Szenci	Senec	147	277	88%
Bazini	Pezinok	146	185	27%
Pozsony III	Bratislava III	825	1 027	24%
Malackai	Malacky	68	83	21%
Kassa-környéki	Košice - Okolie	71	84	19%
Dunaszerdahelyi	Dunajská Streda	105	117	11%
Eperjesi	Prešov	174	185	6%
Iglói	Spišská Nová Ves	160	168	5%
Nagyszombati	Trnava	171	178	4%
Nyitrai	Nitra	188	189	1%

A népsűrűség változása – a 10 legalacsonyabb arányú járás				
Járas	Járas szlovákul	Népsűrűség 2002	Népsűrűség 2021	Népsűrűségváltozás
Mezőlaborci	Medzilaborce	29	25	-14%
Miavai	Myjava	88	77	-12%
Szinnai	Snina	49	43	-12%
Poltári	Poltár	48	43	-11%
Nagykürtösi	Veľký Krtíš	55	49	-11%
Breznóbányai	Brezno	52	47	-10%
Zsarnócai	Žarnovica	65	59	-9%
Ólublói	Stará Ľubovňa	82	75	-9%
Kassa III	Košice III	1 818	1 659	-9%
Érsekújvári	Nové Zámky	110	102	-8%

2. táblázat: A tíz legmagasabb és legalacsonyabb népsűrűségváltozást mutató járás
Forrás: saját szerkesztés

A 10 leginkább növekedő járás esetében már szemmel látható az összecsengés a lakosságnövekedési mutatóval és annak összetevőivel. Az Iglói járást leszámítva mind olyan járás, ahol a belső migráció növeli a lakosság számát, hat esetben pedig a természetes szaporulat is növekedést okozott. Értelemszerűen, a települési önkormányzatok szintjén a legnagyobb változást a népsűrűség tekintetében ezekben a járásokban várhatjuk.

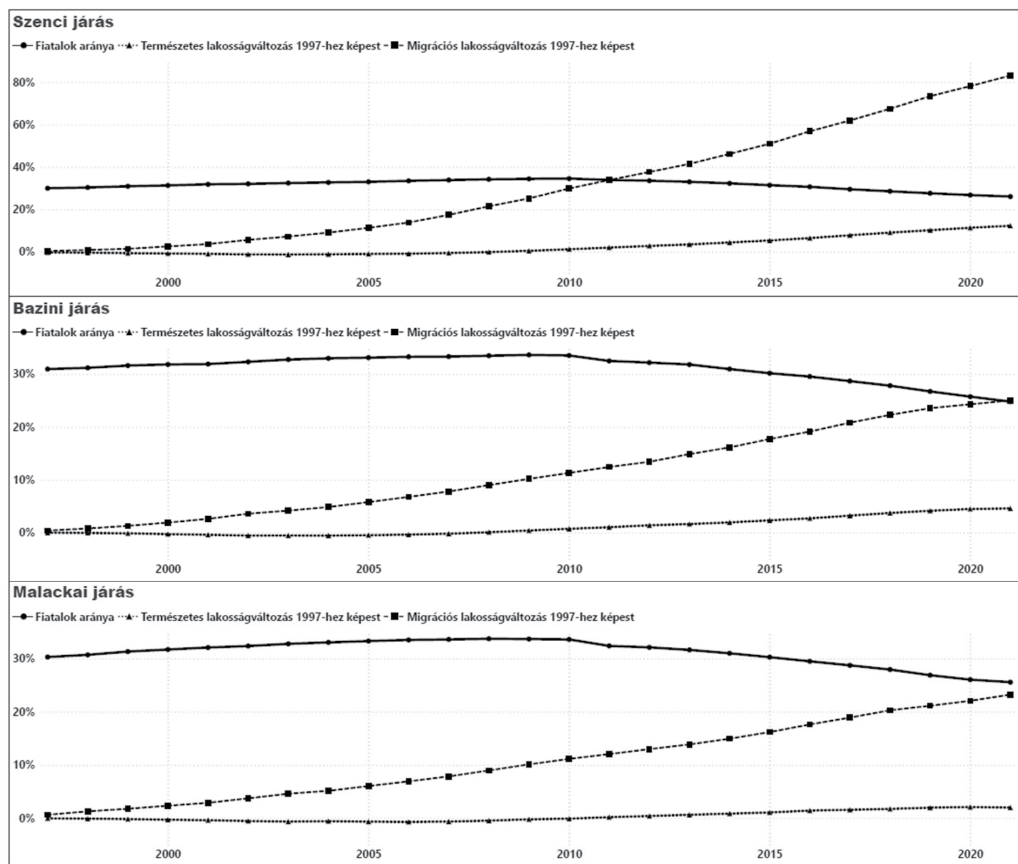

10. ábra: Az 1997 és 2021 között megnőtt népsűrűségű önkormányzatok
Forrás: saját szerkesztés

Szlovákiában 38 olyan önkormányzat van, ahol 2021-ben több mint kétszer annyian éltek négyzetkilométerenként, mint 20 évvel ezelőtt. Közülük csak 14 nem Pozsony vonzáskörzetében található. Mindegyik esetben a lakosság, és így a népsűrűség növekedésének fő kiváltó oka a beköltözések magas száma és mindössze 5 község nem mutat a beköltözés mellett természetes növekedést is. A listát Alsókálnok (Dolný Kalník), Vörösmajor és Annamajor (Miloslavov) vezeti. Az első kettőnél a népsűrűség egyaránt nagyjából 30 főről 260-ra nőtt négyzetkilométerenként, Annamajorban 89-ről 462-re. A Pozsony vonzáskörzetébe tartozó Szenci járásbeli települések dominálnak a listán. A 38-ból összesen 9 számított magyarlakta településnek.

Korösszetétel

Ha a két együttthatót folyamatként évekre vetítem, azt tapasztalhatjuk, hogy egymásra is hatással vannak, és így az összlakosságra gyakorolt hatásuk is csökken vagy épp fokozódik. A migráció szempontjából, ha egy területen a beköltözés dominál, feltételezhető, hogy a beköltözők főleg fiatal családok, vagy családalapítás előtt álló fiatalok, illetve általában gazdaságilag aktív, a karrierjük kezdeti szakaszában lévő személyek. Valószínűsíthető, hogy kimutathatóan átalakítják majd a vizsgált egység korösszetételét.

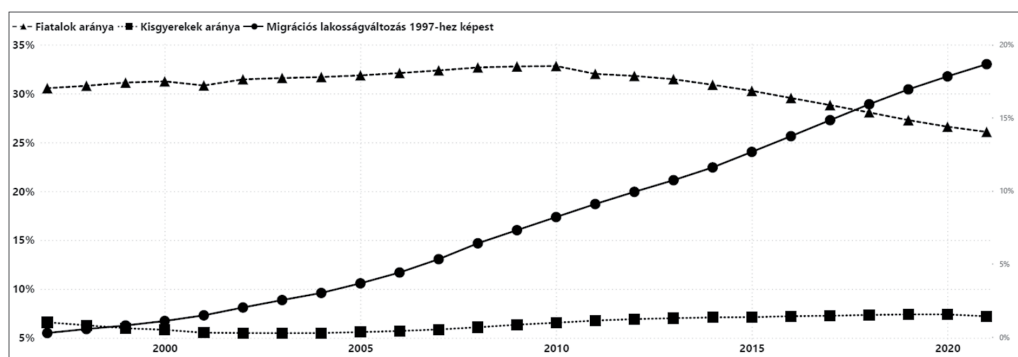
11. ábra: A legnagyobb lakosságnövekedésű járások a lakosságnövekedés komponensei és a fiatalok aránya alapján
Forrás: saját szerkesztés

A legnagyobb növekedést mutató járásoknál láthatóan kitűnik, hogy az első 10 évben a beköltözők hatására a fiatalok, tehát a 20 és 40 év közöttiek aránya növekedésnek indult. Nagyjából a 2000-es évek első évtizede után az arány csökkenni kezdett, amit részben azzal tudok magyarázni, hogy a 30-as éveikben érkezők időközben kicsúsztak a korosztály határai fölé, viszont ekkor indult növekedésnek a természetes szaporulat, tehát az érintett korosztály az új otthonában már családot alapított. Ez a jelenségsorozat a legjellemzőbben a Pozsony mellett található járásokban figyelhető meg.

Mindez kis módosításokkal igaz fordítva is, hisz a beköltözési célpontokba érkező fiatal lakosság pont az elnéptelenedő településekről érkezik. Nem feltétlenül csökkenti mindez azonnal a fiatalok arányát, ugyanis ha egy nagyobb generáció lép be épp a 20-40 év közötti kategóriába, az arány továbbra is nőhet, mivel az elköltözőket az adott korosztályban „pótolják”. Amit azonban az elvándorlás azonnal befolyásolni tud, az a születések száma, tehát

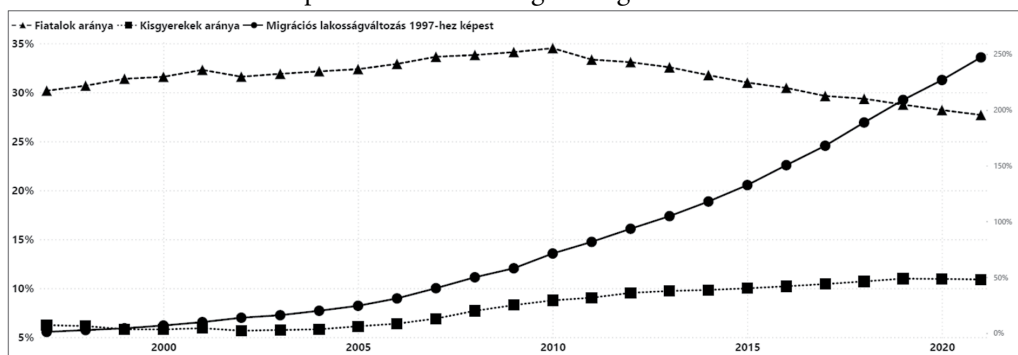
előbb a természetes szaporulat kezd csökkenni, mert az elvándorlók utódai már más régióban születnek. Ahogy a fiatalok a 20–40-es korosztályból kikerülnek, utánpótlás már nem érkezik, így idővel az ő arányuk releváns esésnek indul. A régió öregedni kezd, és kezdetét veszi a fentebb már vázolt spirál.

Lényegesen megváltozik tehát a közösségek korösszetétele, aminek számos következménye lehet. A születések számának növekedése előrevetíti a gyermekek arányának növekedését az adott egységben. Ha a 10 legnagyobb beköltözési rátájú járást nézzük, a kisgyermek aránya nagyjából a 2000-es évek elejétől növekedésnek indul, szinte egyszerre a fiatalok (20–40) arányának növekedésével, viszont míg idővel a fiatalok aránya stagnálni, majd esni kezd, a gyermekek aránya továbbra is több mint 1 százalékponttal az országos átlag fölött van, sőt, növekszik is.

12. ábra: Fiatalok és kisgyerekek aránya a tíz legnagyobb migrációs lakosságnövekedésű járásban
Forrás: saját szerkesztés

Még érdekesebb a helyzet, ha a 20 legnagyobb betelepülési rátájú települést ábrázolom ugyanezen a grafikonon. Ebben az esetben a kisgyermek aránya a vizsgált időszak második felében már 4 százalékponttal van az országos átlag fölött.

13. ábra: Fiatalok és kisgyerekek aránya a húsz legnagyobb migrációs lakosságnövekedésű járásban
Forrás: saját szerkesztés

Fontos megfigyelni, hogy a 20 legnagyobb beköltözési rátával rendelkező község milyen lakosságszámról emelkedett mekkorára. Vörösmajor a 25 év alatt egy 300 lelket számláló településből 2700 főre gyarapodott. Egy másik példa a már említett Alsókálnok, amely Turócszentmárton (Martin) vonzáskörzetében helyezkedik el, és alig 40 lakosról nőtt 330-ra. Az ilyen méretkülönbségek teljesen más infrastrukturális igényeket támasztanak, ennek megfelelően hiányoznak például az iskolai és az óvodai intézmények, vagy egyéb, a megváltozott igényeknek megfelelő szolgáltatások, ami nagy nyomást helyez az érintett önkormányzatokra.

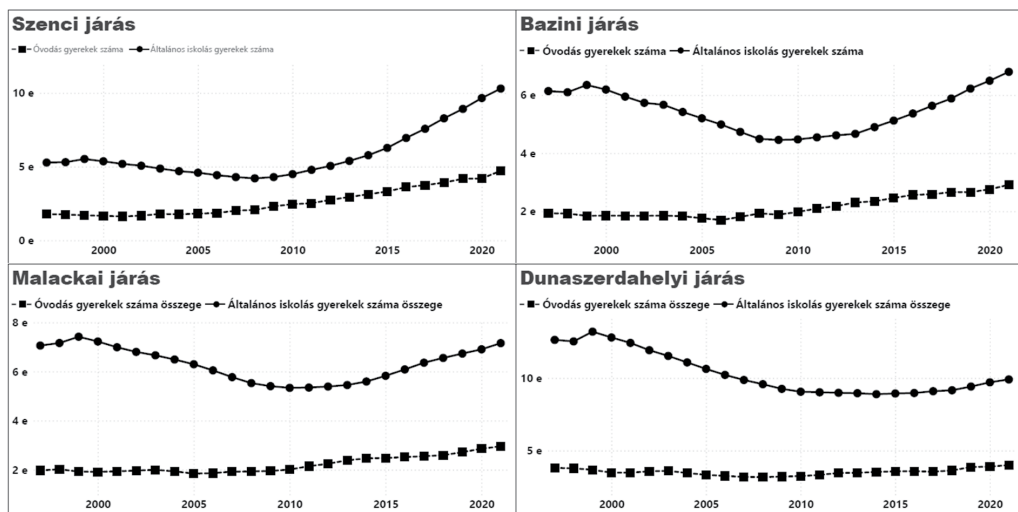
A beköltöző szülők sok esetben küzdenek azzal, hogy a gyerekeiket utazzatják az oktatási és nevelési intézményekbe, esetleg magánintézményekbe íratják őket, amelyek a magas kereslet miatt magas árakon tudnak szolgáltatásokat kínálni. Jellemző még, hogy ezek az önkormányzatok próbálnak kényszermegoldásokat ajánlani (pl. konténeriskolák vagy más településeken bérelt, kihelyezett osztályok és intézmények), amik összességében nem feltétlenül oldják meg a fennálló problémákat. Több példát látunk, ahol az elmúlt években már beindultak az ezirányú fejlesztések, de mire ezek befejeződnek, könnyen lehet, hogy a mostani születési vagy beköltözési hullám alábbhagy, tehát egy olyan problémát oldanak meg, amely addigra nem fog ekkora mértékben fennállni.

A legnagyobb beköltözést mutató járásokban nőtt leginkább az óvodás és az általános iskolás diákok száma. A Szenci járásban 1997-hez képest 2021-ben már 165%-kal több óvodást kellett elhelyezni (1780-ról 4723-ra nőtt a számuk).

Járás	Óvodások 1997	Óvodások 2021	Óvodások számának változása
Szenci	1 780	4 723	165,3%
Bazini	1 937	2 915	50,5%
Malackai	1 972	2 954	49,8%

3. táblázat: Az óvodások számának változása 1997 és 2021 között a Szenci, Bazini és Malackai járásban
Forrás: saját szerkesztés

Figyelemre méltó ezekben a járásokban az általános iskolát látogató diákok száma. Itt kevésbé érdekes 1997 és 2021 közvetlen összehasonlítása, ugyanis elsősorban azt láthatjuk, hogy a 90-es évek végétől először esik a diákok száma egészen az új évezred első évtizedének végéig, amikor újra komoly növekedésnek indulnak a görbék. Ez pont az az időszak, amikor a természetes szaporulat növekedésének hatása már érezhető az érintett járásokban, tehát már a beköltöző családok gyerekei is megjelennek a statisztikákban. A három legnagyobb beköltözési rátával rendelkező járás mindegyikében ugyanez a helyzet, de a Dunaszerdahelyiben (amely ugyanebben a sorban negyedik, ha nem számítjuk Pozsonyt) is észrevehető kisebb mértékben.

14. ábra: Az óvodások számának változása 1997 és 2021 között a Szenci, Bazini, Malackai és Dunaszerdahelyi járásban
Forrás: saját szerkesztés

Az intézmények megléte mellett a magyarlakta területeken további problémát jelenthet még az adott intézmény működési nyelve. A tősgyökeres lakosságnak ugyanis már több esetben ki van építve az igényeinek és a méretének megfelelő intézményrendszer, viszont az iskolák és óvodák elsősorban magyar tanítási nyelvűek, így nem felelnek meg a beköltöző, legfőképp szlovák nyelvű lakosság igényeinek.

Jó példája ennek a pár évvel ezelőtti nagyszarvai incidens. Nagyszarva (Rohovce) a Dunaszerdahelyi járásban található magyarlakta település. A környéken tapasztalható nagy beköltözési ráta miatt megnőtt a szlovák iskola iránti igény, viszont a szűkebb régió kapacitása ekkorra teljesen megtelt. A nagyszarvai kisiskola került a figyelem középpontjába, amelyben a környéken élő, (nem is elsősorban Nagyszarvára) beköltöző szlovák nemzetiségű lakosság szeretett volna szlovák tanítási nyelvű osztályokat nyitni. Ezzel a céllal petíciókat írtak, felszólaltak a médiában és a hivatalos fórumokon, míg végül országos politikai ügygkerekedett a helyzet, amit az akkori miniszterelnök személyesen, a helyszínen próbált megoldani. Végül, évekkel később Nagyszombat megye önkormányzata lépett közbe, és egy kissé önkényesnek mondható döntéssel, a közeli Somorján, a gimnázium területén nyitott szlovák általános iskolai osztályokat, ami ellen a somorjai önkormányzatnak voltak ellenvetései.

Nemzetiség

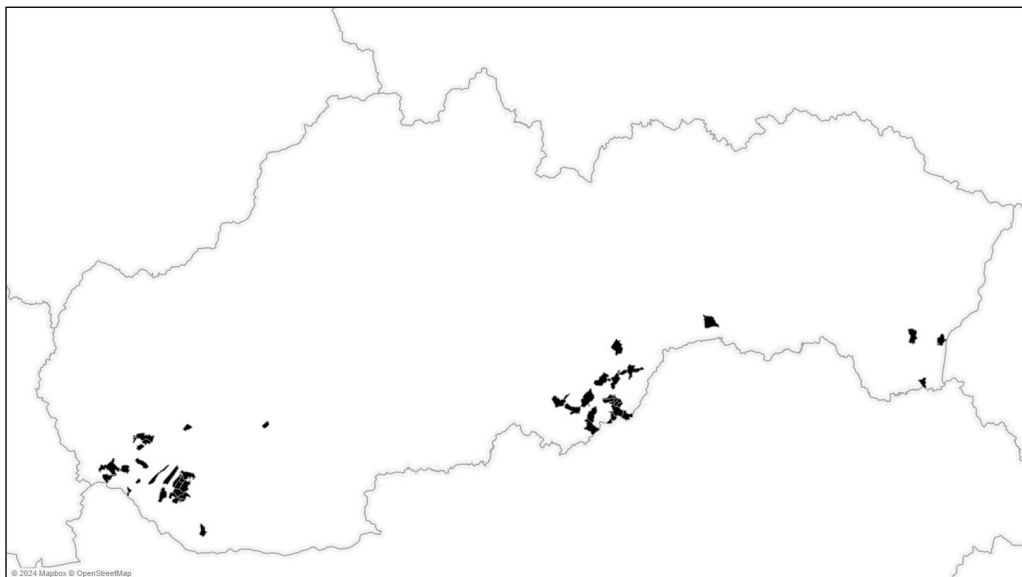
Az általános problémák mellett a kisebbségek szempontjából a beköltözésnek van nagyon is markáns hatása az érintett területek nemzetiségi összetételére. Különösképpen érdekes a Pozsony agglomerációjába tartozó, tehát a belső migráció által leginkább érintett magyarlakta területek helyzete. A lezajló jelenségek logikus láncot alkotnak. Általánosan elmondható, hogy országosan a magyarok száma folyamatosan csökken. Mindössze 46 településen nőtt az önmagukat magyarnak vallók száma 2001-hez képest (első nemzetiség szerint). Ennek a csoportnak nagyon komoly hányada a Gömörben található, ahol a rendelkezésre álló adatok alapján a helyi cigányság vallotta magát nagyobb arányban magyarnak. Nagyon érdekes, hogy ezen kívül a második leginkább jellemző csoportot a Pozsonyt környező falvak alkotják. A pozsonyi vonzáskörzetbe migráló lakosság egy része magyar nemzetiségű, tehát a megnőtt migrációval magyarok is érkeznek, növelve a kisebbséghez tartozók számát.

A kisebbség arányának másik meghatározó adata a lakosok száma. A meghatározó mozzanat a nemzetiséghez tartozók számának változásának iránya (nő vagy csökken) és a változás intenzitása (mekkora arányban változik) az összlakosság változásához képest. A 4. táblázat szemlélteti a két hatás eredményeit.

	A lakosság nő	A lakosság csökken
A kisebbség nő	Ha a lakosság nagyobb arányban nő, a kisebbség aránya csökken és fordítva	A kisebbség aránya nő
A kisebbség csökken	A kisebbség aránya csökken	Ha a lakosság nagyobb arányban csökken, a kisebbség aránya nő és fordítva

4. táblázat: A kisebbség és a lakosság változásának egymásra gyakorolt lehetséges hatásai
Forrás: saját szerkesztés

Abból a 46 magyarlakta településből, ahol hiába nőtt a magyarok száma, a lakosság növekedése gyorsabb tempóban zajlott, ezért összességében az arányuk csökkent, a leginkább érintett újfent Vörösmajor, amelyre a későbbiekben még kitérek. A következő kettő település szintén a magas beköltözési rátával rendelkező Gútor (Hamuliakovo), Pozsony tőrszomszédságában és Macháza (Macov) a Dunaszerdahelyi járásban. A 10 leginkább érintett magyarlakta önkormányzat közül még 3 mutat magas beköltözési rátát (Pozsony és Dunaszerdahely vonzáskörzete).

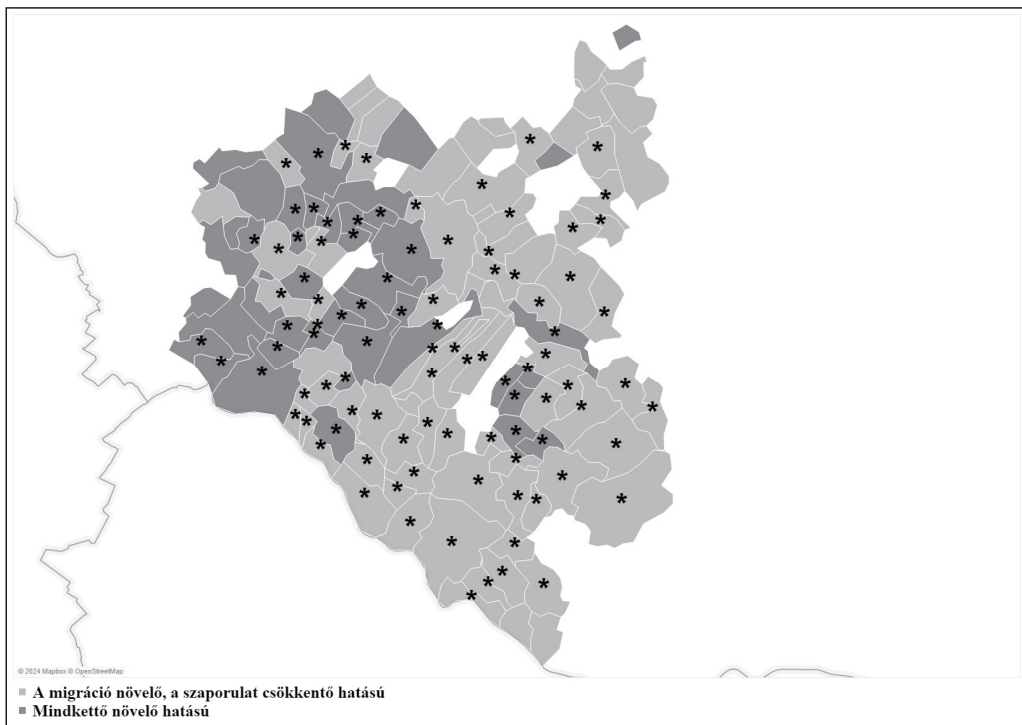

**15. ábra: Települések, ahol a magyarok száma nőtt, az arányuk mégis csökkent
(a magyarok aránya legalább 3%)**

Forrás: saját szerkesztés

A térképen nyugaton a pozsonyi és dunaszerdahelyi szuburbanizáció hatása látszik, míg az ország középső részén, a Gömörben, a hatást a cigányság demográfiai növekedése okozta, viszont itt enyhíti a hatást, hogy egy részük magyarnak vallotta magát.

Vessünk még egy pillantást a Pozsonytól keletre elterülő magyarlakta járásokra, ahol számos hagyományos értelemben magyarnak tekintett település a nemzetiségi összetétele tekintetében (is) gyökeresen megváltozott. Sok esetben ugyanis épp azt látjuk, hogy a magyar nemzetiségűek száma az adott területen nem csökken kevésbé, mint a demográfiai átlag, viszont a beköltözés hatására az összlakosság olyan ugrásszerűen nő, hogy a település elveszíti magyar jellegét. Ez általános probléma a Pozsony vonzáskörzetébe tartozó magyarlakta településeken.

16. ábra: A lakosságnövelő migrációs hatású önkormányzatok Pozsonytól keletre az együttes hatás szerint – csillaggal jelölve a magyarlakta önkormányzatok
Forrás: saját szerkesztés

A 16. ábrán szereplő térkép azon magyarlakta járások önkormányzatainak helyzetét mutatja, amelyek Pozsony közvetlen vonzáskörzetében helyezkednek el (csillaggal jelölve a magyarlakta községek). Jól látható, hogy a beköltözést követő szaporulatnövekedési folyamat a terület nyugati szélén már beindult, míg keletebbre, a Dunaszerdahelyi járás településeiben belül még csak a migrációs lakosságnövekedés dominál. Olyan, hagyományosan magyar bástyaként is emlegetett város, mint Somorja (Šamorín), már a folyamat áldozatául esett, és a rohamos lakosságnövekedés következtében mára arányát tekintve nem magyar többségű.

Érdekes megfigyelni ugyanezen folyamatokat, igaz kisebb mértékben, Dunaszerdahely vonzáskörzetében a térkép közepén (fehér folt a térképen). Ebben az esetben a várossal szomszédos településekre költöznek ki a város egykori lakói, viszont itt a nemzetiségi kérdés nem feltétlenül merül fel, mivel a beköltözők zömében szintén magyarok.

A másik oldalon hozzátenném, hogy az ellentétes hatás, tehát a magyarok arányának növekedése a számuk csökkenése ellenére (a lakosság gyorsabban csökken, mint a magyarok száma), hét magyarlakta településen figyelhető meg. Ebből négy a Rimaszombati

járásban, egy-egy a Tőketerebesi (okres Trebišov), Érsekújvári és Losonci járásban található. Elnéptelenedő településekről beszélünk, ahonnan elsősorban a fiatalabb és/vagy magát szlováknak valló lakosság távozott, míg az idősebb, magát jellemzőbben magyarnak valló lakosság maradt helyben, így tudott nőni a magyarok aránya.

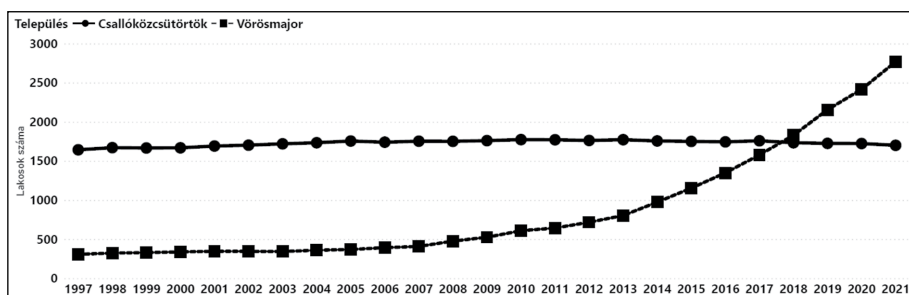
Két világ egymás mellett – Csallóközcsütörtök és Vörösmajor

A beköltözés általi felduzzadás következményeinek szemléltetésére kiváló példa két egymással szomszédos település a Felső-Csallóközben, a Dunaszerdahelyi járás nyugati határán. A két települést történelmi kötelékek fűzték össze, viszont az elmúlt 25 évben teljesen más irányban fejlődtek, és mára, mintha két teljesen más világ, de legalábbis világnézet működne egymás mellett.

Csallóközcsütörtök (Štvrtek na Ostrove) egy több mint 800 éves település, egykori mezőváros, tehát gazdag történelmi hagyományokra tekint vissza. A település a története során folyamatosan fejlődött és nőtt.

Vörösmajor, ahogy a neve is utal rá, egykori majorság és mint olyan, más uradalmakhoz, egy időben konkrétan Csütörtök uradalmához is tartozott. Először 1921-ben jött létre az önálló vörösmajori kolónia, még hozzá Csallóközcsütörtök és Béke településrészeiből, majd 1936-tól alkot önálló közigazgatási egységet. A kolónia kifejezés nem véletlen, ugyanis a két világháború közötti időszakban csehszlovák telepesekkel telepítették be a falut, hogy megbontsák a magyar területek egységét.

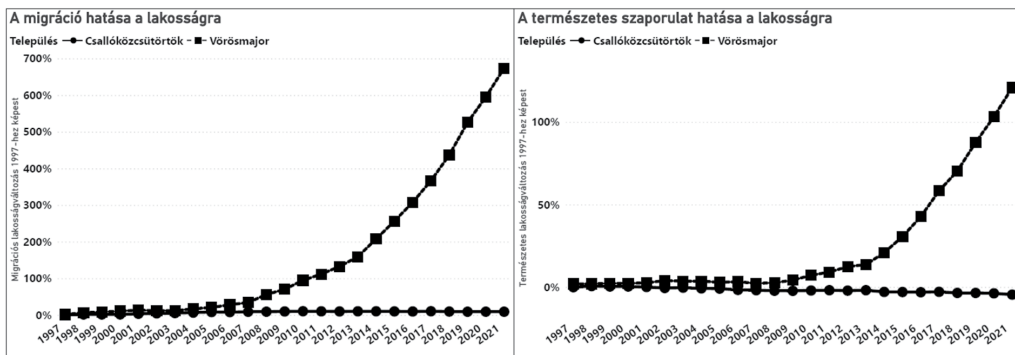
Míg Csallóközcsütörtök lakossága a vizsgált 25 év alatt szinte alig változott, addig Vörösmajoré 2007 óta egyre gyorsabban nőtt, míg az egykor alig 300 lakosú falu 2017-ben „beelőzte” a lakosainak számát illetően szomszédját, majd pedig még ezerrel fölé is emelkedett.

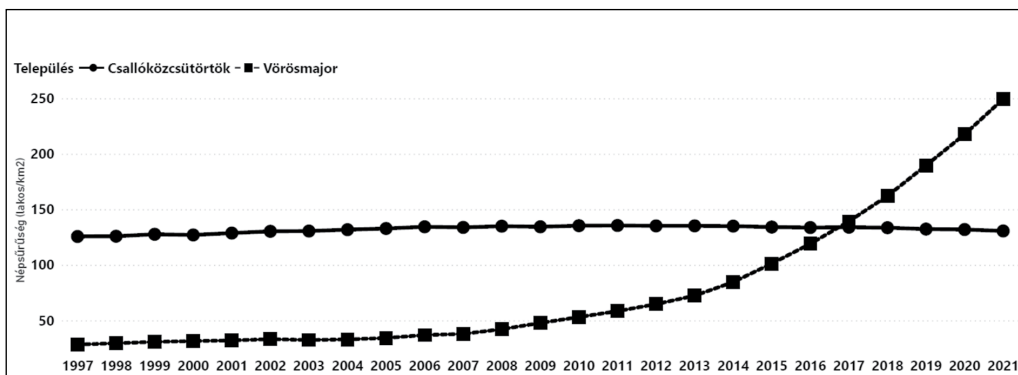
17. ábra: Az állandó lakbellel rendelkező lakosok számának alakulása
Csallóközcsütörtökben és Vörösmajorban

Forrás: saját szerkesztés

A különbséget főként a beköltözés mértéke jelenti, valamint az, hogy előbbi következtében 2013 környékén Vörösmajorban a természetes növekedés is beindult, míg Csallóközsütörtökben mindkettő inkább stagnál, vagy csökken.

18. ábra: A migráció és a szaporulat hatása a lakosságra Csallóközsütörtökben és Vörösmajorban
 Forrás: saját szerkesztés

19. ábra: A népsűrűség alakulása Csallóközsütörtökben és Vörösmajorban
 Forrás: saját szerkesztés

Vörösmajor esetében már említettem, hogy az ilyen óriási kaliberű növekedés terjedelmes lakókapacitás-bővítéssel is járt, aminek keretében a lakóegységek száma 115-ről 1590-re nőtt. Ugyanezen idő alatt Csallóközsütörtökben a szám 510-ről 693-ra változott.

Nagyon más a helyzet a tartózkodók és állandó lakhellyel rendelkezők tekintetében is, ámbár mindkét önkormányzat a túlnépesedési kategóriába esik. Míg Vörösmajor az ország 5. legkisebb arányával rendelkezik (az ott tartózkodók mindössze 69%-a állandó lakos), Csallóközsütörtökben az ott tartózkodók mindössze 9%-a nem állandó lakos (az arány 91,4%).

Önkormányzat	Járás	Tartózkodók	Állandó lakhellyel rendelkező lakosok	Különbség	Állandó lakhellyel rendelkezők aránya
Vörösmajor	Dunaszerdahelyi	3 572	2 472	1 100	69%
Csallóközcsetörtök	Dunaszerdahelyi	1 875	1 714	161	91%

5. táblázat: Állandó lakosok a tartózkodó lakosságból Csallóközcsetörtökben és Vörösmajorban

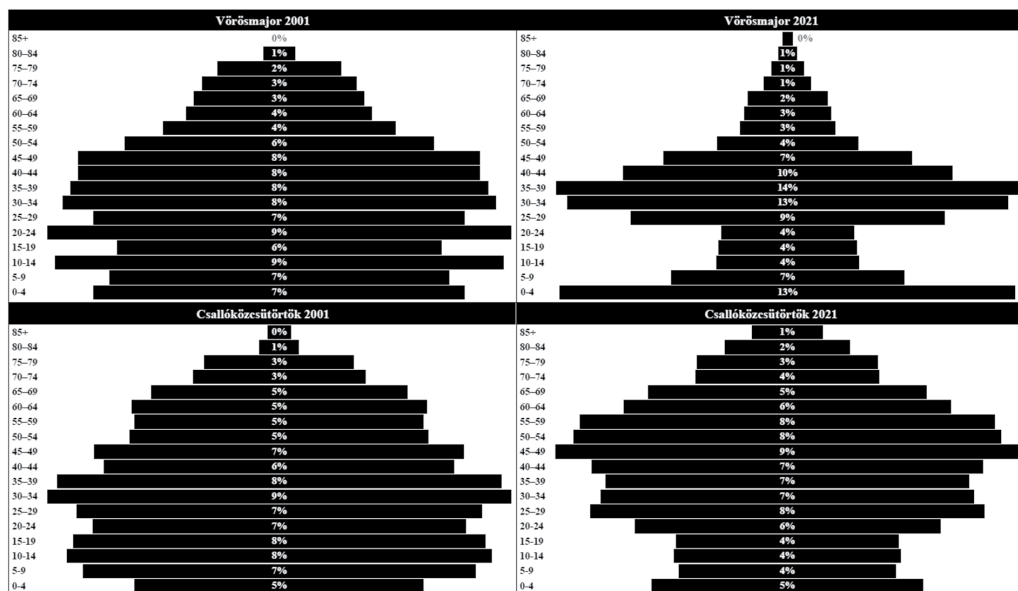
Forrás: saját szerkesztés

Az egykori kisebb szomszéd tehát bőven túlszárnyalta Csallóközcsetörtököt, annak köszönhetően is, hogy számos új lakóparkot nyitott. Vörösmajor ma több kisebb „sejtből”, egymással gyakran nem is kapcsolódó lakóparkból áll, amelyekre jellemző, hogy az ingatlanfejlesztők, a profitot tartva szem előtt, elsősorban a lakóegységek számát igyekeznek maximalizálni, ebből kifolyólag hiányoznak az átgondolt infrastrukturális fejlesztések, valamint a társadalmi lét számára fontos szolgáltatások is. Létezik ugyan a településnek egy központja, maga a régi falurész, amelyben egykor 300 lakos élt. Itt találhatóak az olyan közszolgáltatások, mint az önkormányzati hivatal, a posta épülete, vagy az újonnan épült egyházi iskola, viszont a legtávolabb eső lakóparktól ez 2-2,5 kilométerre esik. Az elsődleges közlekedési eszköz éppen ezért az önkormányzaton belül is gyakran az autó.

Sok esetben hiányoznak a járdák és rengeteg olyan utcája nyílik a településnek, amely szélességéből adódóan nem teszi lehetővé kétirányban a közlekedést. A szűk utcákon probléma esetén nehezen közlekedik a mentő vagy a tűzvédelmi jármű, de a szemétszállítás biztosítása is kihívás lehet, ha a szemeteskocsi nem tud bejutni a kukákhoz.

Csallóközcsetörtök ellenben továbbra is természetesen fejlődik a meglévő és évszázadok óta hasonló szerepet betöltő központja körül, aránylag kevés új lakópark nyitásával. Az infrastruktúra itt sem mondható tökéletesnek, de mivel a lakók zöme ún. „öslakosnak” számít, a közlekedési útvonalak már rég megszokottak. Mivel az önkormányzat más prioritásokat határozott meg, mint a szomszédos vörösmajori, az új fejlesztésű lakóparkok esetében is megkövetel bizonyos normákat az utca szélességének és egyéb tulajdonságainak tekintetében. A fent vázolt közlekedési problémák ezért Csallóközcsetörtök esetében minimálisan vagy egyáltalán nem állnak fenn.

A korfák 2001-ben két teljesen relevánsan összehasonlítható település képét mutatják. Az arányok nagyjából megfelelnek egy átlagos település korfájának, egy adott régióban és adott időben. Amikor viszont a grafikonon jobbra, virtuálisan pedig az időben 20 évet előre haladunk, újra két különböző világ képe jelenik meg.

20. ábra: Csallóközsütörtök és Vörösmajor 2001-es és 2021-es korfáinak összehasonlítása

Forrás: saját szerkesztés

Csallóközsütörtök „lineárisan”, avagy leegyszerűsítve természetesen fejlődött, ezért a korfája, ha át is alakult, még mindig összehasonlítható a 20 évvel korábbival. Megfigyelhető a 2001-es korcsoportokba tartozók eltolódása az idősebb csoportok felé, vagy a demográfiai átlagnak megfelelő csökkenő trend a fiatalabb korosztályoknál. Vörösmajornál teljesen más a helyzet. Ahogy azt már többször körülírtuk, a beköltözők elsősorban a fiatal családok vagy párok, majd pedig ezek gyerekei növelik a születési számot és a gyerekek arányát. Markánsan látszik mindkét folyamat Vörösmajor 2021-es korfáján, ahol teljesen kitüremkedik a két 30 és 40 év közötti korcsoport, de lényegesen nagy az eggyel fiatalabb és idősebb korcsoport aránya is. Ami pedig még érdekesebb, de a vázolt logika alapján megmagyarázható, az az 5 év alatti gyerekek kirívóan magas aránya.

A korösszetétel változása Vörösmajor önkormányzatára is magasabb igényeket ró. 2001-ben Vörösmajor egy 300 lakosú kistelepülés volt. Ennek megfelelően nem volt iskolája, csak óvodája. Viszont az akkor még 75 15 év alatti lakos helyett 2021-ben már 600-nál is több volt. A környék túltelítődése és a hiányzó szlovák tanítási nyelvű iskolák miatt (a legközelebbi város Somorja szlovák tanítási nyelvű általános iskolája már csak korlátozottan tudott a városon kívülről érkező diákokat fogadni) az utóbbi 10 évben egyre nagyobb nyomás alá került az önkormányzat, hogy megoldja a hiányzó kapacitást. Az óvoda mellé 2019-ben egy konténeróvoda épült, amivel sikerült bővíteni a kapacitást, illetve azóta egy magánóvoda is nyílt. A település jelenleg egyetlen általános iskoláját pedig a katolikus

egyház építette és üzemelteti, de messze nem kínál elég helyet az igényekhez képest, ezért az önkormányzat tervei között egy saját általános iskola megépítése is szerepel a közeljövőben. Ehhez párosulnak még olyan plusz igények, mint a játszótér, park, családi időtöltésre alkalmas terek és helyek, valamint nem utolsósorban ezek megközelíthetősége, amit nehezít a már említett tény, miszerint a település különálló területekből áll és úgy az óvoda, mint az általános iskola és a sportpálya a falu régi központjában található.

Erős kontrasztot képez Csallóközsütörtök, amely mivel folyamatosan fejlődött és változott, ezért ezen igényeket is folyamatában, nem ugrásszerűen kellett megoldania. A község teljes szervezettségű általános iskolája, tágas épületével és udvarával már 1973 óta működik, de a falunak azelőtt is volt egy kisebb iskolája. Az óvoda is évtizedek óta működik a jelenlegi épületében, ami szintén egy régebbi intézményt váltott le, és modernizált. Mindkét épület és intézmény teljesen megfelel a jelenlegi igényeknek, sőt, az általános iskola bőven a kapacitás alatt működik. Mivel nem volt ugrásszerű átalakulás a korösszetételben és a lakosság számában, az egyéb szükségletek, mint a sportpálya vagy játszótér kiépítése nem új igényként jelent meg, és részben vagy teljesen már rég megoldott helyzetnek számít.

Vörösmajor esetében releváns belegondolni, hogy az ilyen hullámszerű változások idővel milyen következményekkel járhatnak. A most megemelkedett igényeknek megépülő új óvodák és iskolák évekkel később üresen állhatnak majd, ha nem indulnak új migrációs hullámok, vagy a jelenleg fiatal lakosság nem marad a településen. Jegyezzük meg, hogy a beköltözött lakosság kapcsolata a lakhelyével sokkal lazább és okkal feltételezhető, hogy a jelenleg 15 év alatti lakosság komoly része nem marad a településen. A megnövelt oktatási kapacitást vagy a természetes szaporulat fenntartásával, vagy újabb beköltözőkkel kell majd fenntartani.

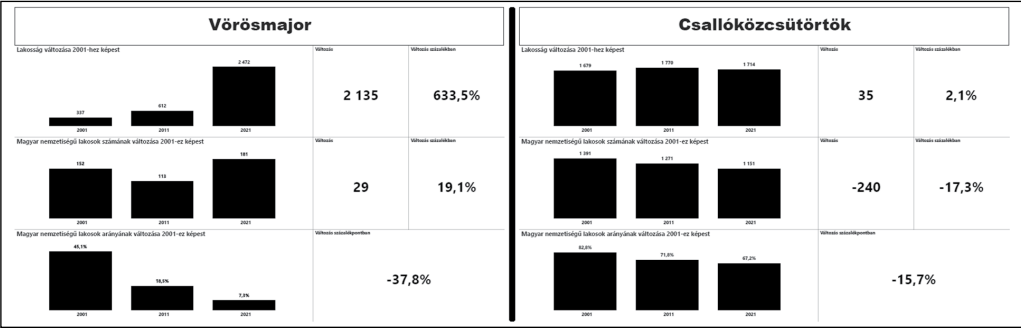
Merőben más jellegű problémát jelent a most megnövekedett számú lakosság előregedése. A mostani 30–40-es korcsoport 20–25 év múlva nyugdíjas korba lép, amelynek újra más igényei lesznek – ezeknek ismét meg kell majd felelnie az önkormányzatnak. Végül pedig megjegyezném hogy ugyanezen korcsoportok úgy 30–40 év múlva már várható élettartamuk végéhez fognak közeledni, és a jelenlegi temető, ami megfelelt egy 300-as település halálozási rátájának, ekkora „tömeget” nem fog elbírní. Akár ilyen problémákat is felvet a fék nélküli migrációs lakosságnövekedés, miközben az önkormányzatoknak egyre kevesebb hely áll rendelkezésükre a fejlesztésekre.

Érdekesség, hogy Vörösmajorban nemsokára megépül az egyházi iskola mellett a település első temploma is, valamint hogy nemrég a Szlovák Posta is fiókot nyitott a településen.

A közszolgáltatások mellett a megnövekedett számú lakosság miatt a piaci szolgáltatásokra is nő az igény. Viszont mivel az ingatlanfejlesztők elsősorban lakóingatlanokat szeretnének kiépíteni, amelyekből nagyobb profitot tudnak termelni, a piaci szolgáltatások

bebiztosítására gyakran az önkormányzatnak kell lépéseket tennie, befektetőket, szolgáltatókat vonzani a településre.

Nem mellékes a nemzetiségi szempont sem, Vörösmajor ebben a tekintetben is kiváló példával szolgál. Vörösmajor ugyanis pont egy olyan kivételes önkormányzat, ahol 2001 és 2021 között a népszámlálások adatai alapján nőtt a magyarok száma. Vörösmajort a törvény is magyarlakta településnek tekinti és 2001-ben a magyarok aránya 45% fölött volt. Az akkori 152 magyarhoz képest 2021-ben 29-cel többet számoltak, 181-et. Az arány mégis csaknem 7%-ra csökkent. Ez azt jelenti, hogy az alá a 15%-os küszöb alá esik, amely Szlovákiában jelenleg meghatározó a nyelvhasználati jogok tekintetében, viszont a jelenlegi szabályozás miatt még nem kerül ki ezen községek sorából.³ Mindez azért, mert időközben a lakosság, amelyből az arányt számítjuk, 600%-kal nőtt. Csallóközsütörtökben ugyanezen idő alatt a magyarok száma 240-nel csökkent, a lakosság pedig alig nőtt (tehát a csökkenő magyarságot elsősorban szlovák nemzetiségű lakosság pótolta), így a magyarok aránya csak 15%-kal lett kevesebb.

21. ábra: A magyarok számának és arányának alakulása Vörösmajorban és Csallóközsütörtökben
Forrás: saját szerkesztés

Összegezve tehát elmondható, Vörösmajor jellegzetes példája annak, hogyan változnak meg azok a települések, ahol a beköltözési arány és az ebből következő lakosságnövekedés bizonyos következményekkel jár, és milyen kihívásokat állít az önkormányzatok elé, amelyeknek nemcsak saját szolgáltatásaikat kell fejleszteniük, hanem a település piaci igényeinek átalakulását is kénytelenek megoldani. Vörösmajor egy tipikus példája a szuburbanizációnak, és az esetében vázolt helyzetek és problémák alig különböznek a többi,

3 Tt. 184/1999 Törvény a nemzeti kisebbségi nyelvek használatáról – ennek értelmében meghatározzák azokat az önkormányzatokat, amelyekben az egyes kisebbségek nyelveinek használata kötelező. Azok a települések kerülnek fel a listára, amelyeken az adott kisebbség aránya az előző két népszámláláskor meghaladta a 15%-ot. Ez a rendelkezés a 2011-es módosításokkal került a törvénybe, így először a 2031-es népszámlálás után kerülhetnek le a listáról.

a migráció következtében ugrásszerűen megnövekedett lélekszámú településtől, elsősorban Pozsony közvetlen vonzáskörzetében.

Ezzel szemben Csallóközsütörtök képe az utóbbi évtizedekben csak annyit változott, amennyit maga a világ is. A lakossága nagyjából állandósult, a korösszetétele megfelel a demográfiai trendeknek. A lakosok sokkal inkább alkotnak közösséget, amely szintén folyamatosan épül és változik már több száz éve. Ennek megfelelően egyszerűbb a közös élet, a kommunikáció, a problémák megoldása, mint egy olyan közösségben, amelyben a lakók az ország különböző pontjairól érkeznek és nem ismerik egymást. Csallóközsütörtök egy teljesen más világ. Dunaszerdahelytől nyugatra és Pozsonytól keletre a nagy szuburbanizációs folyamatok közepette, mára néhány hasonló településsel, szigetté alakult. Ezért is került pont Csallóközsütörtök nyugati határára a magyar nyelvhatára is. A környező településeken, ahol a betelepülés mértéke sokkal nagyobb az arányok változása miatt, már veszendőben van a Felső-Csallóköz tipikusan magyar jellege.

DANCS RÉKA REBEKA

EGYSZERŰ KIS MÉCSET SZORONGATOK
A KEZEMBEN

Tarczay Gizella: *A hűtlen folyam. Napló. Zágráb, 1916–1919.* Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány: Budapest, 2023. 404 oldal

2023. november 14-én, borús keddi délutánon mutatták be Tarczay Gizella *A hűtlen folyam. Napló Zágráb, 1916–1919.* című kötetét. A Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kiadásában megjelent műről Ablonczy Balázs és Mészáros Andor az ELTE BTK Történeti Intézetének oktatói beszélgettek a Hadik kávéházban.

Tarczay Gizella naplóját Mészáros Andor tárta fel és tette lehetővé a megjelenését. Tarczay Gizella (1896–1981) irodalmár, költő, műfordító, tanár, könyvelő, hegymászónő. Horvátországban született, tanult, majd igyekezett elhelyezkedni, azonban az első világháború eseményei másképp alakították életét. „Csak mécs szerettem volna lenni. Kicsinyke körnek éltető tüze” – idézi Mészáros Andor hősnőjét a bevezetőben, amely már sokat sejtetően utal Tarczay Gizella életének legfontosabbnak vélt küldetésére és fő motívumaira. A bevezető tanulmány útjára indítja az olvasót az 1910-es évekbeli Zágráb hétköznapijaiban: megismerjük a Tarczay család történetét, Gizella szüleit, testvéreit, valamint a naplóíró életének legfontosabb állomásait. Tarczay Gizella művét Mészáros Andor hosszú kutató munka eredményeként gondosan, több mint ezer lábjegyzettel látta el. Kontextusba helyezi az egyes napok eseményeit, a szövegben megjelenő személyeket, és pontosan felrajzolja nemcsak a korszak legfontosabb alakjait és eseményeit, hanem a 20. század eleji Zágráb társadalmának és egyetemi közegének meghatározó személyeit is. Ez a jelentős tudományos apparátus, ami Tarczay Gizella munkáját kíséri, önmagában felér egy tanulmánnyal.

Az írást Tarczay is megjelenésre szánta: a szöveget, amely az 1916 és 1918 közötti időszakot öleli fel, előszóval látta el. Művét két alkalommal is benyújtotta kiadásra: először 1927-ben, majd 1938-ban vitte a Tormay Cécile főszerkesztésével működő *Napkelet* folyóiratnak, de hiába, kérését elutasították. Tarczay az előszóban maga is belátja, miért olyan nehéz megjelentetnie művét: „Ötven évvel ezelőtt külpolitikai lehetetlenség volt, belátom. Ma is az. Ötven év múlva is az lesz.” (16. old.)

A cím, *A hűtlen folyam* szimbolikus, a Száva folyóra utal. Átvitt értelemben a Magyarországtól elszakadó horvátokat is szimbolizálja, akik a szerző szerint egyre inkább a szerbekkel szimpatizálnak. Ahogy a horvátok, úgy szakad el a Száva is a Magyar Királyságtól, s lesz a romantikus értelmezés szerinti, magyar címerben szereplő négy folyó egyike, hűtlen folyam.

A naplóregény bejegyzéseit olvasva egy átlagos huszonéves, fiatal lány problémáival találkozunk: 1916-ban járunk, amikor a húszéves Tarczay Gizella, özvegy édesanyjával és testvéreivel él egy zágrábi kis lakásban. Harmadik évét kezdi meg a Zágrábi Egyetemen, ahol német–magyar szakon (1914–1918 között) tanul. A bejegyzéseket olvasva egy egyetemista lány mindennapjaiba kapunk betekintést: Tarczay a baráti és emberi kapcsolatok bonyolult, néhol konfliktusokkal terhelt útvesztőjében próbál kiigazodni, ugyanakkor egyre inkább vágyik a szerelemre és igyekszik megállni a helyét az egyetemi képzésben is. Gyakran magányosnak érzi magát, baráti köre szűk, többnyire inkább csak magyarokkal barátkozik, a horvátok nem igen állnak szóba vele, de ő is elzárkózik tőlük.

Tarczay gyakran álmodozik a felnőtt életéről, az egyetem utáni évekről, karrieréről, jövőről: abban bízik, bárhová is sodorja majd az élet, olyan állásban helyezkedik el, ahol hatással lehet az emberekre. Korábban erre a színésznői pályán látott lehetőséget, azonban ezt a vágyat a tanári pálya is megadhatja számára.

Tarczay Gizella következetesen vezeti naplóját, a feljegyzések rendszeresek, néhol eltelik ugyan néhány nap a bejegyzések között. A lány többnyire saját élményeiről, környezetéről ír, de néhány alkalommal megemlékezik meghatározó eseményekről is: ilyen például Ferenc József halála, de ez csak azért kerülhetett a naplóba, mert közvetlen hatással volt a hétköznapi életre is: aznap szünnap volt, nem kellett egyetemre menni. A lány saját bőrén tapasztalja meg Horvátország elszakadását, a saját hétköznapijaiban érzi a politikai és a háborús események hatásait: úgy érzi, a környezete napról napra változik, a magyarok ellen hangolják a horvát lakosságot. Naplójában az őt ért élményeken túl említést tesz ezekről az eseményekről is, azonban sejtethetjük, hogy egyes gondolatokat utólag fűzhetett hozzá a bejegyzésekhez, ugyanis ő maga is csak napokkal később, többek között az újságokból értesülhetett ezekről a hírekről.

A feljegyzések nagy részében azt érezhetjük, hogy Tarczay Gizella már-már görcsösen próbál helytállni, igyekszik jól teljesíteni az egyetemen: a belső motiváció azonban nemcsak a tudásvágyból fakad, hanem egyfajta megfelelési kényszer is. Horvát csoporttársai gyakran gúnyolják őt, a magyar lányt, aki szinte megfeszül, „mert a magyar itt csak kisebbség.” (19. old.) Mindezek ellenére a tanulásban és a tanításban sikeres és örömet leli, szívesen jár az egyetemi kurzusokra és a gyakorlóórákon is örömmel tanítja a gyerekeket, azonban ösztöndíjakban és elismerésekben nem reménykedik. Azt gondolja, hogy a magyar kisebbség

tagjaként mindez reménytelen számára. A fiatal lány önmagában kételkedve, de nagy ambíciókkal készül az egyetem utáni évekre. Jó viszonyt ápol az egyetem Magyar Tanszékének oktatóival, a tanszékvezető Greksa Kálmán saját utódjának szánja. A professzor is a missziótudatot erősíti Tarczayban: Gizella az egyetem utáni terveiről mesél neki, valamint arról, hogy a MÁV újonnan megnyitott magyar iskolájában képzelel el a pályáját, ahol nővére, Erzsébet is tanít. Greksa próbálja lebeszélni róla, és arra bátorítja, hogy jelentkezzen inkább horvát iskolába és tanítsa a gyerekeket arra, miként becsülik a magyar embereket és a nyelvet. A diplomaszerzést követően az álláskeresés azonban nem bizonyul könnyű feladatnak Gizella számára. Az életét végigkísérő kettősség itt is újabb akadályok elé állítja: a MÁV iskolában elutasítják jelentkezését, ugyanis a horvát egyetemen tanuló lányt nem tartják elég magyar érzelműnek és elég magyarnak ahhoz, hogy az iskolában taníthasson. Végül egy zágrábi leánylíceumban kap állást, azonban fogadtatása hűvös, horvát kollégái nem állnak szóba vele, és az iskolában töltött első nap után úgy határoztak, hogy magyar származása miatt mégsem alkalmazzák őt. Ezt követően felmerül a Magyarországra költözés gondolata: Budapestre menne, ahol bátyja is él, taníthatna a Baár-Madas református leánylíceumban, azonban ezt az állást sem kapja meg. A tanári pályáról lemondva Tarczay elhatározza, hogy bankhivatalnok lesz. Irodai munkát keresve sorra járja a hivatalokat, és számos helyre beadja a jelentkezését, mindeközben pedig doktori tanulmányokat folytat. A doktori címet megszerzi, azonban állást továbbra sem talál. Végül a Jelačić téren, a cseh Teply házaspár virágkereskedésében kezd dolgozni írnokként, havi 80 koronáért, amely először ideiglenes megoldásnak bizonyul az álláskeresés bizonytalanságának feloldására, azonban idővel megszereti a helyet, és egyre több és felelősségteljesebb feladattal bízzák meg őt. Végzettségét és tanulmányait kezdetben titokban tartja, de örömmel tölti el, hogy végre olyan helyen van, ahol értékelik a munkáját, megbecsülik őt.

Az egyetemi, később pedig a munkahelyi kötelezettségeken túl, kedvelt szabadidős tevékenységeinek hódol, erről ír naplójában is: kirándul a családjával, verseket ír, amelyeket olykor egyetemi tanárainak is megmutat, valamint rengeteget olvas, maga is horvát regényeket fordít magyar nyelvre, és szeretne egy magyar–horvát szótárt is írni. Nem titkolt vágya, hogy megismertesse a magyar irodalmat a horvátokkal és fordítva. Egyfajta közvetítőnek látja magát a két nemzet között: szeretne a kultúrával, irodalommal hidat építeni a horvátok és a magyarok közé, ugyanis meggyőződése, hogy a két nép egymás iránt táplált gyűlölete egymás nem ismerésének problémájából fakad. Ő maga a fokozódó társadalmi feszültségek ellenére – hiába dobják be egyik este kővel a lakásuk ablakát – igyekszik megértéssel fordulni a horvátok felé. Meggyőződése, hogy a magyarok és a horvátok békében is tudnak élni együtt, mindez pedig csak a szerb uszítás eredménye.

Az idő múlásával a hétköznapiakat egyre inkább meghatározzák a háborús események és annak politikai hatásai. A zágrábi élet egyre nehezebbé válik a Tarczay család számára:

„idegen államban vagyunk megtűrt vagy meg sem tűrt nemzetiség.” (214. old.) A fokozódó magyarellenes hangulat miatt Tarczay Gizella szerint négy lehetőség állt előttük: 1. minden változatlan marad, továbbra is békében élhetnek, bár erre látják a legkisebb esélyt. 2. Kikiáltják az önálló, független horvát államot, és az egész családot hazatoloncolják Magyarországra. 3. A fokozódó feszültség és ellentétek hatására bántalmazni fogják őket, menekülniük kell. 4. A legrosszabb verzió szerint menekülni sem lesz majd lehetőségük, Szent Bertalan éjszakájához hasonlóan velük is szörnyűség történik.

A naplót olvasva az az érzésünk támadhat, hogy Tarczay Gizella életében a dolgok soha nem aszerint történnek, ahogy azt a lány tervezi: az élet mindig a rosszabbik forgatókönyv szerint alakul. Az őt megtaláló lehetőségeket számos alkalommal visszautasítja, amikor pedig hosszú vívódás után elkötelezi magát, a döntése gyakran megghiúsul. Véletlen lenne vagy rossz döntések sorozata? A bejegyzések feszült, már-már szorongó hangvétele arra enged következtetni, hogy a lány élete tele van kétségekkel és bizonytalanságokkal. Mindez félelemmel, gáttal párosul, amelyek miatt nem mer kilépni a biztonságosnak vélt családi közegből, inkább édesanyja és nővére mellett marad, hiszen velük, „Zágrábban biztosabb, mint a Dráván túl.” (250. old.)

Miért különleges Tarczay Gizella naplója? Az utóbbi években számos női napló/naplóregény látott napvilágot, rendkívül népszerű téma: nemcsak a történettudományi kutatásokban, hanem a nagyközönségnek szóló művek is nagy számban megtalálhatók a könyvesboltok polcain. Mégis miben más Tarczay Gizella története? A *hűtlen folyamot* fellapozva nem klasszikus történetet találunk: nincsenek benne nagy tragédiák, sorsfordító küzdelem, csupán a csendes, lelket mardosó feszültség és az egyre fokozódó bizonytalanság. Mégis feszült figyelemmel olvassuk a bejegyzéseket egymás után, a sodrása magával ragad, és mindvégig ott lappang a kérdés, mit hoz a holnap? Egy igazi emberi sorssal találjuk szembe magunkat és a hétköznapi élet kudarcaival terhelt életútba pillanthatunk bele: hogyan boldogulhat egy fiatal lány, akinek mindennapjait végigkísérve az az érzésünk támad, hogy Tarczay Gizellával semmi sem a jó időben történik. Egyszerűen rosszkor van rossz helyen.

Tarczay Gizella maga így ír az előszóban: „De talán száz év múlva majd érdeklődéssel fogják olvasni azok, akiket érdekelnék az akkori zavaros idők művelődéstörténeti viszonyai.” (16. old.) Eltelt száz év. 2023-ban Tarczay Gizella álma valóra vált, és ugyan nem a *Napkelet* folyóiratnál, hanem a Szent Adalbert Közép- és Kelet Európai Kutatásokért Alapítvány támogatásával, Mészáros Andornak köszönhetően, a kötete végre megjelenhetett.

RESUME

Patrik TÁTRAI

Ethnic Stratification system in Slovakia in the Context of the 2021 Census

The rise of nation-states in the 19th century and the rapid spread of nationalism brought new dimensions of power inequalities to the surface, resulting in the privileged position of the titular ethnic group. Thus power asymmetries manifested as ethnic inequalities. The direct consequence of this is that the declaration of ethnic affiliation (most notably in censuses) can have significant socio-economic implications (both at the individual and group levels), so that ethnicity also becomes a designated status, a position in the power hierarchy. Recently, there has been no significant attempt to comprehensively describe and analyze social positioning of ethnic groups (especially of Hungarians) in Slovakia, and to evaluate these characteristics in a longer-term context. The objective of the present study is therefore to examine the ethnic stratification system in Slovakia – with a special focus on the social positions of Hungarians – and to examine changes after the turn of the millennium using a quantitative approach based on the 2021 census. In this study, I argue that power relations are embedded in social positions and ethnic stratification systems. In Slovakia, too, institutionalized asymmetries within the nation-state (re)create the structures that sustain ethnic inequalities. The study shows that the different spheres of life in this system are not separable: the ethno-demographic, settlement structure and socio-economic positions of ethnic groups are interconnected and mutually determined.

Gabriel HARRACH

Identity Characteristics Associated with Hungarians in Slovakia

As revealed in the results of the 2021 Slovak census, based on the three main indicators of ethnic ties (primary and secondary ethnic identity, as well as mother tongue), 496,000 people in the country have some level of Hungarian affiliation. 85% of them are nominally Hungarian in the statistics, three-quarters of them belong to the so-called core group (i.e. not connected to any other ethnicity), and each of the groups that are only weakly connected to Hungarians represent around 5%. The proportion of those representing weaker identity groups is higher among younger age groups and those living in large cities and their agglomerations. The weaker the Hungarian connection in a group, the more frequent the connection with Slovaks, that is, assimilation takes place in the direction of the majority ethnic group and not the other large minority, the Gypsies. At district levels, the connection between the proportion of Hungarians and the internal ratio of the core group (within the local Hungarian population) is positive, which can be traced back to the fact that a higher local proportion of Hungarians boosts the stronger type of identity, and a lower local proportion triggers its weaker type within the local Hungarian population.

Dániel BALIZS

Local Conflicts and Community Strategies in the Hungarian-inhabited Settlements of the Bratislava Agglomeration

The effects of suburbanization can be examined from several directions, but in addition to the individual decisions that started it, the real estate market aspects or the transformation of land use, the effects of the process on local communities and the reactions to it are rarely highlighted in the professional sphere. In the course of my work in the agglomeration of Bratislava, the Slovak capital, I researched individual and collective opinions on suburbanization, as well as the questions and potential conflict situations arising among the members of the “host community”. A striking element of the character of the study area is that migration also means a change in the linguistic environment, as the newcomers often arrive from a predominantly Slovak-speaking settlement to an area mostly inhabited by the Hungarian minority; this adds additional components to suburbanization and the responses it generates. Experiences show that the municipalities affected by the process use independent, but in certain elements, similar strategies to control it, and as part of these - in relation to some topics - the ethnic factor also appears prominently.

András MÉSZÁROS

The Effects of Internal Migration on the Population of Slovakia

In the past thirty years, significant centralization and suburbanization have taken place around some economic centers, mostly in the catchment area of Bratislava, resulting in a substantial increase in population in the affected areas. The study aimed to quantify and demonstrate these processes, with particular emphasis on their impact on the Hungarian community, as several Hungarian-inhabited regions are affected by both inward and outward migration processes. To illustrate the consequences of population growth due to immigration, we cite the processes that took place in two neighboring municipalities, Hviezdoslavov (Vörösmajor) and Štvrtok na Ostrove (Csallóközcserételek), located on the western border of the Dunajská Streda District (Dunaszerdahelyi járás).

SZÁMUNK SZERZŐI

BALIZS Dániel

Geográfus, tudományos munkatárs, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építésmérnöki Kar

DANCS Réka Rebeka

Történész, doktorandusz, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Művelődéstörténeti Program

HARRACH Gábor

Történész, szociológus

MÉSZÁROS András

Közgazdász, elemző, Pro Civis Polgári Társulás

TÁTRAI Patrik

Geográfus, tudományos főmunkatárs, HUN-REN Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet